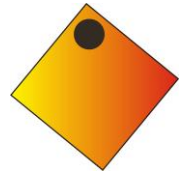

Fond za humanitarno pravo
dokumentovanje i pamćenje

Istraživačko dokumentacioni centar
Research and Documentation Center
Sarajevo

Udruženje građana Bukovice - Pijevlja
Association citizens of Bukovica – Pijevlja

*Fond za humanitarno pravo, Documenta i Istraživačko-dokumentacioni centar
u saradnji sa
Udruženjem građana Bukovice i Udruženjem Crveni božur
organizuju*

**Regionalne konsultacije sa udruženjima žrtava, žrtvama i veteranima
o načinima utvrđivanja i kazivanja činjenica
o ratnim zločinima u bivšoj Jugoslaviji**

9.05.2008.

Podgorica, Crna Gora

Dnevni red:

10:00-10:30

Regionalna inicijativa za utvrđivanje i saopštavanje činjenica o ratnim zločinima (FHP, IDC i Documenta): predstavljanje inicijative i tok dosadašnjih konsultacija: uvodne reči organizatora

Moderatorka: Vesna Teršelič

10:30 – 12:00

Rasprava o regionalnoj inicijativi i drugim načinima utvrđivanja istine o ratnim zločinima iz ugla žrtava i veterana: učesnici

Moderatorka: Nataša Kandić

- Utvrđivanje i kazivanje istine u lokalnoj zajednici (gde su počinjeni ratni zločini)
- Efekti utvrđivanja istine na nacionalnom nivou (pokušaj formiranja nacionalne komisije u BiH, Komisija za istinu i pomirenje u Srbiji, Komisija Vlade Republike Srpske za Srebrenicu, nezvanične inicijative, kao na primer Poimenični popis žrtava)
- Utvrđivanje istine na regionalnom nivou: inicijativa za formiranje Regionalnog tela, mandat (reparacije, direktna saradnja sa nacionalnim tužilaštvima, otvaranje društvenog dijaloga), povrede ljudskih prava (ratnih zločina) kojima bi se

bavilo Regionalno telo, javno saslušanje žrtava, javno svedočenje visoko rangiranih pripadnika vlasti, policije i vojske u vreme rata, moguće učešće počinioca ratnih zločina, učešće i podrška UN i Evropske zajednice, uloga haške arhive i svedoka koji su svedočili u suđenjima pred MKTJ, izbor članova Regionalnog tela, stvaranje regionalne koalicije civilnog društva za podršku osnivanja Regionalnog tela za utvrđivanje istine o ratnim zločinima.

12:00 – 12:30	Pauza
12:30 – 14:00	Nastavak rasprave: učesnici Moderatorka: Sandra Orlović
14:00 – 15:30	Ručak
15:30 – 17:00	Zaključci i preporuke: učesnici i organizatori Moderator: organizatori

Lista učesnika

Učesnici

1. Aco Stojanovski Unija udruženja veterana, Makedonija
2. Ahmet Graičevci Udruženje *Shpresa dhe Kujtimi*, Kosovo
3. Aleksandar Koval Udruženje Stećak, BiH
4. Behudin Hodžić Neformalni predstavnik porodica otetih Bošnjaka iz Sjeverina, Srbija
5. Čedomir Marić Udruženje *Porodice poginulih i nestalih lica u Krajini i Hrvatskoj*, Srbija
6. Dimitar Anakiev Reditelj i producent, neformalni predstavnik *Izbrisanih*, Slovenija
7. Dobrinka Trifković Udruženje porodica zarobljenih i poginulih boraca i civila Republike Srpske – Opštinska organizacija Bijeljina, BiH
8. Dragan Pjevač Član porodice žrtve, Srbija
9. Dragan Sekulović Centar za komunikaciju *Pravda*, Srbija
10. Edin Ramulić Udruženje Prijedorčanki *Izvor*, BiH
11. Enver Duriqi Član porodice žrtve, Kosovo
12. Goran Nikolić Veterani za mir, Srbija
13. Gordan Bodog iZmiR, Hrvatska
14. Hysni Berisha Udruženje *Shpresimi*, Kosovo
15. Jakub Durgut Udruženje građana Bukovice-Pljevlja, Crna Gora
16. Kada Hotić Pokret *Majke enklave Srebrenice i Žepe*, BiH
17. Lush Krasniqi Član porodice žrtve, Kosovo
18. Ljubiša Filipović Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na prostoru Kosova i Metohije *Crveni Božur*, Crna Gora
19. Marica Šeatović Član porodice žrtve, Hrvatska

20. Milorad Trifunović Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji – regionalna kancelarija Kosovska Mitrovica, Kosovo
21. Miroslav Varga Veteran, Hrvatska
22. Momčilo Lazić Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na prostoru Kosova i Metohije *Crveni Božur*, Crna Gora
23. Nadica Ojdanić Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija
24. Narcis Mišanović Jedinstvena organizacija boraca BiH, BiH
25. Nazim Veseli Član porodice žrtve, Kosovo
26. Negovan Mavrić Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji – regionalna kancelarija u Velikoj Hoči, Kosovo
27. Novica Kostić Udruženje Veterani Srbije za mir, Srbija
28. Olgica Božanić Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija
29. Osman Jashari Član porodice žrtve, Kosovo
30. Slobodanka Živić Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. na prostoru Kosova i Metohije *Crveni Božur*, Crna Gora
31. Vjekoslav Magaš Zajednica udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata grada Zagreba, Hrvatska
32. Zdravka Karlica Opštinska organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i nestalih civila Prijedor, BiH
33. Žanka Stojanović Član porodice žrtve, Srbija
34. Štefica Krstić Udruga Žrtve domovinskog rata, Hrvatska

Uvodničari i organizatori

35. Nataša Kandić Fond za humanitarno pravo, Srbija
36. Vesna Teršelič Documenta, Hrvatska
37. Mirsad Tokača Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH
38. Sandra Orlović Fond za humanitarno pravo, Srbija
39. Jelena Simić Fond za humanitarno pravo, Srbija

40.	Bekim Blakaj	FHP Kosovo
41.	Larisa Musulin	Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH
42.	Igor Roginek	Documenta, Hrvatska

Posmatrači

43.	Zoran Lutovac	Ambasada Republike Srbije, ambasador
44.	Tea Gorjanc Prelević	Akcija za ljudska prava, Crna Gora
45.	Nehari Sharri	Forum ZFD, Kosovo
46.	Ursula Renner	Forum ZFD, Kosovo
47.	Hysni Ramoci	Član porodice žrtve, Crna Gora
48.	Bajram Beluli	Član porodice žrtve, Crna Gora
49.	Arifaj Shpetim	Član porodice žrtve, Crna Gora
50.	Azemi Redžep	Član porodice žrtve, Crna Gora
51.	Osman Cigani	Član porodice žrtve, Crna Gora
52.	Ljiljana Raičević	Sigurna ženska kuća, Crna Gora
53.	Amir Kulaglič	Član porodice žrtve, BiH
54.	Simo Spasić	Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija
55.	Boris Raonić	Inicijativa mladih za ljudska prava, Crna Gora
56.	Aleksandar Trifunović	Medijski projekat <i>Buka</i> , BiH
57.	Bogdan Ivanišević	Međunarodni centar za tranzicionu pravdu
58.	Violeta Burić	Međunarodna komisija za nestala lica, BiH
59.	Andrej Nosov	Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija
60.	Jelena Stevančević	Misija OEBS u Srbiji

61. Sava Popović Advokat, Crna Gora
62. Ivana Košić Zavod za zbrinjavanje izbeglica, Crna Gora
63. Anđelina Kontić Član porodice žrtve, Crna Gora
64. Zlata Sekić Član porodice žrtve, Crna Gora
65. Safer Hukara Istraživačko-dokumentacioni centar, BiH
66. Tanja Petrović Documenta, Hrvatska

Regionalna inicijativa za utvrđivanje i saopštavanje činjenica o ratnim zločinima (FHP, IDC i Documenta): predstavljanje inicijative i tok dosadašnjih konsultacija:
uvodne reči organizatora

Moderatorka: Vesna Teršelič

Nataša Kandić: Dobar dan svima, jeste mala sala i svi sedimo nekako stešnjeno ali bismo voleli da se svako od nas predstavi, da damo ovom skupu jedan ton tako da znamo svakog ko je ovde sa nama i da se možemo tokom današnjeg dana svima obraćati ličnim imenom. Ja hoću samo na početku da kažem da su ove današnje konsultacije, kao i dosadašnje konsultacije, u formi malih skupova. Za razliku od foruma u kojima uvek ima od 250 do 300 učesnika, u konsultacijama je uvek bilo od 30 do 35 učesnika. Danas je nešto više ali to je neki maksimalan broj učesnika koji omogućava da tokom jednodnevne konsultacije svi mogu da govore, da učestvuju u tom razgovoru. Kao i sve dosadašnje konsultacije i ove današnje će proteći u tom jednom znaku učesnika u konsultacijama. Mi kao organizatori daćemo samo neka uvodna objašnjenja, a onda očekujemo da svi danas koji učestvujete u ovim konsultacijama učestvujete na jedan aktivan način i da pomognete da svi zajedno dođemo do nekih jasnih stavova o tome kako doći do istine i činjenica o ratnim zločinima koji su počinjeni od 1991. do 1999. godine i počevši od 1998. godine na Kosovu. Današnje konsultacije organizuju Istraživačko-dokumentacioni centar, Documenta, Fond za humanitarno pravo, Udruženje građana Bukovice iz Pljevalja i Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih od 1998. do 1999. godine na prostoru Kosova i Metohije *Crveni božur*. Ja ću na početku predložiti da se svi predstavimo, pa evo onda idemo odavde na desno. Ja vas molim da svako kaže svoje ime i odakle je. Voleli bismo i da znamo ko su posmatrači, oni sede malo iza naših leđa ali nema drugačijeg načina s obzirom da je sala mala a i posmatrači uvek sede sa strane. Ali hoćemo da se i posmatrači predstave i postoji jedan lutajući mikrofoni koji će doći do svakoga zbog predstavljanja.

Mirsad Tokača: Želim da vas pozdravim u ime Istraživačko-dokumentacionog centra, jedne od organizacija koja učestvuje u ovim konsultacijama. Drago mi je da smo ovdje i evo, kasnije ćemo malo detaljnije o nekim stvarima.

Ljubiša Filipović: Dobar dan svima, želim da vas pozdravim u ime Udruženja porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih sa prostora Kosova i Metohije *Crveni božur* sa sedištem u Sutormu. Dobrodošli na ovaj skup.

Momčilo Lazić: Ja sam Momčilo Lazić, član Upravnog odbora Udruženja *Crveni božur*.

Hysni Berisha: Ja sam Hysni Berisha i u ime svih članova porodica koje predstavljam pozdravljam ovaj skup. Inače, predsednik sam udruženja Shpresimi iz Suve Reke/Suharekë.

Ahmed Graiqevci: Zovem se Ahmed Graiqevci i dolazim iz Kosova Polja/Fushë Kosovë. Pozdravljam sve prisutne na ovom sastanku. Svi imamo isti bol, svi radimo zbog ovog bola i mislim da ćemo svi zajedno uspeti. Hvala Vam.

Aleksandar Koval: Kao prvo, lijep pozdrav za sve prisutne. Moje ime je Aleksandar Koval, dolazim iz Tuzle, Bosna i Hercegovina. Danas sam predstavnik Udruženja veterana rata *Stećak*, oboljelih od postraumatskog stresnog poremećaja i iskreno se nadam da će naša nastojanja uroditi plodom, a naravno što smo više zajedno, što nas je više više ćemo i postići i iskreno se nadam našem uspjehu, hvala lijepo.

Gordan Bodog: Dobar dan svima, Gordan Bodog iz Zagreba u ime organizacije Izmir - Inicijative izgradnje mira i suradnje braniteljica i branitelja rata i mirovnih i ljudskopravaških aktivistica i aktivista. Nadam se zanimljivim doprinosima svih sudionika i sudionica. Hvala lijepa. Zamoliću vas, za vreme različitih pauza pokušaću kontaktirati mnoge od vas da bih možda uzeo koju izjavu, ukoliko budete zainteresirani, za Zamirzine elektronske novine za civilno društvo iz Hrvatske. Hvala.

Miroslav Varga: Dobar dan, dobrodošli, moje je ime Miroslav Varga, dolazim iz Osijeka, nosim vam lijepe pozdrave. Osijek je bio sunčan kada sam otišao, mislim da se to prenijelo sada i ovdje ali ne zbog mene.

Behudin Hodžić: Dobar dan, Behudin Hodžić iz Sjeverina, predstavnik otetih iz Sjeverina, iz autobusa iz Mioča.

Čedomir Marić: Dobar dan, moje ime je Čedomir Marić, ovde sam u svojstvu predsednika Udruženja porodica nestalih i poginulih u Krajini i Hrvatskoj.

Dragan Sekulović: Dobar dan svima, ja sam Dragan Sekulović, predsednik Centra za komunikaciju *Pravda*, Udruženje izbeglih i prognanih, iz Srbije, iz Paraćina.

Dragan Pjevač: Poštovanje svima, ja sam Dragan Pjevač, advokat, rođen u Čitluku, Gospić, poznatiji kao Medački džep, trenutno živim u Beogradu, inače državljanin Srbije, Hrvatske i Sjedinjenih američkih država. Hvala.

Edin Ramulić: Edin Ramulić, iz Udruženja Prijedorčanki *Izvor* iz Prijedora, takođe pozdravljam sve prisutne.

Osman Jashari: Zovem se Osman Jashari i dolazim iz Malog Alaša/Hallaqi Vogël, opština Lipljane/Lipjan, Kosovo. Pozdravljam sve vas na čelu sa Natašom Kandić. Hvala Vam na pozivu. Ja učestvujem po prvi put na ovakvom skupu. Želim vam srećan rad.

Dimitar Anakiev: Dobar dan, imam čast da vas pozdravim ispred Izbrisanih iz Slovenije. Možda vam nije poznato ali tamo je napravljeno prvo etničko čišćenje u bivšoj SFRJ 1992. godine. Mi smo posle toga pripali Evropskoj uniji tako da mi je drago da ponovo dolazim ovde na ex-YU prostor zbog toga što pitanje izbrisanih u EU nije dobro tretirano,

krivci se ne kažnjavaju tako da mislim da je dobro da se to pitanje postavlja i ovde. Hvala.

Enver Duriqi: Dobar dan svima, pozdravljam vas. Dolazim iz opštine Podujevo/Podujevë i član sam porodice Duriqi. Ovde predstavljam porodicu Duriqi koja je ubijena tokom rata 1999.

Nazim Veseli: Pozdrav svim učesnicima. Zovem se Nazim Veseli i dolazim iz okoline Podujeva/Podujevë. Ranjen sam tokom rata i svedok sam masakra koji se 28. marta 1999. dogodio u Podujevu/Podujevë.

Aco Stojanovski: Pozdrav svima, ja sam iz Makedonije, zovem se Aco Stojanovski, vojni učesnik, vojni invalid i predsednik Unije udruženja branitelja iz Makedonije. Želim svima dobar rad. Hvala.

Narcis Mišanović: Ja sam Narcis Mišanović, dolazim iz Sarajeva, predsednik sam Boračke organizacije općine Novi grad. Pozdravio bih sve prisutne, a posebno da se zahvalim organizatoru što su nas pozvali na jedan ovako uvažen skup. Želio bih sa svima podijeliti ono što mi osjećamo i ono što mislimo i da nađemo dobre stvari što nas vezuju, a one stvari što nas rastavljaju da ostavimo iza leđa. Hvala lijepa.

Dobrinka Trifković: Dobar dan, ja sam Dobrinka Trifković, dolazim iz Bijeljine, Organizacija porodica zarobljenih i poginulih boraca i civila, opština Bijeljina.

Marica Šeatović: Ja sam Marica Šeatović, dolazim iz Novske. Pozdravljam vas sve skupa i drago mi je da sam se našla na ovom skupu.

Negovan Mavrić: Dobar dan svima, ja sam Negovan Mavrić, dolazim iz Velike Hoče/Hočë e Madhe, opština Orahovac/Rahovec, Kosovo i Metohija/Kosovo, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih na Kosovu i Metohiji.

Milorad Trifunović: Dobar dan, sve vas pozdravljam. Ja sam Milorad Trifunović, koordinator kancelarije Udruženja porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji iz Kosovske Mitrovice. Želeo bih da sa ovog sastanka odem mnogo zadovoljniji nego što sam došao i svima vama želim da ostvarite ono zbog čega ste ovde došli. Hvala.

Novica Kostić: Dobar dan svima, ja sam Novica Kostić iz Vlasotinca, u ime Udruženja Ratni veterani Srbije za mir.

Zdravka Karlica: Zovem se Zdravka Karlica, dolazim iz Prijedora, inače sam predsednica Organizacije porodica zarobljenih i poginulih boraca. Prvi put sam ovdje i želim uspješan rad.

Goran Nikolić: Dobar dan, ja sam Goran Nikolić iz Vlasotinca, ispred Udruženja Ratni veterani Srbije za mir.

Nadica Ojdanić: Dobar dan svima, ja sam Nadica Ojdanić ispred Udruženja porodica ubijenih i kidnapovanih sa Kosova i Metohije.

Olgica Božanić: Dobar dan svima, ja sam Olgica Božanić sekretar Udruženja porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, kancelarija u Beogradu. Pozdravljam sve prisutne i nadam se da ćemo danas pokrenuti dosta naših inicijativa i ostvariti neke naše ideje na kojima smo tokom celog perioda insistirali i započinjali zajedno. Zahvaljujemo se organizatorima što su nas pozvali da damo svoj doprinos i učešće u radu. Hvala.

Kada Hotić: Kada Hotić iz Udruženja Pokret majki enklava Srebrenica i Žepa, to su zaštićene zone Ujedinjenih nacija, demilitarizovane zaštićene zone koje su doživele genocid na u julu 1995. godine. Udruženje se bavi traženjem nestalih, dokazivanjem istine, priznavanjem istine, tražimo odgovornost, tražimo pravdu i borimo se za preživjele koji su nastavili da žive. I naravno trudimo se da koliko možemo damo svoj doprinos za suživot i budućnost Bosne i Hercegovine. I drago mi je da sam ovde, mislim da svi skupa možemo nešto učiniti za bolju budućnost. Hvala vam.

Štefica Krstić: Ja sam Štefica Krstić i sve vas srdačno pozdravljam, dolazim iz Osijeka. Predsednica sam Udruge Žrtve Domovinskog rata i majka poginulog hrvatskog branitelja. Drago mi je da sam danas ovdje i izuzetno mi je drago da vidim osobe sa kojima 10 i više godina radimo zajedno na traženju nestalih osoba. I nadam se da će ovdje biti dosta uspjeha na ovom našem skupu. Hvala.

Slobodanka Živić: Ja sam Slobodanka Živić, sekretar Udruženja Crveni božur sa sedištem u Sutomoru.

Žanka Stojanović: Pozdravljam vas sve, ja sam Žanka Stojanović, majka jednog od nastradalih momaka na RTS-u od duplog zločina, srpske vlasti i NATO pakta. Hvala vam svima što smo danas ovde u želji da ćemo doći do one istine za kojom tragamo toliko dugo.

Lush Krasniqi: Pozdravljam organizatore i sve prisutne, ja sam Lush Krasniqi, svedok masakra u selu Meja/Mejë 27. aprila 1999. godine u opštini Đakovica/Gjakovë, bivši predsednik toga udruženja. Toga dana među 377 kidnapovanih i nestalih Albanaca, bila su moja dva brata i stric, koji su kasnije pronađeni u masovnoj grobnici na Batajnici 5. Hvala na pozivu, uspeh u radu.

Jakub Durgut: Jakub Durgut, predstavnik Udruženja građana Bukovice iz Pljevalja.

Sandra Orlović: Moje ime je Sandra Orlović iz Fonda za humanitarno pravo.

Vesna Teršelič Moje ime je Vesna Teršelič, pozdravljam vas u ime Documente iz Zagreba, jednog od surorganizatora ovog skupa. Molila bih mikrofon kako bi se promatrači mogli pozdravit.

Zlata Senić: Dobar dan svima, ja sam iz Peći/Pejë, supruga čiji je muž nestao, ne zna se da li je živ, da li je mrtav. Hvala svima što ste našli za shodno da me po prvi put pozovete na ovaj skup. Mislím da će to biti svima sa olakšanjem, hvala.

Andelina Kantić: Meni je muž poginuo na Kosovu, ostavio mi četvoro dece, živim sa decom, suprugovom majkom i ocem, podstanar sam...

Ivanka Kojić: Dobar dan svima, ja sam Ivanka Kojić iz Zavoda za zbrinjavanje izbeglica iz Podgorice.

Savo Popović: Dobar dan, ja sam Savo Popović, advokat.

Jelena Stevančević: Dobar dan, ja sam Jelena Stevančević iz Misije OEBS-a u Beogradu.

Andrej Nosov: Dobar dan, Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava.

Violeta Burić-Milošević: Pozdravljam sve, moje ime je Violeta Burić-Milošević i dolazim iz Međunarodne komisije za nestale osobe (ICMP). Radim u Odjelu inicijative civilnog društva, koje dugi niz godina radi sa udruženjima porodica nestalih osoba. Hvala vam.

Safer Hukara: Dobar dan. Safer Hukara iz Istraživačko-dokumentacionog centra iz Sarajeva. Želim vam ugodan dan.

Aleksandar Trifunović: Ja sam Aleksandar Trifunović, urednik medijskog projekta Buka.

Boris Raonić: Dobar dan svima, ja sam Boris Raonić, iz Podgorice sam tako da vam želim i dobrodošlicu u Crnu Goru. Osam godina sam radio u Nansen dijalog centru, sada sam programski direktor u Inicijativi mladih za ljudska prava u Crnoj Gori.

Simo Spasić: Dobar dan svima, moje ime je Simo Spasić, predstavnik Udruženja porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji. Želim sve vas prisutne da pozdravim, posebno porodice žrtava, bez obzira na veru i naciju. Još samo nešto da kažem, pored Međunarodne komisije za nestale osobe [u daljem tekstu: ICMP] Fond za humanitarno pravo je jedina nevladina organizacija koja već dugo godina okuplja žrtve bez obzira na veru i naciju. Hvala puno, hvala njima.

Ursula Renner: Moje ime je Ursula Renner, iz jedne nemačke mirotnorne organizacije koja saraduje sa veteranima i sa veteranskim organizacijama. Hvala.

Amir Kulaglič: Dame i gospodo, dobar dan. Ja sam Amir Kulaglič, dolazim ispred Udruženja građana Žene Srebrenice. Malo je čudno kada kažete Žene Srebrenice a vidite muškarca, jel'? To je jedno udruženje građana koje okuplja sve Srebreničane i one iz regije Srednjeg Podrinja koji su u Srebrenici i oko Srebrenice izgubili jednog ili više

članova svoje porodice. Inače se mogu tretirati i kao veteran, jer sam bio učesnik odbrambenog rata u BiH. Koristim priliku da se zahvalim organizatorima što su me pozvali, a svima nama želim uspješan rad.

Tanja Petrović: Dobar dan svima, ja sam Tanja Petrović iz Documenta.

Ljiljana Raičević: Dobar dan i dobrodošli u Crnu Goru, ja sam Ljiljana Raičević, direktorica Sigurne ženske kuće koja se bavi između ostalog i zaštitom ljudskih prava. Uključene smo i u mirovne pokrete, potpisnice smo raznih apela i deklaracija, između ostalih i o vašem problemu. Izuzetna mi je čast što sam danas sa vama.

Igor Roginek: Roginek Igor, iz Documenta.

Bekim Blakaj: Dobar dan, ja sam Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo, Kosovo.

Predrag Jovanović: Dobar dan svima, ja sam Jovanović Predrag, opština Klina/Klinë, selo Drenovac/Drenoc. Nestali su mi baba i stric.

Vidak Vujošević: Ja sam Vidak Vujošević iz Podgorice, rođen u selu Šišman/Shishman, opština Uroševac/Ferizaj. Došao sam zbog ubijenog brata. Radio je u SUP-u u Prištini/Prishtinë, ubijen je u Mališevu/Malishevë.

Hysni Ramoci: Dobar dan braćo i sestre, ja sam Ramoci i predstavnik sam raseljenih lica Srbije i Crne Gore. Inače ubijen mi je brat, evo devet godina od tada. Dobro nam došli prvi put za devet godina u Podgoricu. Ja nikog ne poznajem osim Ljubiše koji se bori za Rome. Inače sam Rom.

Osman Cigani: Dobar dan svima, ja sam Cigani Osman od brata Hilvija Cigani, koji je kidnapovan 1998. godine u selu Babalača. Ja želim da znam šta će biti sa nama. Nismo dobili nikakvu pomoć, ništa nismo dobili do sada. Hvala lepo.

Arifa Ishpetin: Dobar dan svima. Ja sam Arifa Ishpetin, tražim brata za kojeg već devet godina ne mogu ništa da saznam, je li živ ili mrtav.

Bajram Beludi: Dobar dan svima, ja sam Beludi Bajram iz Đakovice/Gjakovë. Ne mogu da nađem dete ima već tri godine, volio bih da znam za njega. Prvi put vidim vas ovde pa da vidite i vi nas. Svima hvala.

Elmaza Majstorović: Dobar dan, ja se zovem Elmaza Majstorović, udata Bahović, ovde sam zbog majke Sotidžane koja je živela, radila, penzionisana i nestala u Đakovici/Gjakovë 6.04.1999. godine. Do dan danas ništa ne znam o njoj. Pozdravljam svoga organizatora koga ne poznajem, Ljubišu, i hvala.

Jelena Simić: Ja sam Jelena Simić iz Fonda za humanitarno pravo.

Nataša Kandić: Vrlo je teško početi sada naročito posle predstavljanja posmatrača među kojima ima jako puno onih koji očekuju rešavanje sudbine nestalih. I jedno od najtežih pitanja posle svih ratovanja je kako doći do istine o onima kojih nema i koji se godinama nalaze na listama Međunarodnog komiteta Crvenog krsta kao nestali. Upravo to pitanje nestalih je odlučilo da mi 2005. godine počnemo da razmišljamo o jednoj inicijativi i da se pitamo koji je to način koji može najviše da pomogne u utvrđivanju činjenica, odnosno istine o ratnim zločinima i događajima koji su se dešavali počevši od 1991. godine na teritoriji bivše Jugoslavije, teritorijama koje su tokom vremena postale nezavisne i nove države. Najpre smo počeli sa forumom u Sarajevu u maju 2006. godine, i to je bio jedan veliki forum koji je okupio između 250 i 300 učesnika i tada smo otvorili tu raspravu upravo o tome kako, na koji način, putem kojih instrumenata mi sa teritorije bivše Jugoslavije možemo da dođemo do tačnih činjenica, preciznog zapisa o tome šta se događalo u prošlosti i kako u okviru tih činjenica da dođemo do činjenica o nestalim licima. Taj forum je otvorio brojna pitanja koja se tiču raznih pokušaja da se osnuje zvanična komisija u Bosni i Hercegovini i osnivanja zvanične Komisije za istinu u SRJ, i otvorio brojna pitanja o tome šta nevladine organizacije i udruženja žrtava rade u okviru svojih aktivnosti koje se tiču utvrđivanja istine o događajima u oružanim sukobima i u vezi sa traženjem onih koji su kidnapovani, ometi, uhapšeni i koji se nalaze na listama nestalih. To je bio prvi forum koji je onda otvorio pitanje kako zapravo nastaviti sa konsultacijama u okviru civilnog društva, u kojoj formi, šta treba da bude cilj tih konsultacija i šta očekujemo od tih konsultacija. Onda su naše tri organizacije - Istraživačko-dokumentacioni centar, Documenta i Fond za humanitarno pravo krenule sa tom inicijativom da pokušamo sa dve vrste skupova: da imamo forume u kojima će se raditi po radionicama u vezi sa određenim pitanjima, a da onda izaberemo određene grupe unutar civilnog društva sa kojima ćemo obavljati konsultacije. To su te takozvane, kako ih sada UNDP u Sarajevu zovu, fokus grupe, a ja bih rekla da su to najvažnije grupe bez kojih zapravo ne može da se dođe do tačne, precizne činjenice o tome koja vrsta tela, komisije je u slučaju bivše Jugoslavije najbolji način za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima počinjenim u bivšoj Jugoslaviji. Odlučili smo da te konsultacije ne budu sa učesnicima koji će prelaziti broj 35 zato što je u većim grupama teže održavati tu proceduru u kojoj može da govori svaki pozvani učesnik, zato je i predviđeno da to budu mali skupovi i da nema unapred pripremljenih govornika. Znači od maja 2006. godine do danas, mi smo održali konsultacije, najpre je bila jedna mala konsultacija sa članovima Odbora Regionalne koordinacije u Brčkom, a onda posle toga usledile su konsultacije sa mladima, umetnicima itd. Neke konsultacije su bile na nacionalnom nivou, a većina konsultacija je bila na regionalnom nivou. U međuvremenu održana su još dva foruma. U februaru prošle godine održan je Forum u Zagrebu, u februaru ove godine održan je Forum u Beogradu. Za razliku od prethodnih foruma u Sarajevu i Zagrebu, forum u Beogradu je imao jednu novinu. Drugi dan je bio posvećen javnom slušanju žrtava. Prvi put smo imali da su žrtve iz bivše Jugoslavije sedeli zajedno i govorili o tom svom ličnom iskustvu u formi jedne najstrašnije nepravde koja se dogodila njima i njihovoj porodici. I reakcije nakon toga su nas uverile da je to nešto što apsolutno treba da bude sastavni deo svih budućih foruma. Na konsultacijama je nemoguće negovati taj jedan način javnog slušanja žrtava ali to treba da bude obavezni deo budućih foruma. Prema sadašnjem planu treba da se održi forum u Prištini/Prishtinë, a nakon toga i forum u Podgorici. U međuvremenu, posle tog foruma u Beogradu mi smo ponovo seli u okviru

ove tri organizacije, znači nas koji smo inicirali ove konsultacije, da razgovaramo o tome kako zapravo napraviti da ove konsultacije teku tako da svi učestvuju u tome, a ne da se ubuduće pojavljujemo samo naše tri organizacije i koorganizatori, nego da stvorimo jedan proces u kojem će se raditi po principu učestvovanja. **Odlučili smo da sada krenemo da stvorimo tu jednu Regionalnu koaliciju u vezi sa potrebom utvrđivanja činjenica i istine o počinjenim ratnim zločinima i da ta Regionalna koalicija radi po principu učestvovanja i neposrednog rada na raznim nivoima: na lokalnom, nacionalnom i na regionalnom nivou. I počevši od današnjeg skupa mi ćemo ubuduće stvarati tu jednu čvrstu koaliciju koju će činiti svi oni koji učestvuju u konsultacijama.** I danas je prilika da razgovaramo o tim pitanjima u vezi sa kojima će se stvarati ta Regionalna koalicija. Kada smo počeli sa ovim konsultacijama tri organizacije veoma su diskutovale o tome šta je u stvari naš cilj. I šta mi mislimo na koji način se može utvrditi istina odnosno činjenice o ratnim zločinima. Mi smo saglasni u tome da ta istina, te činjenice se mogu utvrditi samo ukoliko se to radi na jednom regionalnom nivou, da je nemoguće utvrditi činjenice o tome šta se događalo u Bosni ukoliko ne postoji ta veza sa Srbijom i Hrvatskom. Takođe smo sasvim sigurni da se istina koja se tiče događaja u Bosni i Hercegovini mora znati u Hrvatskoj, da je važno da se zna u Srbiji, da je takođe važno da se zna i na Kosovu, da je važno da se zna i u Sloveniji, da je važno da se zna i u Makedoniji kao što mislimo da je važno da je sve što se događalo na Kosovu, ili ono što se događalo u Sloveniji, da se zna i u svim drugim državama i regijama bivše Jugoslavije. Jedino taj način, jedino taj okvir može da obezbedi da buduće generacije raspolažu sa činjenicama sa kojima niko ne može da manipuliše. **Ako ostanemo na ovom nivou da svaka zajednica, da svako udruženje ima svoju istinu, nikada nećemo uspeti da vidimo, da sagledamo to nasleđe sa kojim mi živimo i nećemo uspeti da budućim generacijama ostavimo jednu pouzdanu, potpunu, jasnu sliku zasnovanu na činjenicama o tome šta se događalo i zašto je zapravo važno pripremiti te činjenice i omogućiti mladim generacijama da zaključuju na osnovu činjenica, a ne na osnovu izdvojenih interpretacija i priča svake države, svake etničke zajednice ili svake političke vlasti odvojeno. Mi smo, diskutujući naročito u poslednje vreme došli u tu poziciju da jedno regionalno telo za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima može da bude ta najbolja forma, najbolji model koji može da obezbedi utvrđivanje činjenica. Mislili smo da bi Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima mogla da posluži kao najbolja institucija koja može da obezbedi ne samo utvrđivanje činjenica nego i poštovanje i priznavanje žrtava u tom jednom regionalnom kontekstu. Takođe smo razmišljali o tome kako doći do toga da se taj glas žrtava čuje, da ono što smo napravili na forumu u Beogradu postane neki deo mandata i načina rada te regionalne komisije. Mi mislimo da je glas žrtava toliko važan da ništa drugo, ni jedan podatak, ni jedan dokument, ni jedan papir ne može da zameni glas žrtava. Da jedino taj glas žrtava, to živo govorenje može da obezbedi ono što nama ovde nedostaje - u svim državama bivše Jugoslavije postoji saosećanje samo sa svojim sopstvenim žrtvama. Gotovo da nema ili jako malo ima tog saosećanja i tog jednog emocionalnog odnosa sa žrtvama iz druge zajednice, iz druge države. Bez odnosa, bez saosećanja, bez solidarnosti, bez priznavanja žrtava iz druge države, iz druge etničke zajednice, mi ne možemo da izgradimo tu sliku istine, činjenica o ratnim zločinima. Bez tog glasa i priznavanja žrtava nema izgradnje ljudskog dostojanstva ni u jednom društvu. Bez priznavanja svih žrtava mi teško da možemo budućim generacijama da ostavimo u nasleđe činjenice kojima niko neće moći da manipuliše, činjenice koje će svako**

poštovati. I zato je važno da danas, kada vi sada imate neku sliku o tome šta je naša ideja i zašto mi mislimo da neka komisija na nacionalnom nivou teško može da obezbedi sve te činjenice koje se tiču ratnih zločina, i da na nacionalnom nivou postoje brojne aktivnosti i inicijative koje su važne ali da se činjenice o ratnim zločinima mogu utvrđivati na najpouzdaniji način u tom jednom regionalnom okviru. Mi hoćemo danas da vas pozovemo da razgovaramo o tome kako, na koji način obezbediti da možemo da dobijemo tu potpunu sliku o ratnim zločinima koja će da pomogne i pomirenju i poverenju i izgradnji garancija da se zločin neće ponoviti. Strašno je važno u svemu tome šta misle žrtve, šta misle oni koji su u udruženjima žrtava, šta misle organizacije za ljudska prava, šta misle mladi, šta misle i oni koji se bave ovim stvarima na jedan stručan način, šta misle oni koji se nalaze u vlasti, koji se nalaze u parlamentima, šta misle verski lideri. Ipak, mi smo još daleko od toga da pozovemo i verske lidere na konsultacije zato što nam predstoje brojne konsultacije na lokalnom nivou sa udruženjima žrtava, sa mladima, sa organizacijama za ljudska prava. Znači današnji dan je dan koji zavisi od svih vas koji učestvujete u ovome, koliko ćete biti spremni da razmišljate na jedan način koji može da pomogne da dođemo do nekih jasnijih ideja o tome kako napraviti to regionalno telo. Pazite, nema ni jednog regionalnog tela koje mogu da naprave udruženja, organizacije za ljudska prava ili mladi. Regionalno telo koje bi imalo moć da prikupi sve činjenice, da ih javno prikaže, da organizuje javna saslušanja, mora biti zvanično telo. Znači iza tog tela moraju da stoje vlade svih država bivše Jugoslavije. Takođe mora da postoji međunarodna podrška, podrška Ujedinjenih nacija, Evropske zajednice ali ni jedno takvo regionalno telo ne može da osnuje ni jedna vlada ukoliko iza njega ne stoje žrtve, organizacije za ljudska prava, mladi i zainteresovano društvo. Ukoliko mi provedemo godinu dana razgovarajući u ovako malim skupovima, ukoliko ne postoji zainteresovanost društva za to što se žrtvama dogodilo, zainteresovanost da se znaju činjenice o ratnim zločinima onda će teško ići sa ovom idejom. Nije jednostavno reći "mi hoćemo da utvrdimo istinu, smatramo da je najbolji način za to formiranje jedne regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima" i da mislimo da će to biti ostvareno. Postoji jako puno prepreka i ograničenja u vezi sa tom jednom inicijativom. Ali ukoliko nema zainteresovanosti, ukoliko nema podrške da se osnuje jedno takvo telo, mi ćemo stalno ostajati u ovoj jednoj klimi i situaciji kao do sada: porodice žrtava će tragati za nestalima, odgovora na to uglavnom neće biti u vezi sa onim što je danas na listama nestalih, svako će imati neku svoju istinu, svako će otežavati formiranje te istine o ratnim zločinima i ostajće stalno taj strah da će možda ponovo za nekih 10, 20, 50 godina doći do nekih zločina na ovim prostorima. Ja vas molim da mislimo ne svako na sebe šta mu se dogodilo nego da znamo da iza svih nas treba nešto da ostane, ali treba da ostane nešto što će da pomogne da ne dođe do ponavljanja zločina. Molim vas da mislite o tome da postoji osim najtežih ratnih zločina, osim teških ratnih zločina, da postoje i neka počinjena krivična dela koja po težini, po tome što ne spadaju u najteža krivična dela, možda se mogu rešavati i mimo suda, uz neke preporuke eto te regionalne komisije. Možda neka iskustva u Ruandi gde se u lokalnoj zajednici rešavaju neka pitanja, gde sede oni koje žrtve optužuju da su im uzeli imovinu, da su im učinili nešto loše, sede zajedno i pokušavaju da reše taj problem, ali postoje ratni zločini koji se ne mogu nikako rešiti nego sudskim putem. Ne mogu da sede počinioci i žrtve i da se mire u vezi sa tim zločinima. Nema mirenja u vezi sa genocidom, u vezi sa zločinima protiv čovečnosti. Najbolji je način da se ti zločini reše sudskim putem. Ali svi morate da

znate da postoje ozbiljna ograničenja sudova. Nema primera u istoriji da je bilo koji sud uspeo da sudi, pa ni petini počinilaca najtežih ratnih zločina. To su sudovi, imaju svoja ozbiljna ograničenja, jedno suđenje traje najmanje godinu dana, a prosečno traje dve, tri godine. Ljudski život je ograničen, nestaju svedoci i činjenica je da će brojni počinioći ostati, a da ne budu izvedeni pred sudske organe. Zbog toga je važno misliti da je regionalna komisija za utvrđivanje činjenica neki instrument koji jako puno može da pomogne u utvrđivanju činjenica. Osim što može da pomogne istražnim organima i tužilaštvima, komisije mogu da pomognu i da se dođe do registra žrtava za koje bi predložilo novčane kompenzacije za povrede ljudskih prava koje su doživele. Ta neka regionalna komisija može da bude moćna u odnosu na utvrđivanje istine, u odnosu na vraćanje dostojanstva žrtvama, može da bude moćna u odnosu na suočavanje i prevladavanje tog nasleđa, ali ukoliko nema podrške za njeno osnivanje, ukoliko svi ostanu na tim svojim nivoima da traže svoje nestale, a da ne vide da bi jedno ovakvo telo moglo dosta da učini sa rešavanjem sudbine nestalih onda ćemo ostati u ovoj situaciji da svako ima neku svoju istinu i da protiče vreme koje ne doprinosi stvaranju nekog poverenja i stvaranju jedne jasnije slike o tome šta se dogodilo u prošlosti. Ja ću samo da vas podsetim na ranije godine kada se ovakav jedan skup nije mogao zamisliti, da će zajedno da sede žrtve iz država bivše Jugoslavije, da će sedeti žrtve i da će među njima sedeti oni koji su učestvovali u ratnim sukobima, to je ona grupa koju mi nazivamo veterani, i da veterani danas pokušavaju ne samo da pomognu integraciju u društvo nego pokušavaju da pomognu upravo u tom procesu utvrđivanja činjenica, odnosno istine. Ja bih sada dala reč Mirsadu i Vesni, i našim koorganizatorima, a onda posle toga bismo prešli na radni deo. Ja sam pokušala da pokažem koliko je važno to regionalno telo. Ja lično strašno verujem u to. Mislim da nikakva nacionalna komisija ne može pomoći da mi dođemo do potpune slike o tome šta se događalo u tim oružanim sukobima. Ja strašno verujem da ako mi ne budemo uspeli da nateramo vlasti, vlade i skupštine da usvoje jednu takvu inicijativu o osnivanju regionalne komisije da će to biti jako loše za sve nas i za buduće generacije i o tome treba da mislimo. Ja sam razmišljala o tome da li možda ja grešim što mislim da ta jedna regionalna komisija može da pomogne i tamo gde sudovi ne mogu. Čvrsto sam uverena da je to najbolji put ako hoćemo da budemo sasvim sigurni šta je istina o onome što se događalo i ako hoćemo da pokušamo da se sudbine svih nestalih, od kojih se oko 17.000 još onih koji se nalaze na listama Međunarodnog Crvenog krsta, da ta sudbina bude razjašnjena pod pritiskom upravo ovakvih skupova, pod pritiskom te čvrste Koalicije za osnivanje regionalnog tela. Sudbinu nestalih ne mogu da reše sudovi, nema nekog drugog mehanizma osim tog regionalnog tela, te regionalne komisije koja može da pomogne posle toliko godina da i sudbina preostalih nestalih bude razjašnjena i da se identifikuju oni koji su odgovorni za te prisilne nestanke. Tako da vas molim da imate to u vidu kao i u vidu činjenicu da će Haški tribunal i svi domaći sudovi uspeti da utvrde samo deo činjenica o ratnim zločinima. Nema kapaciteta u tim sudovima da mogu da utvrde sve što se događalo, ma koliko bili teški ratni zločini koji su počinjeni. Evo, ja ću sada da zamolim Vesnu ili Mirsada da oni nastave, a onda kasnije da krenemo u konkretan razgovor o ovoj regionalnoj inicijativi, odnosno formiranju regionalne komisije i o tome kakav bi njen mandat bio, šta bi ona radila, ko bi bili njeni članovi, koja su ograničenja, koje su koristi od te komisije, o vašim idejama i razmišljanjima o tome, kako biste vi pomogli u rešavanju pitanja koja se tiču ne samo vašeg bola nego misleći na sve druge oko vas.

Mirsad Tokača: Hvala. Još jednom dobar dan. Evo kao što je Nataša rekla mi skoro ulazimo u treću godinu intenzivnog rada na ovoj problematici i svaki put mi se čini da krug ljudi koji se okuplja oko ove ideje postaje veći. Svaki put se nađu nova lica, nove organizacije i to je na neki način dobar znak. Svi smo mi u svojim zemljama radili dosta stvari, tragali za istinom, prikupljali faktografiju, govorili smo o nekim događajima, imali smo Međunarodni tribunal, nacionalne sudove i sada je potpuno jasno da bez angažmana civilnog društva, asocijacija žrtava, profesionalnih organizacija koje se bave istraživanjima, ni ti sudovi ne bi mogli raditi čak ni ono što su do sada radili, a svi ćemo se vrlo jednostavno složiti brzo da je i to što su sudovi do sada uradili simbolično. Da su sva naša društva, sve naše zemlje, još uvek daleko od onoga što je zadovoljenje pravde, tog prvog stuba na kome mora počivati svako društvo. I molim vas da ne steknete utisak da smo mi organizacije koje žele da prave bilo kakve komisije, a da pri tom zanemarimo sudsku pravdu. Sudska pravda je važna, ona je nezaobilazna, međutim ono što ćemo mi raditi je zapravo komplementarno sudskom procesu. Mi ćemo na niz načina pomagati te sudske procese. I faktografijom, dakle činjenicama koje ćemo sakupljati našim angažmanom i pomoći sa sudovima i tužiocima i zapravo vršiti jedan oblik pritiska na te profesionalne državne institucije najodgovornije za taj dio posla. Na drugoj strani postoji jedna druga, izuzetno važna stvar, a to je izražavanje međusobnog suosećanja i poštovanja za žrtve drugih. Ja mogu imati svoju vlastitu žrtvu, ja mogu i lično biti žrtva ali time se stvar ne završava. Meni se činilo za ovih niz godina koliko se bavim problematikom ratnog zločina da je zapravo svima nama toga nedostajalo, da prihvatimo i da priznamo žrtvu drugih. I to je nešto do čega ovaj proces treba da dovede. Proces konsultacije u kome ćemo mi sebe izložiti jednom možda pomalo rizičnom poslu ali to vrijedi. Rijetke su situacije da na jednom mjestu sjede žrtve i veterani rata. Ljudi koji su koliko juče držali pušku i oni koji su bili žrva tog oružja. A to je velika stvar. Možda i sami nismo svjesni koliko je to veliki pomak da danas ovdje sjedimo u Podgorici, da se osjećamo sigurno i da možemo da radimo, da razgovaramo o ovim stvarima. Možda mi nismo ni svjesni koliko je to veliki pomak, o tome možda prije par godina nismo mogli ni sanjati. Dakle to što smo u međuvremenu počeli da živimo u novim državama, odnosno u starim kako god hoćete, ne znači da ćemo se zatvoriti u te granice. To nije prostor u kome mi možemo doći do potpune istine o događajima. I ono što je Nataša rekla, ja se s tim potpuno slažem, da mi možemo znati stopostotnu istinu o onome što se desilo u Bosni, ali isto tako ja želim da znam šta se desilo na Kosovu i zašto se to desilo na Kosovu, kao što očekujem da će mnogi drugi od vas hteti da znaju šta se desilo to što se desilo u Bosni i drugim zemljama. Ne da samo tragamo za faktima, da objasnimo posledice rata nego još i više da shvatimo uzroke rata zašto je sve to moralo da se desi. Jer hiljade intervjuja koje sam imao priliku slušati uvijek su se o ratu završavali sa pitanjem *zašto*. *Zašto?* I mi moramo na tome da radimo, mi jesmo nevladine organizacije, ovo jeste inicijativa nas nekoliko i želimo da se to proširi na što više organizacija, da bude jedna snažna koalicija u regionu kao što evo sada pravimo jednu koaliciju u Bosni, upravo s ciljem da pritisnemo državne organe, one organe koji su legitimirani na izborima da rade određene stvari. Njima je mandat ne samo da grade ekonomiju, da prave puteve i ceste, nego da daju i odgovore na ova krucijalna, bolna pitanja porodica koje su pogođene ratnim događajima. Oni to moraju, to je njihova obaveza po svim mogućim konvencijama koje su oni potpisali, tako zdušno želeći da budi deo međunarodne zajednice. Prema tome, ne

znam kako će završiti naša inicijativa ali mi smo osjećali dužnost, ljudsku dužnost da ovaj posao radimo zajedno sa vama. I da ne tražimo razlog da pravimo neko tijelo u nekim izvanrednim uslovima nego da prođemo jedan proces sa onima kojih se to najviše tiče, da čujemo šta oni hoće, da čujemo puls onih kojih se ovo na naj' tragičniji način ticalo. A ne tek tako da neki predsednik vlade ili neki predsednik parlamenta odluči, "mi ćemo napraviti neku komisiju koja će biti u funkciji političkog i koja će zapravo više raditi da sakrije istinu nego da prihvati istinu o tome". Mi mislimo da ćemo obezbediti zapravo snage civilnog društva, građana, žrtava, veterana, umjetnika, ljudi raznih profesija jer ovo nije samo pitanje rata, ovo je pitanje mira i naše budućnosti. Mira i budućnosti ovog regiona. Mi smo povezani sa njima. Možda to neko hoće da ignoriše. Nemam ja nikakav sentiment spram te bivše Jugoslavije jer me ona ne zanima kao država, mene ona zanima kao odnos među ljudima. Ja ne mogu zaboraviti svoje prijatelje u raznim krajevima ove zemlje i šta se njima desilo. Prema tome, te naše odnose mi ćemo čuvati i razvijati i moramo ih razvijati jer ako hoćemo da budemo dio toga što se zove Evropska zajednica u budućnosti, a svi to hoćemo onda kako ćemo to postati ako unutar tog tako malog regiona koji se zvao nekad Jugoslavija nismo u stanju da uspostavimo odnose kroz koje bismo došli do onoga što je najdublja istina o događajima. Da sačuvamo sjećanje na te žrtve, da iskažemo to poštovanje. Ja vas zato molim da vrlo slobodno o ovim stvarima govorite, svojim jezikom. Neko o tome zna više, neko manje, to je nebitno, jednostavno da kažete ono što vi osjećate, što vi trebate jer će nam to biti instrukcija kako mi da radimo u narednim mjesecima. Hvala vam velika za napor da dođete u Podgoricu i da se pridružite ovoj našoj inicijativi da zajedno u narednim mjesecima radimo na ovome što smo nazvali instrumentima za uspostavljanje činjenica o zločinima u ex-Jugoslaviji. Hvala vam velika.

Vesna Teršelič: Ja bih možda sve vas podsjetila da je danas 9. maj/svibanj i širom Evrope obilježava se Dan Evrope, dan kada je u Evropi formalno završio Drugi svjetski rat. Kažem formalno jer je bilo bitaka i jer su nakon tog dana ljudi ginuli u bitkama među zaraćenim stranama, a i u osvetničkim ubistvima i htjela bih da iz toga izvučemo dodatnu inspiraciju jer nakon Drugog svjetskog rata, ni na ovim prostorima, ni u mnogim drugim zemljama nisu imenom spomenute sve žrtve. Nisu se utvrdilo okolnosti pogibije svakog. Evropska unija je tada krenula na put integracije u jedan dugi poduhvat u kome su se normalizirali odnosi među zemljama ali nije se napravilo sve što se moglo da se u namanju ruku dokumentira sudbina svakog ubijenog. I stvarno bih željela da iz toga izvučemo jedan dodatni poticaj kad ćemo danas razgovarati kako na najbolji način pamtiti svakog ko više nije sa nama, svaku žrtvu. I htjela bi da se sjetimo da kad razmišljamo o regionalnoj komisiji o utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima koja može izgledati jako ambiciozna ideja, pomislimo i na to da 1991. godine kad su počeli ratovi, nije bilo ni zamislivo to da će se utvrđivati sudbina svake nestale osobe, da se na ovim prostorima, po prvi put ozbiljno u svijetskoj povjesti ozbiljno tragalo za posmrtnim ostacima svakoga, da se ovdje uspostavlja jedna nova praksa i da je po prvi put nakon Nirnberških i Tokijskih suđenja u post-jugoslovenskim zemljama uspostavljen Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju i da će možda ovo biti nešto što ćemo navest da opet bude neki novi pokušaj živom sjećanju na žrtve i kreiranju programa odšteta i primicanju pravdi za žrtve. I htjela bih naprosto da sve nas potaknem da budemo ambiciozni i da vidimo što možemo napraviti, a da bude komplementarno ono što rade

sudovi jer dio posla odrađuje i Tribunal, ali podjeticu vas da je u cijel svom radu podigao optužnicu protiv 161 osobe i da smo ovde jako svjesni svih imena koja se nisu našla među optuženima a trebali su biti tamo. Podsjeticu vas da sudovi u našim zemljama, u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Srbiji, na Kosovu, u pojedinoj zemlji godišnje vode između 25 i 30 suđenja. Što je to u usporedbi sa prevelikim brojem svih ubijenih, nestalih, mučenih zatočenih i nasilno prognanih? Samo ću vas podsjetiti da trebamo dakle mehanizam koji će biti komplementaran onome što sudovi rade i što će nastaviti raditi i mislimo da ćemo se svi oko ovog stola brinuti da sudovi itekako nastave raditi svoj rad i da budu agilniji u vođenju istraga koje još nisu dovršene u vođenju postupaka koji su u tijeku ili koji će početi sljedećih godina i da nećemo dopustiti da Hag kaže da su suđenja za ratne zločine pri kraju jer nisu i to je nešto što se sve ređe čuje, a čulo se zapravo sve do Nove godine. Jer ima još puno tog za šta se optužnice mogu podići za koje se tek trebaju dovršiti predistražne radnje, ali trebamo još nešto. Ja bih svima poželjela inspiraciju i dobre misli u ovom našem današnjem razgovoru jer smo danas oko stola baš oni koji po mom iskustvu najviše i brinu za sva ova pitanja. Jer kad god nešto organiziramo, oni koji se prvi odazivaju, oni koji nas guraju sve vrijeme dolaze iz organizacija žrtava i onih koji su direktni sudionici ratova i moje iskustvo je da smo zapravo ovdje i oni koji smo najviše motivirani da pomaknemo ovu raspravu jedan korak naprijed. Svima želim sreću u tom razgovoru.

Jakub Durgut: Ja bih samo rekao da ovakva učešća u ovolikom broju garantuju da ćemo uspjeti u namjeri koju su predložile ove tri nevladine organizacije, Fond za humanitarno pravo, Documenta i Istraživačko- dokumentacioni centar.

Ljubiša Filipović: Ja bih samo rekao da ako jedni druge pogledamo u oči i ako svi otvorimo srca, ako bude velika saradnja između svih nas, protok informacija, otvoreni jedni prema drugima, mislim da uspeh neće izostati. Što se tiče formiranja regionalne komisije, to je nešto najbolje što može da se desi, garantuje uspeh i mislim da ćemo svi biti uključeni u tu komisiju i zagarantovano ćemo uspjeti da mnoge pronađemo, da NN lica budu pronađena, ekshumirana, identifikovana, preuzeta i sahranjena kako dolikuje svima. Hteo bih da se zahvalim Nataši Kandić i svima koji su pomogli da se organizuje ovaj skup u Podgorici. Treba da bude malo više ovih skupova da bi jedni druge više upoznali, da bi jedni drugima više otvorili srca i da bi se dogovarali oko protoka informacija između svih udruženja na prostoru bivše Jugoslavije. Mislim da ćemo uspjeti u tome samo ako budemo govorili istinu i ako jedni druge pogledamo u oči. Hvala.

Nataša Kandić: Ovo je bio uvodni deo i sada objavljujem da počinjemo sa radom. Molim vas, javljajte se za reč, i zbog snimanja molim vas da svako kaže najpre svoje ime i onda da govori. Izvolite. Kada.

Kada Hotić: Ja se zovem Kada Hotić, Udruženje enklava Srebrenice i Žepe. Koliko sam mogla da shvatim iz ovog izlaganja da nam je potrebna komisija koja bi utvrdila istinu, a ja ću kroz moj komentar možda postaviti pitanje koju istinu. Jel' istinu samo žrtava, recimo nestalih i ubijenih osoba ili i razlog zašto su oni žrtve. Imamo recimo Komisiju za traženje nestalih i prilično je do sada dala rezultata jer da je nije bilo ne bismo nikad saznali ni o kome. Imamo još masu nestalih osoba koje leže u grobnicama, imamo

skrivenih grobnica ali ipak komisija radi i otkriva. Evo recimo 63 godine nakon nestanka mog oca, on je u aprilu 1945. godine nestao i nikad nije bila formirana komisija, nije se tražio i nikad nisam imala mom ocu grob, mezar i tako. To je vrlo ružno, ružno se osjećam, otac mi je postojao, a ja ga nemam ni kao mrtvog, ni mezar njegov. Mislim, to je jako teško. Danas tražim sina, tražim braću, muža, djelimično sam našla od mojih petoro, imam još pronaći mog sina. Nadam se da ću ga pronaći. I znači da je dobro da postoje komisije za istraživanje, komisije kao što su one za nestale. E sad, komisija za istinu o svim ovim događajima. Bojim da nije još vrijeme sazrelo da ćemo je imati kvalitetnu. Možemo mi dati svi doprinos kao nevladine organizacije i kao narod i građani sa prostora bivše Jugoslavije, ali hoće li institucije, vlasti, policija, vojska, hoće li nam dati rezultate, one podatke o istini jer oni kriju istinu. Kako njih primorati da dođemo do istine jer istina, na primer to će biti jedna institucija, ta komisija će biti institucija u koju treba vjerovati, ako to bude prelomljeno preko koljena, pa kako bilo uspostavljena ta istina, možda će nekom biti bolna, možda će nekom biti... svjesni smo da treba biti daleko kvalitetnija a nije, a prihvatiti je takvu da li je to opasno, da li je to rano? Kako doći do valjanih podataka, da imamo potpunu istinu? Evo recimo Mirsad Tokača vodi taj Istraživačko-dokumentarni centar, koji je uradio popis ubijenih i nestalih ljudi. Čak ni to nije moguće u potpunosti uraditi jer nikad ne smije staviti tačku da kaže „utvrdio sam to, i priznajte to i prihvatite to“ jer postoji još skrivenih stvari do kojih je jednostavno nemoguće doći. A ovo utvrđivanje istine, činjenica, zašto je došlo do žrtava, zašto je došlo do rata ovdje, ko je sve uzrok, to od Amerike i Evrope i nas samih ovdje i političara i policije i onih struktura za koje možda ne znamo šta su sve radili i kud su radili, to i prihvatiti takvu istinu, a ne doći do svih tih podataka koji se kriju, bojim se da ćemo imati nešto što će se morati prihvatiti a nije tako. Da li je vrijeme i da li je moguće to, a bilo bi dobro da imamo.

Nataša Kandić: Ja ću samo jedan kratak komentar. Kad govorimo o toj regionalnoj komisiji, govorimo o utvrđivanju činjenica o ratnim zločinima. Samo utvrđene činjenice mogu kasnije da pomognu da istoričari mogu da se bave uzrocima. Mi ne treba da se bavimo uzrocima, niti možemo time da se bavimo. Ja mislim da je osnovni posao utvrditi činjenice, treba napraviti popis ubijenih i nestalih i ne staviti tačku na to. Ja ću samo da vas podsetim ako se sećate onog snimka žrtava *Škorpiona* da smo tek godinu dana nakon objavljivanja tog snimka utvrdili ko je šesta žrtva. Zato što ta porodica uopšte nije gledala televiziju, ostali su samo dvoje iz porodice i nisu gledali. I tek posle godinu dana oni su videli taj snimak. Znači nikada ne treba staviti tačku na popis. Da li će policija i vojska dati podatke sve zavisi od toga koliko bude jak naš pritisak. Ali vreme je da počnemo da radimo na tome i da ne ostavljamo za kasnije.

Mirsad Tokača: Jedna bitna intervencija na ono što je Kada rekla, a potpuno se slažem s ovim. Na žalost mi smo radili jedan posao koji je morala država da uradi. Mi smo se kao nevladina organizacija poduhvatili da uradimo popis žrtava ubijenih i nestalih u Bosni i Hercegovini. Nama ni na kraj pameti niti je danas niti će sutra niti ikada biti da je to stopostotno završen posao. Iluzorno je, i ne smijemo pasti u zamku da će bilo ko i bilo koja komisija i bilo koje tijelo uspostaviti nešto što je apsolutna istina, to je jednostavno nemoguće. Ali šta možemo uraditi? Možemo smanjiti prostor neistine, možemo smanjiti prostor laži, možemo smanjiti prosto za manipulacije razne vrste. E to je ono, sedeći i

govoreći o tome da mi sada ne možemo nešto uraditi nećemo ništa postići. A evo, Kada je rekla, bez napora asocijacija za nestale u BiH ovako veliki broj, iako smo nezadovoljni jer ima još oko 16.000 nestalih u Bosni, ne bi se to uradilo. Dakle da su sjedili oni i govorili, pa to je ogroman posao, pa mi to ne možemo uraditi, mi danas ne bi imali to što imamo. Nikada Potočari ne bi bili uspostavljeni da nije bilo asocijacija, građana i tako dalje, jer je bila potpuno druga lokacija pripremljena za to. Kod Kladrnja su trebali biti sahranjeni a ne u Potočarima. Prema tome pritisak nevladinog sektora, pritisak organizacija, pritisak nevladinog sektora, pritisak građana, njihova konkretna akcija, njihovi zahtjevi su rezultirali rezultirali time da mi danas imamo značajno dugaćiju situaciju nego što bi imali pre pet šest godina. Međutim, još je veliki posao pred nama i u tom smislu hoću da znate, nema tačke, pa čak i kada ta komisija izda izvještaj mi ćemo opet nastaviti na tim poslovima da radimo, za mene je taj projekat uvijek otvoren, taman da se za 50 godina pojavi jedno novo ime, mi ćemo ga staviti u našu bazu podataka. Prema tome ne, mi smo došli do nečega što je značajno smanjilo prostor lažima. Mi smo pronašli 500 živih Srebričana koji su bili na spiskovima nestalih. Pet stotina, hvala Bogu da smo ih pronašli. Daj Bože da su sa ovog spiska od 16.000 svih 16.000 živi, mada na žalost nisu, čak znamo kako su ubijeni. I u tom smislu je važno da mi ovu akciju vodimo, i ovo što Kada kaže da budemo oprezni, da budemo realni i da sve faktore koji mogu da otežavaju ovaj posao imamo u vidu i da nikom ne obećavamo lažnu brzinu koje zapravo neće biti jer ovo je težak posao.

Amir Kulagić: Još jednom dobar dan, ja sam Amir Kulagić iz Srebrenice i ovdje sam ispred Udruženja građana Žene Srebrenice. Pažljivo slušam ova izlaganja i hoću dati neki svoj doprinos. Kada pričamo o istinama, tačno je da postoji bošnjačka, srpska, hrvatska, albanska, ne znam, romska istina. Međutim ovo je dobar put da dođemo do neke univerzalne istine jer ne može biti sto istina, samo je jedna istina, sve ostalo je laž. Ovo je put da dođemo do jedne univerzalne istine šta se desilo i po čijem nalogu na prostorima bivše Jugoslavije. Kada govorim o Srebrenici a nalazim se u Crnoj Gori, ne mogu da ne potcrtam da su Srebričani stradali i u Crnoj Gori početkom 1992. godine, i to civili, ljudi koji su pobjegli iz Bosne jer nisu htjeli da budu učesnici svega onoga šta će se tamo dešavati. Šta se dešava, već 16, 17 godina, nemamo nikakve istine o tim ljudima. Kad govorimo o istinama zaboravljamo jednog aktivnog aktera na prostorima bivše Jugoslavije, a to je UN, to je međunarodna zajednica. Mi možemo da imamo neke subjektivne istine ali oni su bili svjedoci, a uloga i svrha svakog svjedoka i jeste da kaže istinu ili da bar pomogne da se dođe do istine. One unievzalne, u kojoj će svako od nas reći „da, to bi moglo biti to“. Mi je, da li svjesno da li nesvjesno, stalno zaobilazimo. Oni su za Srebrenicu i cijelu Bosnu formirali UNPROFOR, na Kosovu je bio UNMIK, ne znam u Hrvatskoj kako se zvao. Mi njih ne smijemo isključiti ni iz odgovornosti ni krivice. Holandija i Francuska su imale neke parlamentarne komisije za utvrđivanje istine o onome što se desilo u Srebrenici ili u BiH. Zaključak je „mi jesmo odgovorni ali nismo krivi“, da, oni su odgovorni ali su i krivi jer ništa nisu učinili da ne budu krivi. I tu ne smemo zaboraviti da je nesprečavanje zločina takođe učešće u zločinu. Kada govorimo o Regionalnoj komisiji, mislim da smo svi već svjesni da je ona neophodna, samo je pitanje modaliteta. Ali ako ne mogu nacionalne vlade ili ne žele da nametnu ili da formiraju neku istinu, da li nacionalnu ili regionalnu, onda moramo tražiti da UN i Evropska zajednica nametnu formiranje ovakvog jednog tijela. Ali da budu i aktivni

učesnici u radu toga tijela jer onda mogu da kažu da su bili odgovorni ali nisu krivi jer će time opravdati svoju krivicu pod navodnicima "ako nisu krivi", ali ja mislim da jesu ali evo, da ne prejudiciram stvar. Želim ovdje reći jednu stvar koja me raduje, a to je da su ovdje uključeni veterani rata. Molim vas, pa nisu u ratu bile žrtve samo žene, starci, djeca, već su bili i oni borci koji su bili aktivno uključeni u neka borbena dejstva. Često su morali neki da urade možda nešto i što nisu željeli. Kad to kažem onda želim da kažem još jednu bitnu stvar. Molim vas, mi pravimo knjige žrtava Bosne, Kosova, Srbije ali molim vas, želim da se založim i voleo bih da me pravilno shvatite. **Mi moramo napraviti i knjigu zločinaca koji su počinili zločine na tim prostorima. Nije zločinac samo onaj koji je izvršio zločin, zločin je vrlo složen jedan projekat. Tu morate imati ideologe, projektante, podstrekače, izvršioce i tako dalje. Ja jesam bio pripadnik Armije Republike Bosne i Hercegovine i toga se ne stidim ali hoću da odvojimo žito od kukolja, hoću da jasno ostane u istoriji zapisano koje bio taj koji je počinio zločin u moje ili bilo čije ime.** Kako god smo tamo rekli, žrtva mora imati ime i prezime, okolnosti, mjesto, tako isto mora postojati i za zločinca, ime, prezime funkcija, šta je radio, gdje je radio, zašto je uradio i da li je odgovarao za to. Ako mi ne možemo dočekati da se izvrši pravda nek bar nove generacije znaju, pa možda će u budućim generacijama ako bi trebalo biti rata neko reći „čuj, pa zločin se ne isplati, eto vidiš ostao je neko moj zabilježen kao crna mrlja u istoriji jednog naroda ili jedne države“. Druga stvar, moram da uputim kritike žrtvama. Mi smo se malo uljuljkali u tome što smo žrtve. Molim vas, jednom zločinac uvijek zločinac, to je nešto što se ne može promjeniti i potvrdilo se: posle rata mnogi koji su činili zločine za vrijeme borbenih dejstava čine to i poslije na neki drugi način. Ali jednom žrtva ne mora biti uvijek žrtva i mi to dokazujemo jer dižemo svoj glas protiv nepravde i protiv svega drugoga. Ali šta činimo mu u našim vlastitim državama ili lokalnim zajednicama? Da li mi svojim izlaskom na izbore ili neizlaskom ponovo biramo iste ljude koji su možda bili projektanti svega onoga što se desilo nama i svima drugima. Da svako od nas postavi sebi pitanje da li je učinio dovoljno da ne bude više žrtva ili da neko drugi ne bude žrtva. Molim vas, **čuo sam ovdje jednu lijepu stvar: treba nam suosjećanje sa žrtvama iz drugog naroda. Suosjećanje, to je samo jedan osjećaj ali nama treba solidarnost. Čuo sam ovdje i već godinama slušam, meni je samo bitno da saznam gdje je tijelo mog nekog. Solidarnost se upravo ogleda u tome da te asocijacije kojima i ja pripadam učine nešto da se pronađe neko koga ovdje neko traži na mom prostoru. E to je solidarnost, ne samo da tragam za mojim već da tragam i za onim drugim, pa da bar pomognem onom drugom ako ne mogu doći do tijela, do ostataka mog poginulog i nestalog, da bar pomognem neka on dođe do nekog svog ko mu je nestao ili poginuo.** Znači molim vas, to je za mene ona solidarnost među žrtvama, a suosjećanje je ono, znate, „meni je stvarno žao ali u principu ništa ne činim“. Čini mi se da je to lažna solidarnost koja nama ne treba. Moglo bi se još puno pričati samo sam htjeo još jednu stvar reći. Ko bi trebao biti u toj regionalnoj komisiji? Naravno, predstavnici asocijacija moraju biti jer su oni najzainteresovaniji. Ali moraju biti uključeni i predstavnici međunarodne zajednice, oni moraju dati i logističku i svaku drugu podršku. I druga stvar, mi stalno pričamo, sudovi rade vrlo sporo, mi upravo prema međunarodnoj zajednici moramo učiniti pritisak da oni osposobe ili da omasove nacionalna zakonodavstva i sudove da ih formiraju više kako bi se taj proces ubrzao. Bez toga mnogi neće dočekati satisfakciju. Hvala vam. Izvinite ako sam bio malo duži.

Nataša Kandić: Dragan Pjevač, posle njega Aleksandar Koval, a posle njega Čedomir Marić.

Dragan Pjevač: Hvala lepo, ja ću nastojati racionalno koristiti vreme, biti kratak. Najpre da se zahvalim na uvodnom izlaganju svih petoro vas, za mene izuzetno korisno jer ja sam ovde novi. Ja sam ovde novi, možda ste videli, namerno sam se predstavio kako sam se predstavio. Pokušao sam pratiti pažljivo izlaganja i u to kratko uvodno izlaganje je mnogo truda i ogromna energija stala i ja sam je osetio. Ja sam, rekao sam, iz Medačkog džepa, iz tog dela i tamo su moji ljudi iz sela doživeli tragediju. To je dosta poznato, ja sad neću s tim posebno zamarati skup, jedino da kažem detalj koji postoji na svim područjima bivše Jugoslavije a to je da sam ja razgovarao sa ženom koja je gedala kako komšiju izvode ispred kuće, sipaju benzinom, pale i ona vrišti. Ja to govorim, ne evo to se desilo u mom selu, pa nije nigde na planeti. To se dešavalo na svim prostoriima i to treba da znamo. I sad, ja sam sa porodicom rešio neke stvari i kao novi se vraćam, kažem to namerno jer hoću da naglasim koliko smo mi respektabilna snaga. Zato jer mi imamo jedno pogonsko gorivo koje drugi nemaju, koje nema vlada i koje nema šire građansvo, a to su na žalost te naše žrtve koje nam daju snagu da se borimo i nas će biti sve više. Prema tome ja bih ovde da postavim jedan problem. Kako da rešimo nešto... malo sam uzbuđen od svega, ne zato što govorim nego zbog situacije o čemu govorim. Imamo tri faktora. Imamo nas, imamo vlade u područjima bivše Jugoslavije i imamo građanstvo. Mi smo jako zainteresovani, biće nas sve više i ja znam da ćemo mi kad tad pobediti samo pre ili kasnije, zato što jednostavno tako ide, istina prodire. **Vlade nisu zainteresovane. Zašto nisu zainteresovene? Zato što pre svega moraju platiti to. Moraju platiti ogromna sredstva za naknadu duševne boli i sve ono što tim žrtvama pripada, iako ta naknada nama sada već malo znači. Dalje, tu ima ljudi koji se fizički boje, a ima ljudi koji se politički boje. Prema tome vlade nisu zainteresovane. Imamo građanstvo koje baš i ne voli o tome slušati. Međutim vremenom, to će građanstvo, ja se nadam, preći na našu stranu i mi to upravo moramo postići, da to građanstvo pritisne tu vladu da sve ovo naprave o čemu mi pričamo. I to je kako ja gledam na taj problem. I tu je i međunarodna zajednica, zahvaljujući njoj se sve ovo dešava. Zahvaljujući pritisku međunarodne zajednice i Hagu, zahvaljujući svemu tome sve se ovo dešava i ovi zločinci, isti ti što su palili onu ženu u mome selu odgovaraju sada u Zagrebu, samo zahvaljujući međunarodnoj zajednici.** Prema tome, ja bih sada i da završim, ova organizacija i sve ove organizacije, ja ne pripadam ni jednoj, ali svi vi koji ste dali do sada ogromni trud zdušno primajte sve ove da kažem povratnike koji su negde zalutali, po Amerikama ili ne znam kuda, a sad polako za takve stvari nalaze vremena i da uz sve ovo što ste rekli da jednostavno krenemo u što snažniju i bržu akciju da čitav ovaj naš posao zaokružimo, uključujući i formiranje ove regionalne komisije o kojoj govorimo. Hvala lepo.

Aleksandar Koval: Kao što sam se već predstavio prije, moje ime je Aleksandar Koval, dolazim ispred organizacije Udruženje veterana rata oboljelih od PTSP-a iz Tuzle, Bosna i Hercegovina. Kao prvo, moram da izrazim iskreno saučešće porodicama koje su izgubile svoje najmilije u ovom ratu, osjetim neko tiho zadovoljstvo u sebi zato što se ja nalazim sa tim ljudima jer ja sam učesnik rata od 1992. do 1995. godine, dakle veteran sam rata. Što se tiče ove regionalne organizacije oko koje smo se mi sad okupili zaista smatram da je potrebna, smatram da se trebamo udružiti. Ja ću navesti samo jedan kratak

primer, da ostavim i drugima vremena, po pitanju naših članova veterana rata iz Tuzle koji su oboljeli od PTSP, pošto dolazim iz grada soli, malo ću se njenom simbolikom poslužiti. Bili smo kao zrna soli, znali su da smo tu ali nas niko nije vidio. Dok sad kad smo se ujedinili pretvorili smo se u jedno slano jezero koje ne možete da ne vidite ako dođete u Tuzlu. Smatram da treba da se udružimo, smatram da smo žrtve nećijih gigantskih grešaka, da ne ulazim u politiku samo ću reći grešaka, dajte da budemo uporni, da budemo istrajni, da ne bi naša djeca isto ovako sjedela i o nama raspravljala. Eto toliko, samo bih želio da vas podržim i mogu slobodno reći u ime naše organizacije Udruženja veterana rata iz Tuzle, oboljelim od PTSP-a, pokušaćemo da damo maksimalnu podršku i nadam se da ćemo ustrajati u tome. Još jednom vas molim da budemo istrajni u tome i nadam se da ćemo uspjeti. Hvala.

Nataša Kandić: Ja sam htela da kažem da treba budete što više konkretni i da što više pomognete, da od vas zavisi kako će se neke stvari razvijati. Naime, pokušajte maksimalno da se stavite u ulogu nekoga od koga se jako puno očekuje. Mi svi, od svakog učesnika danas ovde očekujemo čak više nego što smo mi rekli. Možete da pomognete više u tom nekom viđenju kako bi trebalo i koju vrstu zločina to telo da istražuje, ko bi bio član te komisije, kako prevladati neke probleme, kako mislimo da bi ta komisija došla do podataka o svim nestalim, kako bismo uspeli da dođemo do toga da i neki počinioци učesvuju u tome. Ja ću samo da vas podsetim da postoje zakoni, postoji u Srbiji taj zakon, pravila u Hagu su nešto drugačija, tamo ko prizna krivicu onda biva na neki način blaže kažnjen, ukoliko su sudije uverene da je to bilo iskreno, ubedljivo, da je dovelo do nekih novih informacija. U Srbiji je po mom mišljenju to dosta loše zakonski rešeno. Tamo ukoliko neko od optuženih prizna da je učestvovao u vršenju zločina on je potpuno oslobođen odgovornosti. Tako da može da se desi da je učestvovao i da je pobio 20 ljudi, važno je samo da nije organizator, on će biti potpuno oslobođen ukoliko je priznao da je u tome učestvovao i ukoliko iznosi podatke koji se odnose na druge optužene. Ali učešće nekih počinilaca, o tome se može razmišljati, ali tamo gde ima suđenja ne može se razmišljati o amnestiji. Čeda Marić.

Čedomir Marić: Zahvaljujem, već sam se predstavio na početku, predstavljam porodice netalih i poginulih u Krajini i Hrvatskoj, uglavnom hrvatske državljanke srpske nacionalnosti. Pošto je sjedište udruženja u Beogradu, negde i većina porodica se nalazi na području Srbije. Želeći da dam svoj doprinos ovoj inicijativi koju smo čuli od uvodničara, ja ću se vratiti na ono šta smo mi uradili kao porodice do sada na integraciji nekih naših zajedničkih ciljeva. Moram reći, kao što god bih nazvao ovo nekim pionirskim poslom, da smo tim trnovitim pionirskim poslom mi porodice krenuli davne 1996-1997. godine. Evo, preko puta mene je Štefica koja će potvrditi ako ja negde i pogrešim u godini. Moram reći zašto kažem trnovito. Zamislite posle haosa i užasa i zločina, žrtava, sastaviti predstavnike porodica koje su izgubile svoje najmilije 1996, pa 1997. godine i nadalje. Moram reći da je svaki onaj koji je to učinio da zaslužuje veliku zahvalnost, a tu veliku zahvalnost moramo prenjeti Međunarodnoj komisiji za nestala lica i Međunarodnom komitetu Crvenog krsta koji su bili perjanica u ovim aktivnostima, u okupljanju porodica bez obzira na etničku pripadnost. Zašto sam ja krenuo sa ovom pričom? Zato što niz pokušaja smo mi imali ali nismo imali jake partnere da u tim našim pokušajima istrajemo. Samo radi informacije da kažem da djeluje na nivou regije Odbor

regionalne koordinacije, u kojem su zastupljeni predstavnici udruženja porodica svih etničkih skupina. Na žalost to moram ovde reći, još uvek se nisu priključili predstavnici porodica albanske nacionalnosti sa Kosova, mada je predviđeno tim Ugovorom o partnerstvu koordinacije da budu i oni zastupljeni. Moram reći da mi delujemo već dvije godine i imamo određenih rezultata. Za nas je rezultat da se sastanemo, da razmenimo, da uputimo apel, jedinstven apel vladama iz područja iz kojih dolazimo. Sigurno da bi ti apeli imali veću snagu, još jedanput ću se vratiti, ako bi imali jake partnere koji bi nas u tome pomagali i podupirali. Ono što mi kao porodice ne možemo... ja polazim od jednog osnovnog cilja, cilj je istina za porodicu. Ja stavljam na prvo mjesto istinu, suočavanje sa tom bolnom istinom, to znači pronaći svoje najmilije, vratiti mu ime i prezime, odrediti mu mjesto gdje će biti sahranjen i gdje ćeš zapaliti svijeću. Pripadam onom djelu porodica koja je uspjela na sreću, da upotrebim reč sreću, ja sam jedinog sina koga sam imao izgubio 1995. godine, on je ubijen u Kninu, posle osam godina neizvjesnosti ja sam preuzeo njegovo tijelo i sahranio. Ja sam nastavio da se borim zajedno sa porodicama da i ostale porodice to dožive. Ja kažem sretno, možda je za one koji nisu doživele ovo neshvatljiva riječ sreća. Sreća je izići iz neizvjesnosti, dočekati da onoga koga toliko godina tražiš da znaš gdje ćeš vratiti njegovo ime i zapaliti svijeću. Eto to je za nas porodice i udruženja osnovni cilj, to je ta istina za koju se mi borimo. Čak je stavljam ispred onog ko je to počinio, ne smatrajući da smo time zanemarili i počinioce zločina ali smatramo da mi kao porodica, kao prvo koji vodimo Udruženje, da trebamo da se borimo da porodica dođe, da vršimo pritisak da se dođe do te bolne istine, a onda normalno iza toga da se zalažemo i za ove sve druge institucije koje će doći i do počinioaca zločina. Ja bih ovde morao da se podsetim na jednu jako dobru praksu. Moram reći da je možda to i pionirski rad Fonda za humanitarno pravo. Neka mi oprostite ove dve organizacije, Documenta i Istraživačko-dokumentacioni centar, jer ne znam, nisam dovoljno upućen ali ono što je napravio Fond, posebno za porodice, mislim da je to jedan pravi put. Dovodjenje porodica na suđenje ne samo što one prisustvuju nego razbijanja jedne predstave o prostoru u koji dolaze. Ja vam moram sada reći, VIII Regionalna konferencija održana u Novom Sadu prvi put, znači na području Srbije samo zahvaljujući tome što su porodice zahvaljujući Fondu za humanitarno pravo, suđenja koja su vršena za *Ovčaru*, suđenja koja su vršena za *Štrpce*, za porodice koje su otimane tamo, pa onda ne znam za ostale događaje, dolaskom tamo su negde razbijena ta neka shvaćanja o prostoru u koji one dolaze, pa su normalno i te porodice kasnije, bez ikakvih problema došle na konferenciju. Ja bih volio da jednako tako, jednako tako radi Documenta za područje Hrvatske i jednako tako i Istraživačko-dokumentacioni centar, a uradiće tako ako se stvarno obistini ova ideja o regionalnom tijelu, pa da onda iskustvo koje ima Fond za humanitarno pravo to prenese na jedno takvo regionalno tijelo. Ono što je Kada malopre rekla, ja ne da sam skeptik, nego ja dapače dajem punu podršku jednoj takvoj inicijativi. Ali skeptičan sam samo u toliko da neće biti rezultata bez političke volje. Komisije mi imamo državne. One rade na principu kreni-stani-kreni-stani. Sigurno da bi rezultata bilo više, ne bi mi govorili danas da u regionu ima još 17.500 nerešenih sudbina da su komisije radile, a mogle su daleko više raditi. Mi moramo prihvatiti istinu da se komisije suočavaju sa političkim pritiscima i da je to otezanje u stvari pritisak politike na komisiju jer je svaka državna komisija vladina komisija. Prema tome radiće onoliko koliko je vlada spremna da se neke stvari reše. Ja samo da podsetim da mi imamo iz 1995. godine, posle *Bljeska* i *Oluje* još uvek nešto oko 517 NN lica, znači u grobnicama za koje se zna

tačno grobište ili grobna mjesta, a zašto se 13 godina čeka? Šta se čeka? Znači ima tako sigurno i na ostalim prostorima. I želim završiti s ovim. Ukoliko za ovo tijelo koje se formira ne bude političke volje u regionu, znači od odgovarajućih institucija, bojim se da će biti unapred osuđeno na propast. Zalažem se za jedinstvenu istinu. Mi svi raspolažemo sa podacima onakvim kakve su nam dale porodice. Koliko je to tačno, ono što je rekao gospodin Mirsad malopre, utvrdi se toliko je i toliko živih. Porodice su prijavile, onaj je u progonstvu, ne zna se, onaj je otišao u inostranstvo, istine se otkrivaju iz dana u dan, da li je ona bolna ili je ono što kaže da obraduje porodicu, da je... I završiću s tim da stvarno, u ime porodica, dajem podršku jednom tijelu koje će raditi na jedinstvenom jednom projektu ali isto tako da se paralelno radi i na podrškama onim koje će dati da to tijelo stvarno i bude imalo odgovarajuće uslove za rad. Hvala.

Miroslav Varga: Hvala ljepo, Varga Miroslav. Jednu kratku opasku samo, vezano uz regionalnu komisiju. Mislim da je to jako važna i dobra stvar. U konačnici mislim da će ono što je vezano uz političke odluke bilo koje vlade biti tako i tretirano. Ako će vlade to na neki način prostituirati, to će se i desiti, desiće se to da se osnuje komisija zato što se ne želi riješiti problem i tako će se završiti ta priča. Ona priča koja se meni čini ovdje ključnom, a to je da prestanemo svi pričati, a u medijima je takav dojam i u vladama je takav dojam da su uvek važne priče o zločincima ali naravno s one strane, a o žrtvama se šuti i o svojim i o drugima puno više. Mislim da je važno da žrtve počnu pričati o svojim pričama, a da malo manje pričamo o zločincima, oni će prije ili kasnije doći na red jer oni su nešto što ne može nitko zanemariti niti pobjeć, niti obrisati i oni su poznati. To je ona najtužnija istina u cijeloj toj priči. Ja sam htjeo upoznati ovdje sve prisutne sa jednim projektom za kojeg naravno nisam uspio nigde naći sluha, pa da imate čisto ideju šta i kako sam pokušao razmišljati i kako sam pokušao riješiti problem žrtava u regiji. Pošto sam profesionalno vezan uz jedan projekt koji radim i radim to već nekoliko godina, izrađujem web stranice, moja ideja je bila da se napravi jedan regionalni web portal na kojem bi se svaka žrtva predstavila. Predstavila se da li putem svog bilježnika, suda, odvjetnika, kako je već u kojoj državi riješeno i ispričala svoju priču. Ta priča ne mora biti istinita ali osoba koja ju priča odgovara za to što je rekla. Ta priča ima svoju težinu utoliko što je pristupna svakome. Vrlo brzo će se neko identificirati kao lažov ili kao neiskreni ili na kraju krajeva kao prevaren, pa će njegova istina ispast smiješna za one koji znaju pravu istinu. S druge strane netko zna nešto, a internet je medij koji pruža izvrsne mogućnosti u tom smislu, netko zna nešto ali se boji pričati o tome. Boji se zbog onih za koje zna da su počinili zločine, boji se zbog sebe, nije ni važno zbog čega se boji, internet pruža jednu izuzetnu anonimnost u kojoj bi netko mogao reći "da, ja sam tog dana bio tamo, ja sam vidio, ta gospođa ili gospodin je sahranjena, ubijena, nestala, ona se nalazi u tom i tom grobu". To ne mora biti istina, nije važno ni presudno da je to istina ali je važno i presudno što takva regionalna komisija uopće ne treba biti komplementarna sudovima, ona mora biti komplementarna tužilaštvima. Tada postoji jedan element na temelju kojeg se može pritisnuti tužilaštvo i pitat „da li ste istražili taj slučaj, jeste li pogledali na to mjesto, da li je zaista napravljena DNA analiza ili nešto, da li je ta osoba tamo ili nije“. Ono što sam smatrao da je još važno u takvom jednom projektu, a to sam ne mogu napraviti, to je da sve udruge koje se bave ili koje imaju u svom promišljanju o žrtvama, imaju link na takav portal, da onaj koji želi nešto saznati o nekom imenu i prezimenu, može iz svih država bivše Jugoslavije, pa i šire, možda je tu

bilo nekog iz Albanije ili iz Mađarske ili iz nekih drugih država, da može vidjeti nešto o tim ljudima, o tim osobama, o izjavama vezanim uz te ljude, uz te osobe na takvom jednom portalu. Nadalje što sam smatrao važnim upravo je priča zbog koje sam, ja se slažem potpuno sa Vesnom, da veterani tiskaju, ja sam juče sjedio s Novicom i pomislio, bože mili, pa da smo se juče sreli na borbenim linijama vjerojatno bi onaj ko je prvi okinuo onog drugog riješio jer ne gledaš čovjeka, gledaš samo onog koji je taj koji će tebe pa onda bolje ti njega prije. I zbog te priče **mislim da je jako važno da se objave te istine žrtava koje bi svaka žrtva ispričala sama, a djeca koja uče povjest u svim državama ovog prostora uče ju na neki način cenzuriranu, uvijek smo mi žrtve, a oni drugi su krivi. Možda bi uvidom na jednu takvu web stranicu osobnim pričama, pričama ljudi koji su morali otići iz Hrvatske, pričama ljudi koji su stradali na područjima pod kontrolom ovih ili onih, možda imali jednu drugu sliku o cijelim tim događajima, o cijelom procesu koji se događao, ne zbog utvrđivanja istine, istina je na povjesničarima, nego naprosto zbog proširenja svojih pogleda jer mislim da su i mediji i javne osobe i politika dosta ograničeni u tumačenju svoje istine ili istine svoje države i svoje nacije.** Još jedan razlog zbog kojeg je taj projekt po meni bio važan je to što ratno stradanje nije uvijek samo ljudska žrtva. Mi smo imali u Hrvatskoj dosta situacija da se zbog izbeglištva iz Bosne ljudi useljavaju u kuće, a onda stvari koje nalaze spremne u nekakva potkrovlja i podrum; ljudi koji su otišli iz tih kuća se ne vraćaju, boje se ali imaćete niz fotografija, knjiga, osobnih uspomena koje bi možda na taj način mogli povratiti, ne u potpunosti ali dijelom. I ono što smatram isto tako da je ključ uspjeha ako takav jedan portal bude imao relevantne podatke, ako iza njega bude stajao čitav niz nevladinih udruga koje se bave problemima koji su nastali zbog ratnih djelovanja, neće ni komisija moći žmiriti bez obzira koja vlada kakve stavove imala jer će se moći postaviti pitanje: imate na portalu priču tog gospodina sa njegovim podacima, sa podacima o žrtvama, sa podacima o tome gdje su te žrtve, šta ste poduzeli? I toga se možete iskat onda beskonačno, dok tužilaštvo na kraju karajeva ne kaže „mi smo odbacili tu priču kao neosnovanu, ona nije istinita“ i to se može objaviti tako na portalu. Hvala ljepa.

Gordan Bodog: Na početku da kažem da je čast biti u ovoj prostoriji i dijeliti pominjanu solidarnost i imati direktni kontakt sa ljudima koji godinama rade na ovim pitanjima i u ovim procesima, kao i onima koji imaju osobni motiv da sudjeluju, osobni motiv da sudjeluju uz perspektivu, dakle ne kratkoročno već dugoročno. Druga stvar, rekao bih da se vrlo često podsjećam suradnje sa organizacijama obitelji nestalih iz cijele regije jer smo surađivali sa Međunarodnom komisijom (za nestala lica) i na uspostavi regionalnog koordinacijskog tijela, dakle po pitanjima nestalih. A s druge strane dolaze mi ona sjećanja kad čujem da netko kaže da na nekom skupu sudjeluje po prvi put među vrlo zanimljivim ljudima i da im je to posebno važno, sjećam se kada sam se 1997. godine pojavio prijavivši se na pilot program Mirovnih studija Centra za mirovne studije i onda su mi posle nekoliko godina kolege i kolegice govorili da kada su pročitali da je došao neki veteran, između ostalog jel', maltene su imali sastanak CK (Centralni komitet) unutar organizacije. Dakle je li to ideološki ispravno, je li to po liniji, je li nenasilno, ili šta će nam ti itd. Što pokušavam reći? To da nekadašnji pripadnici vojnih snaga i same žrtve i predstavnici žrtava i stradalnika ne samo da sudjeluju u direktnom kontaktu u nekom procesu nego da sudjeluju sa namerom da surađuju, uz suosjećanje, solidarnost i podršku. To su velike stvari. E sad, tu bih ja nekoliko stvari zamjerio, možda ne vama

onda vjerojatno sebi ili nama koji u procesu sudjelujemo, da vrlo često skliznemo sa nečega što je blisko onome o čemu mislimo i onda to nazivamo s nečim što je možda jako, jako blisko tome možda za neke i sinonim. A to su oni napori kad se kaže *utvrđivanje činjenica o počinjenim zločinima* i onoga *utvrđivanje istine*. Kroz različite procese smo rekli da to nećemo koristiti kao sinonime. Druga stvar, formiranje regionalnog, zvaničnog tijela. Dogovorili smo se da ćemo ga tako zvati u ovom procesu i da se nećemo okliznuti i nazivati ga komisije, a nikako ne komisije za istinu. Upravo zbog toga što komisije za istinu pokrenute od različitih izvora u ovoj regiji daju, ne zato što su bile neefikasne ili što se njima manipuliralo, jedan naboj ili jednu poruku koju mi nikako ne bismo htjeli da regionalno zvanično tijelo zadobije. E sad, to regionalno zvanično tijelo će se baviti po svemu i pitanjima s kojima su se globalno bavile različite komisije za istinu, ali će se baviti i mnogim drugim stvarima, pa je ovde nama, ako ne zadatak ali jedna od stvari koje bi trebali jedni drugima govoriti je i kakvo to regionalno zvanično tijelo, dakle koji mu je mandat gdje bi bilo locirano ili dislocirano, ko bi sve bio zastupljen, čime bi se sve bavilo. Odmah ću reć, te čuvene naše fokusne grupe s kojima se tijekom prošle i ove godine, pa se nadam da će se i nastaviti, i rade konsultacije na lokalnoj, nacionalnoj i regionalnoj razini, očito je dakle da te fokusne grupe predstavljaju različite segmente društava i stanovništva koji moraju biti ne samo reprezentirani sa svojim predstavnicama i predstavnicima nego i cijeli niz onih stvari koje su njima užasno važne i koje se moraju neizostavno rješavati, moraju biti u opisu djelokruga, namjera, operative tog regionalnog zvaničnog tijela. Nadalje, procesi koji kroz konzultacije traju, treba videti kako bismo mi, organizacije koje smo dali podršku našim kolegicama iz tri organizacije da moderiraju ovaj regionalni proces, regionalnu inicijativu utvrđivanja i saopćavanja činjenica o ratnim zločinima, treba videti kakve mogućnosti suradnje, dakle od onih koji su žestoko konkretni, spominjemo često problematiku nestalih lica, ubijenih i nestalih lica i tako dalje, šta možemo napraviti da iz različitih organizacija nevladinih udruga dobijamo konkretnu podršku, ne načelnu već konkretnu u tome što je to što možemo učiniti da veteranske, braniteljske, dakle protagonista vojski organizacije, krenu u procese bavljenja i podrške i pomoći. A to znači da zapravo suradnja između organizacija žrtava i veterana je do sad bila na individualnoj razini. Netko je nekom mogao pomoći nešto sa informacijama ali zapravo organizacije kao takve nisu kroz sebe tematizirale pitanje žrtava i stradalnika. Ja mislim da unutar organizacija veterana postoji prostor, dakle u cijeloj regiji, a ja ću govoriti o Hrvatskoj gdje bi valjalo organizirati upućivanje cijele te populacije i u kontekst ovakve regionalne inicijative i u put za nastanak zvaničnog regionalnog tijela da bismo vidjeli kako stoji stvar, s time ću i završiti, koliko zapravo ovaj pomak da je brojnost bivših veterana koji su uključeni intenzivno u procese rekondicijacije, dakle otkrivanja, nalaženja i pokazivanja činjenica o počinjenim zločinima za vrijeme ratova 1991- 1992. godine nego i da napreduju u ostalim uključivanjima, u ostale problematike u koje spadaju *peace building*, izgradnja mira i tako dalje. Dakle završavam s time da kažem da nama još osim direktnog rada na suradnji treba puno toga osmišljavanja. Ne retoričkog i ne, kaže se na engleskom *copy-paste*, oponašanja ovog ili onog modela ukoliko ga nismo razumeli dobro i znamo koliko je primjenljiv, ali baš na pitanju kakav bi to to regionalno zvanično tijelo imalo oblik, kako bi organizacijski funkcioniralo i koliko različitih područja će pokrivati paralelno, dakle koliko će zapravo multiplicirati broj i ovakvih susreta u 35 ljudi ili u 70. Jer ja mislim da je u budućim godinama intenzitet konferencija, seminara konzultacija,

direktnih radova, stručnih timova i tako dalje, put koji nas očekuje. To znači veliki broj nas će imati direktnog posla na mnogim odgovornim stvarima. To znači trebaju nam organizacije koje su voljne i sposobne da budu suorganizatori različitih stvari, ne samo ovog tipa, nego da stvar komunikacija funkcioniра jesu li to elektronski mediji i tako dalje. Ja ću se kasnije uključivati i za sada hvala lijepo na pažnji.

Nataša Kandić: Milorad Trifunović

Milorad Trifunović: Hvala vam. Ja sam Milorad Trifunović, dolazim iz Kosovske Mitrovice/Mitrovicë i biću stvarno što kraći. Čuo sam ovde niz dobrih i pametnih diskusija, a što se tiče predloga o osnivanju Regionalne komisije, zaista ga podržavam. Ne slažem se sa gospođom Kadom kada kaže da je rano, ja mislim da je kasno i nikad ne može da bude rano jer prošlo je 17, odnosno 10 godina od zločina koji su počinjeni na Kosmetu. A pre 10 godina ja sam u Sarajevu imao susret sa gospođom Kadom, ne znam da li se ona seća, kada je ona nama rekla, maltene izgubila je svaku nadu da ima živih i na žalost bila je u pravu. Ovog puta ne bih želeo da bude u pravu. Rekla je da zločinci nikada neće čuvati žive svedoke. Naravno ja sam u to vreme bio ubeđen da ima živih, da ima logora, međutim vreme me je demantovalo i shvatio sam da je ona onda bila u pravu. Ali opet, što gospođa kaže, izražava sumnje i veliki je pesimista u uspeh ove regionalne komisije i ja moram, iako sam optimista po prirodi da izrazim zaista neku zebnju i plašim se da neće uspeti ali mi se moramo boriti. Evo zašto ja izražavam ovaj svoj pesimizam. Da li međunarodna zajednica ima interes da se rasvetli sudbina nestalih na Kosovu i Metohiji? Znači zašto? Zato što su najveći zločini na Kosovu i Metohiji nad srpskim narodom počinjeni upravo pod zaštitom Ujedinjenih nacija. Kosovo je podeljeno prilikom dolaska KFOR-a na pet zona. U svakoj od tih zona bila je posebna komanda država iz kojih su u te zone dolazili. Znači francuska, nemačka, engleska, američka i italijanska zona. To su pet najjačih zemalja i ekonomski i što se tiče naoružanja. Šta su oni učinili da se spreče ti zločini? Ništa. Zašto nisu zaštitili narod koji je dole ostao? A verujte, ostali su samo oni poštteni, čestiti ljudi koji nikome zlo nisu načinili. A oni su ispali najveće žrtve, znači najpošteniji narod je ispao najveća žrtva zločinaca. Da li je u interesu tih zemalja da danas kažu da je pod njihovom zaštitom napravljen takav zločin. Da li će oni dozvoliti da se to otkrije. To je prvo. Drugo, da li će ta komisija imati podršku vlada svih zemalja u ovom regionu, ako u tim vladama kao predsednici vlada, kao ministri, kao razni njihovi činovnici, članovi raznih komisija sede ljudi pod čijim su komandama činjeni zločini ili su ih oni direktno izvršavali. Znači opet moramo čekati jedno dugo vreme da bi to uspelo. S obzirom da sam se u mladosti bavio sportom, da sam vodio neke sportske klubove, upotrebiću sportsku terminologiju. Uvek je prilikom ulaska u neki viši rang takmičenja teško opstati, ali ako se uspe, ako se prve sezone opstane, imamo uspeh da idemo dalje. Zato u potpunosti podržavam ovo. Kad ste vi već predložili osnivanje ove regionalne komisije, vi ste verovatno osmislili i njen sastav, ali **moj predlog je da u ovoj komisiji obavezno budu ljudi koji su žrtve, odnosno ljudi nad čijim su porodicama učinjeni zločini. Naravno, ako ne budemo u tim komisijama imali i predstavnike vlade, ne znam da li ćemo uspeti da opstanemo što se tiče finansiranja, što se tiče sudskih postupaka koji treba da se vode. Jer vlade su i dan danas, siguran sam, te koje sprečavaju rasvetljavanje sudbine i uključivanje istražnih organa u raznim istragama koje su počinjene nad nedužnim ljudima.** Još jednom, ja bih još jedan moj pesimizam. Ja

se ovoga puta obraćam gospođi Kandić i molim je, ja nisam nikada imao sreće da se sretmem sa gospođom Carlom del Ponte. Ja sam pokušavao, mi smo je čekali, blokirali puteve oko zgrade, pa su nas vozali tamo na jedna vrata uvodili, na druga izvodili. Moj prijatelj Simo Spasić, ja sam sa njim imao susret i on će vam verovatno reći kad bude dobio reč. Ali vi jeste gospođu Kandić. Ja sam na televiziji uvek vas viđao pored nje. Maltene na svakom njenom susretu u Beogradu vi ste bili sa njom. Ja znam da ste vi mnogo, mnogo učinili na rasvetljavanju sudbina ubijenih i nestalih. Uostalom razni predmeti, razne porodice mogu to da posvedoče. Ja vas molim, pošto ste vi njoj toliko pomogli, a jeste joj pomogli, zamolite je da i ona vama, odnosno nama pomogne preko vas, da dođemo do istine o prodaji organa, o sudbinama svih onih o kojima ona danas piše. I pitajte je u ime nas, zašto to onda nije rekla, zašto to onda nije pričala, zašto sada priča? Da li sada hoće da unovči naša srca, našu krv? Šta to treba da znači? Čemu to? Ja se izvinjavam što sam ovako emotivan ali mene to boli, strašno me boli. Zašto ranije nije pričala? Hvala.

Mirsad Tokača: Samo jedna mala intervencija. Molim vas, mi nismo ušli u ove konsultacije ni sa čim što je pripremljeno, ni sa imenima. Mi smo isto što i vi. Mi smo samo na neki način moderatori ovog procesa. Prema tome upravo zbog grešaka koje su ranije pravljenе, i Bosni i u Srbiji i prilikom formiranja raznih tijela, ljudi, građani, asocijacije nisu konsultirani ni o čemu. Mi nećemo tako da radimo i mislimo da je to pogrešno raditi, mi hoćemo da čujemo šta ljudi misle, da čujemo vaše inicijative i da svi učestvujemo u tome. Ako to bude ekskluzivno pravo nas troje, onda ne valja. Ja bih se prvi distancirao od toga jer znam neke stvari koje su se upravo pogrešno dešavale i evo imate komisije koje ništa nisu radile a formirane su. Zašto? Zato što su bile manipulirane, politički orijentisane i tako dalje. Ne moraju biti uvijek takve, ne moraju. Imate iskustava iz svijeta gde su komisije pošteno svoj posao odradile zato što su bile izvan kontrole određenih političkih krugova. I zašto ovo radimo s vama? Pa zato da bi napravili tu neku širinu fronta koji bi upravo spriječio tu političku manipulaciju i mi nemamo ništa definirano unapred, vjerujte. To je dug proces i zato s vama razgovaramo i zato svi ovi sastanci.

Milorad Trifunović: Evo, ja se izvinjavam, molim vas. Samo još da se izvinim za ovo što sam rekao, ja sam pogrešio. Ali ja sam mnogo puta grešio. Ja sam pogrešio što prvi put nisam došao na sastanak kad me je Nataša Kandić pozvala, pre pet godina. A zašto? Zato što sam eto verovao u nešto drugo. Da sam bio, pa da sam onda mogao da kažem ono što danas kažem, a mogao sam da kažem, niko me ne bi sprečio, možda bi mi danas bili bar pet koraka ispred ovoga gde smo danas.

Pauza

Vesna Teršelić: Nastavljamo. Imamo dugačku listu već prijavljenih, a kad se javljate možete dići ruku ili doći ovdje, što god vam je draže, naprosto pratimo tu listu i prva na redu je Nadica Ojdanić, a nakon nje je Dragan Sekulović.

Nadica Ojdanić: Hvala. Da se predstavim, ja sam Nadica Ojdanić, ćerka čiji su roditelji kidnapovani krajem juna 1999. godine iz svoje porodične kuće u Istoku/Istog na Kosovu uz prisutvo međunarodnih snaga, KFOR-a, španski kontingent je bio prisutan tih dana. Nije tih dana nego je to njihova teritorija. Oca smo pronašli 2003. godine na groblju Lešće kao NN lice. Do dana danas mi stvarno ne znamo ni kako je dotle došao, ko ga je preuzeo, niti imamo bilo kakav papir gde piše kako je on ubijen. Inače posmrtni ostaci našeg oca ukazuju na to da je nad njim izvršen zločin na najbrutalniji način. Telo mu je smrskano, ubijeno, spaljeno. Što se tiče majke, o njoj do dana današnjeg ništa ne znamo. I sada imate situaciju u kojoj imate oslobađajuću presudu, ja se izvinjavam na emocijama, imate oslobađajuću presudu Ramushu Haradinaju i samo par dana nakon toga imate knjigu Carle Del Ponte u kojoj izlaze čuvene njene rečenice o prodaji ljudskih organa, prodaja srpskih ljudskih organa. Šta reći, ćerka koja traži svoju majku i koja sumnja da joj je majka bila u logorima u Albaniji i da se nad majkom takav zločin dešavao. I ja vas molim danas na ovom skupu, pošto se do sada nevladine organizacije ni jednom nisu oglasile povodom knjige Carle Del Ponte, da damo zvanično, javno saopštenje jer mislimo da veći zločin nije učinjen na ovim prostorima. A najgore od svega jeste da se za zločin znalo, da smo ukazivali na činjenicu postojanja logora u Albaniji, da smo toj istoj osobi, Carli Del Ponte milion puta ukazali na postojanje dotičnih logora, da su navodno išli, proveravali logore ali niko, niko nije mogao da ustanovi pravu istinu. Istina se znala, istina se zna i hoćemo do te istine da dođemo. Mi imamo pravo na to. Ukoliko postoje osobe koje znaju, molimo neka javno dođu i neka kažu "jeste, desilo se to i to". Dajte da se malo smirimo, da ne lutamo kao duhovi po ovoj zemlji. Da nađemo mir. Mi trebamo da živimo, da nastavimo život neki normalniji. Onda da se borimo da pronađemo zločince koji su to uradili. Imamo dve vrste borbe. Prva naša borba je da pronađemo znači majku, ja pričam u ime moje sestre i u svoje ime, da pronađemo majku i da normalno znamo ko je odgovoran za smrt naših roditelja koji nikada nikome nisu učinili ništa nažao. Ja bih se složila sa mojim prethodnicima koji su pričali o tome da moraju postojati knjige žrtava i obavezno knjige zločinaca. Neću da vam kažem nešto da neko sedi možda u ovoj prostoriji sa mnom a da znam da je ubio moje roditelje. Neću sebi da dozvolim. Ako znam, bar hoću da ga pitam "reci mi zašto si to uradio". Upravo su ovo takve stvari o kojima treba pričati. Ja sam uvek tražila, i na višem nivou da bude ovakvih radnih sastanaka. Hoću ja da sedim i sa Agimom Çekuom, hoću da sedim i sa Tačijem, apsolutno me nije strah, hoću da im kažem u lice: "Gospodo ako niste vi to uradili, ko je pod vašom komandom to i to uradio, zašto je to uradio, niste imali pravo". Bar nek mi se izvini ili nek mi kažu ko je. Ako ne znaju ko je pravi zločinac, verovatno za milion ovih naših slučajeva se neće nikad saznati prava osoba koja je izvršila egzekuciju nad nekim ali mora postojati komandna odgovornost. Ukoliko nemamo pravo ime zločinca, hoćemo komandnu odgovornost. To važi ne samo za nas nego za sve žrtve. Mislim da se sa time slažete. Što se tiče problema sa kojima se naše udruženje susreće, to su problemi sa našim Tužilaštvom za ratne zločine. Imamo prijave, imamo tužbe koje smo podneli, te tužbe stoje u fiokama, niko se ne oglašava, niko ne radi, to tapka u mestu, mnogi naši svedoci su već umrli, mnogi naši ljudi su ostarili, roditelji koji su tražili svoju decu njih više nema, mnogih svedoka koji su bili zatvoreni u zatvorima i logorima OVK nema među živima. Što se tiče našeg slučaja, osoba koja je bila prisutna kad je naš otac ubijen je umro, znači mi nemamo svedoka. Kako vreme prolazi, jeste da zločin ne zastareva ali postoje neke druge stvari koje se tiču zločina i mi nismo u mogućnosti da to onda do

kraja izvedemo kako treba. U pravu ste da trebamo da dajemo izjave i mi smo davali gde god je to trebalo, ja mislim da ne postoji osoba koja nigde nije davala izjave, mi svi dajemo izjave ali kao da te izjave završavaju negde gde ne treba. Možemo mi ući na sajt i pogledati i sve drugo ali nikog se to ne dotiče. To je to. Onog trenutka kada država stane ispred nas i kaže „hajde da se pozabavimo njima, jer moramo da se pozabavimo sa njima“, a neće se pozabaviti dok mi ne izvršimo veliki, jak, ogroman pritisak na njih. Vi kao članovi nevladinih organizacija, a mi kao udruženja žrtava smo tu da vam pomognemo, a vas molim da idete napred i to jako. Na institucije, na tužilaštva, u Beogradu, Zagrebu, Hagu, nije bitno, bilo gde možete šaljite molim vas tužbe, tražite da nas prime, da mi jednostavno odradimo ovaj posao onako kako treba. Moramo profesionalno da se bavimo ovime. Kad kažem profesionalno ne možete... ja mogu pričati samo svoj slučaj, nisam govornik, pa da vam to lepo objasnim, da vam to lepo kao političar u foliju onako oblikujem, ja ću vam pričati iz srca, a to jeste da mi stalno lupamo glavom o zid. Jer nema, svi nas lepo saslušaju, klimaju glavom, hoćete li šta da popijete, žao nam je, svi se sa nama lepo ispričaju, kad mi odemo i zatvorimo vrata, niko ne preuzima, verovali vi meni ili ne, ni jedan korak. Čak se na mnogim sastancima i smeju što je najcrnje i najgore. Znači pritisak na tužilaštva, pritisak za ekshumiranje osoba čija grobna mesta se znaju, pod hitno. Vreme prolazi i znate šta znači vreme. Kratak je ovaj život, isuviše kratak i nemojte da dozvolimo da naša deca raščičavaju ovakve stvari koje mi treba da završimo za naše vreme. I još samo jedna stvar. Što kažem da treba da postoji ova knjiga žrtava? Treba da postoji knjiga žrtava da se zna ko su žrtve; i treba da postoji knjiga zločinaca. **Da danas, sutra, kad ponovo dođe do nekih ratnih sukoba, da kaže onaj vojnik koji ide u rat “mogu da ubijem vojnika ali ne smem da ubijem civila jer ću danas, sutra odgovarati pred sudom“.** Treba da budu kažnjeni, ne moraju možda oni biti u zatvoru ali da se zna da jesu zločinci i da ih narod sam ako treba ispljuje ako ništa drugo. Ja se izvinjavam na emocijama, hvala vam.

Vesna Teršelič: Dragan Sekulović.

Dragan Sekulović: Ja ću početi na jedan možda čudan način. Dakle ja sam Dragan Sekulović predsednik Centra za komunikaciju *Pravda* Udruženja izbeglih i prognanih iz Hrvatske. Počecu ovako što ću postaviti pitanje svima. Da li možda znate da je pre napada hrvatskih snaga na takozvanu Republiku Srpsku Krajinu, Frenki Simatović zabranio, odnosno naredio demontažu kompletnog raketnog sistema pre napada Hrvata? Da li to netko zna ovdje? Da li netko zna da su tri dana pre napada Hrvata *krmače*, dakle rakete zemlja-zemlja prebačene u Banja Luku? Da li zna to netko ovde? Da li znate da su general Mladić i njegovi ljudi gledali kad su Hrvati ulazili sa druge strane Dinare prema takozvanoj Republici Srpskoj Krajini ne ispalivši ni metka? Da li znate gospodo sa Kosmeta, sa kojima duboko suosećam, da se desilo to da je ta tragedija, najveća u srpskoj historiji po broju ljudi, objavljena tek trećega dana u 27. minuti na RTS-u? Izvucite sami zaključak iz svih ovih činjenica. Ja komentarisati neću. Dajem vam gole činjenice. Kada je pala takozvana Republika Srpska Krajina onda su nam predstavnici režima nudili formular u kojem smo trebali da se odrekemo hrvatskog državljanstva da bi dobili državljanstvo Savezne Republike Jugoslavije. Izvucite zaključak. Gubitkom državljanstva, gubite i nekretnine. E sad zašto pozdravljam ovu inicijativu. Ovu inicijativu pozdravljam zbog toga što je to jedini mogući put kako doći do prave istine,

šta se u stvari desilo na prostorima bivše Jugoslavije. Ovakav niz činjenica, kao na primer kad je pala Republika Srpska Krajina, kada je bio *Bljesak* spikerka tadašnjeg režima nije nosila crninu, nisu zastave bile na pola koplja, nije impresum listova bio u crnoj boji. Bila je velika vesela muzika, ne može nam niko ništa, jači smo od sudbine. A evo mene, 17 godina izbeglica ovdje, ne mogu još da odem kući. To su činjenice koje treba da razreši, i niz drugih činjenica, baš ova komisija. Zato sam sa najvećim uvažavanjem i srećom, prvi put došao ovde da podržim inicijativu ove tri velike nevladine organizacije i da pozovem sve da se ujedini u jedan front u kojem ćemo pomoći da istina ugleda svetlo dana da bi mogli doći do svojih prava. Ja predlažem još nešto, *nota bene* 17 godina Skupština Srbije ni jednom nije na dnevni red postavila pitanje izbeglih i prognanih lica. Neka vam i to nešto kaže. Ja opet neću komentarisati. Zar je vredniji Zakon o kinematografiji, zar je vredniji Zakon o poljoprivredi, je li vrijednija prodaja NIS-a nego što je sudbina 350.000 ljudi iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine? Predlažem sastav ove regionalne komisije: da postoji koordinaciono operativno tijelo na čelu sa ove tri nevladine organizacije, a da predstavnici svih udruženja, aktivnih u borbi za traženje istine i rešavanje ovih naših krucijalnih problema, predlože, pošalju, daju svog predstavnika u takozvani forum, dakle forum regionalne komisije koji bi se sastajao s vremena na vreme i plenarno radio i odlučivao o nekim određenim, bitnim stvarima. To je sastav. Što se tiče prijedloga, predlažemo da svaka nevladina organizacija i udruženje, sve ovo je na nivou regije, da prikuplja dokaze, činjenice, sve koje mogu da rasvijetle ma koji zločin koji će kasnije biti baza podataka koja će pomoći kako haškom Tribunalu, Specijalnom tužilaštvu i svim ostalim institucijama koje se bore da se nešto napravi. Predlažem da se umrežimo na zajedničkoj mail listi, lakše ćemo komunicirati. Predlažem da se formira, kao što netko prethodno reče, portal regionalne komisije, koji će biti na četiri jezika, pa da na tom portalu svatko može naći one činjenice koje ga zanimaju. Predlažem da se napravi i osnuje mesečni bilten koji će iznositi najinteresantnije i najbolje podatke. Predlažem da se ovakvi skupovi češće održavaju uz logistiku medija, jer šta će vam to sve što smo mi rekli ako ih ovdje nema. Ne znam da li je ovo lokalna ili je naša interna, ali to je svojevrсна katastrofa. Šta ćemo mi da se izjadamo jedan drugom, kad mi svi znamo šta nam se desilo. Ali mene jako zanima da građani čuju Crne Gore, *urbi et orbi*, dakle da svi čuju da nije etničko čišćenje u Hrvatskoj bilo onako kako je rekao onaj Tomić, predsednik Skupštine Srbije da su Srbi sami napustili Hrvatsku nego da je to bilo u organizaciji gospodina Tuđmana i Miloševića. Ja to hoću da građani Crne Gore čuju i vrlo sam nesretan što vidim samo jednu televiziju, pa onda ispade još da je interna. I ja bih molio ako sam možda nekog povredio, bio previše oštar, izvinite, ali nisam došao da budem fikus ovdje. Hvala.

Vesna Teršelić: Hvala vama. Slijedeća je Olgica Božanić. Pa onda Hysni Ramoci.

Olgica Božanić: Kao što sam se na početku sastanka predstavila, ja sam Olgica Božanić. Do juna 1999. godine živela sam sa svojom porodicom u Orahovcu/Rahovec na Kosovu i Metohiji, a moja porodična tragedija se desila u periodu od 1998. godine za vreme napada OVK na grad Orahovac/Rahovec i okolna sela Retimlje/Reti i Opteruša/Optershë, kada sam na žalost doživela progon svih Srba iz oba sela. Nakon pet dana, žene, starci i monasi su oslobođeni, posredstvom Međunarodnog komiteta Crvenog krsta, a za svim muškarcima iz oba sela, ukupno ih je bilo 24, tragali smo osam godina,

do aprila 2005. godine. Sa otkrivanjem masovne grobnice Volujak kod Kline/Klinë, nada da su moja dva rođena brata Todor i Lazar bili živi u logoru jer su živi odvedeni se ugasila ali borba za traganjem o istini njihovog stradanja i svih ostalih koji su bili sa njima nije prestala i neće prestati dokle god budem mogla. I danas, nakon tri godine od saznanja da su njihovi posmrtni ostaci u toj grobnici, ja i svi naši članovi porodica ne znamo kako su njihova tela dospela do te grobnice, dokle su ljudi bili živi, ko je naredio ubistvo iako je za predmet Orahovačke grupe 1998. godine radio i Haški tribunal tri godine, istragu Tim K-7, nisu hteli porodicama da kažu istinu, a onda je kasnije taj predmet preuzeo Međunarodno veće pri UNMIK-u i danas ga vodi ali mi nemamo nikakve rezultate. Hoću da vam samo navedem kroz šta sve mi prolazimo. Porodice doživljavaju veliko nepoverenje sudova, organa koji se bave istragom svih zločina na području bivše Jugoslavije. Iako smo čitavo vreme govorili istinu, ukazivali na imena kidnapera koji bi skratili našu patnju tokom čitavog ovog perioda, niko od kidnapera nije do danas priveden na informativni razgovor da bude saslušan kao svedok kako bi pomogao da dođemo do istine i vratimo imena i prezimena našim nestalima. Hoću da prenesem ogorčenje svih naših članova porodica u vezi sa objavljivanjem ovih informacija u knjizi gospođe Carle Del Ponte, da je neshvatljivo da oko 300 ljudi bude iskorišćeno za prodaju ljudskih organa i da su njihova tela bačena u more, što znači da za 300 ljudi nećemo imati ni grob gde ćemo moći da zapalimo sveću i položimo cveće. Mi smo kao udruženje pokrenuli mnoge inicijative. Molili smo, uputili smo pisma Generalnom sekretaru Ujedinjenih nacija gospodinu Ban Ki Moonu da se detaljno ispituju sve ove informacije koje je Carla del Ponte navela. Molim i ovaj skup, ne samo za te informacije koje su objavljene u knjizi, već **za sve žrtve u regionu moramo mi biti pokretači i imati poverenja jedni prema drugima, govoriti istinu, ne izmišljati i omalovažavati žrtve.** Samo tako, uz vašu podršku i iskrenost kod svih nas i ona ljubav prema našim najmilijima, koja nas je najviše hrabrila tokom celog ovog perioda i davala snagu da istrajemo, da jedni druge podržimo kada je najteže, da dođemo do cilja. Prisustvovala sam na regionalnim konferencijama gde su bili prisutni i predstavnici vlasti, mi smo ti koji su dokazali da je iz godine u godinu, procentualno nezadovoljavajući njihov rad, svih vlada i vladinih komisija u regionu. Donošeni su zaključci koji se nisu realizovali. Na zadnjoj, X Regionalnoj konferenciji bilo je 22 zaključka. Ni jedan do danas nije pokrenut sa mrtve tačke. Politička situacija umešala se u naš problem. Politika u regionu ne dozvoljava da mi dođemo do cilja. Mi svi znamo, oni koji su ovde i oni koji danas nisu ovde, a mi u ime njih govorimo, kada, na koji način, u mnogim slučajevima znamo i ko ih je odveo i ko ih je ubio ali na žalost od onih institucija koje trebaju da daju odgovor nemamo kvalitetnu podršku, a nadam se da ćemo od danas zajedničkom snagom, jer smo mi najjača snaga u čitavom regionu koja može da pokrene i ostvari onaj cilj za koji smo se udružili. Hvala.

Vesna Teršelić: A šta mislite, bi li pomogla regionalna komisija, jel' bi to bilo korisno?

Olgica Božanić: Verovatno bi bila korisna zato što bismo svi razmenili iskustva i informacije, svako iz svog regiona, više bismo se zblížili i ukazali poverenje jedni prema drugima. Ja moram reći da su međunarodna zajednica i sve te nevladine organizacije koje su se bavile problemom nestalih na Kosovu i Metohiji jako malo uložili truda da zblíže porodice ubijenih Albanaca i Srba na Kosovu i Metohiji. U slučaju Bosne rad na tome je

bio mnogo kvalitetniji i daleko se više truda tu ulagalo. Ja to vidim kad sam prisutna na regionalnim sastancima Koordinacije. Ja sam član tog Odbora regionalne koordinacije (Regionalna Koordinacija udruženja/udruga porodica/obitelji nestalih osoba iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Crne Gore). Nama je potreban neposredni dijalog. Ja sam još u periodu 1998. godine dok sam živela na Kosovu i Metohiji u Orahovcu/Rahovec, razgovarala sa porodicama Albanaca čiji su članovi nestali i sa porodicama Roma, jer u Orahovcu/Rahovec 1998. godine su nestali i Srbi i Albanci i Romi. Ulazila sam u njihova dvorišta. Tada nisam bila svesna da može i mene nešto tako da zadesi, da me zatvore, da i mene traže na tom spisku. Jer ta iskrena ljubav prema svojoj braći i rođacima mi je davala snagu i imala sam hrabrost da ih tražim jer sam smatrala da su svi oni nevini i da će doći dan kada ćemo se ponovo videti i sresti za praznike kao što smo se okupljali. Zato kažem i posle 10 godina, sad smo u 2008. godini, ja još uvek nemam slobodu kretanja na Kosovu i Metohiji, još uvek ne mogu da dođem do svog rodnog sela, da obiđem groblje moga oca i mojih pradedova. Jako je bitan faktor poverenje da bi se ostvarila ova zamisao. Ovo je jako dobro što ste vi okupili sve nas da kažemo svoje mišljenje i smatram da ćete imati podršku i od naših članova porodica kad budem prenela informaciju šta smo mi danas ovde dogovarali i da će verovatno svi predstavnici prihvatiti formiranje ove regionalne koalicije. Jer ćemo tako doći do rezultata.

Vesna Teršelič: Hvala. Hysni Ramoci.

Hysni Ramoci: Ja sam Rom. Malopre je pričao jedan iz Bosne i pomenuli ste zločince. Mog brata je ubio Anton Lekaj iz Đakovice/Gjakovë, imao je 23 godine, neoženjen. Ubijen je sa automatom i nešto sa vreloom vodom. Bio sam u sudu i sudija mi je rekao da se smirim. Ja sam mu rekao da ne mogu da se smirim jer vidim zločinca pred očima. Da vam kažem da onaj Rame Mehmetaj [bio predsednik Udruženja Roma u Crnoj Gori] koji je sada u Nemačkoj nije uradio ništa. Samo je Ljubiša Filipović uradio nešto za nas i dalje radi za nas Rome. Jer većina Roma ne zna da piše, mada imamo i onih sa fakultetom. Ja bih vas sve molio, mi nismo bili protiv Albanaca, nismo bili protiv Srba, mi smo jedna nacija kao *leteći tanjir*, stalno prelećemo sa mesta na mesto. Ali mi nismo tražili drugu državu. Posle devet godina se sada održava prvi sastanak. Išao sam u Međunarodnu komisiju za nestala lica i ništa, išao sam u Međunarodni komitet Crvenog krsta i ništa, samo je Ljubiša bio taj koji nam je pomogao. Ima još mnogo Roma i Egipćana koji su ubijeni ali njihovo ubistvo niko nije prijavio jer se boje. Zna da su ubili jednog Roma ovde u Podgorici koji je bio svedok, znate vi to dobro. Izvinite ne mogu više da pričam, imam još mnogo da pričam ali ne mogu. Ja se izvinjavam. Vi koji radite na ovome, molim vas, samo da nađem brata da znam gde mu je grob. Hvala svima.

Vesna Teršelič: Hvala puno i svako dobro u potrazi. Narcis Mišanović.

Narcis Mišanović: Kad čuješ ove ljudske tragedije, teško da se čovek obrati. Šta da kaže? Pošto sam bio i branitelj svog grada, a i sam žrtva, i jedno i drugo, morao sam se sa dvije sudbine nositi tako da vas u potpunosti razumijem. Ostao sam vrlo mlad bez oca, bez brata, bez kućnog praga, tako da dijelim sa vama istu sudbinu. Krivaca ima i moramo to riješiti. Ja bih dao svoje mišljenje o ovoj regionalnoj komisiji. Društveno sam odgovoran da dam podršku. Odgovoran, osijećam odgovornost jer svaka žrtva mora imati

svoj spokoj i biti na mjestu gdje treba da bude kad je već bila žrtva. Ja ovu komisiju gledam na ovakav način: da ta komisija ima dva tima, Tim za utvrđivanje istine i Tim za traženje nestalih. Ali vrlo je bitno da tu komisiju prate mediji, ta sila koja može da pobijedi ove sa druge strane, koje nama daju otpor. Napadnimo mi prvi, nemojmo čekati da oni nas napadnu svojim političkim pritiscima. U ovoj komisiji treba da budu žrtve, porodice žrtava, da oni vode glavnu riječ. Ja ne vidim koja bi majka ili sestra ili supruga, za bilo koje novce prodala istinu, da sazna gdje joj je ko. Svaki drugi koji bi bio tu mogao bi da bude manipulacija i da se plati da on rad te komisije usporava. Samo žrtve i da oni svojim čistim srcem misle da rade i tu ne može biti greške. Naravno, treba da bude i neki broj članova sa strane, stručnjaka i tako dalje. Glavno je da u toj komisiji riječ vode žrtve, odnosno njihove porodice. Bitno je da imaju kvalitetan pravilnik, poslovnik rada, smjernice, program rada, da znaju šta je cilj, misija te komisije, da ne lutamo. Bitno je da od države izganjamo, odnosno pritiskom dobijemo potpuna ovlaštenja od mjesne zajednice do ministarstva. Kad mi zatražimo neku informaciju komisiji se ta informacija kvalitetno i vrlo brzo nama dostavi. Znači da budemo državni, a da nismo državni, da nas finansiraju. Nemojmo očekivati da će nas stranci finansirati. Oni su nam se u problem zadnji i uključili, dobro su se nagledali da se mi pobijemo između sebe, a onda je neko rekao „hajde dosta više tog belaja, daj da ih smirimo“. Oni će se opet zadnji uključiti jer su se zadnji uključili i da nam pomognu. Vrlo je bitno da nam daju novac onoliko koliko nam treba naša ministarstva i naše države. A to da bi ostvarili moramo pritiskom, pritiskom, stalno da ih pritišćemo. Svaki naš korak da prate novinari, šta mi to kažemo, šta mislimo i da u udarnim terminima to bude objavljeno. Da se zna šta mi radimo i šta nam je misija i cilj. To je otprilike to, ja ću i dalje biti aktivan. Malo me je ova pauza skrenula, svašta sam nešto imao ali sam zaboravio tako da ću se javiti čim se sjetim. Imate moju podršku, ja sam uz vas, istina se mora znati. I niko nam ne može stati na put, niko. Mi smo snaga, vidi šta nas ima. To je to, hvala ljepo.

Vesna Teršelič: Hvala puno i ako se sjetite javite se ponovo. Zdravka Karlica, a nakon nje Štefica Krstić.

Zdravka Karlica: Zdravka Karlica iz Prijedora. Evo dobro je Narcis rekao, malo smo se i dekoncentrisali, možda nismo trebali praviti ovu pauzu. Mislim da svi nekako gledamo iz svog ugla na sve ove probleme što je sasvim normalno. Podržavam ovu komisiju, mislim da smo to davno trebali, mnogih svjedoka na žalost nema više među živima. Neki su se i raselili. Drago mi je da smo se skupili sa svih krajeva. Ovo stvarno nikad ne bih vjerovala da bi mogli ovako na jednom mjestu da budemo. Predlažem da što prije krenemo sa radom te komisije i da danas dajemo svoje prijedloge kako i na koji način da se to organizuje. Vrlo je bitno da ljudi dođu do istine o svojim stradalim. Ovo su stvarno potresne priče i mislim da svaki put kada budemo na tim sastancima prvo popijemo tabletu za smirenje. Ja sam stvarno uzdrmana ovim svim što se ljudima dešavalo. Uključiću se posle, isto sam se dekoncentrisala. Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala.

Nataša Kandić: Nećemo više da pravimo pauze uopšte.

Vesna Teršelič: Možda za ručak. Štefica.

Štefica Krstić: Ja ću vas još jedanput lepo pozdraviti i hvala što ste mi dali riječ. Stvarno ne znam odakle početi ali ja ću ipak od 1991. godine. Ova tema je uvijek jedna od najtežih tema, mislim na svim susretima, pa gotovo kad se ovako veliki broj obitelji stradalih nađu i gdje žele riječi ono što se njima dogodilo. Ja ću nešto malo reći i o sebi osobno da ne bi bilo sada da vodim nečiju tuđu brigu ali prvo sam sebe stavila u taj cijeli koncept rada, pa onda sam to proširila i radili tako zajedno. Ja sam se rodila 1946. godine u selu Saravaš kraj Osijeka i živjela sam do 1.08.1991. godine kada sam morala izaći iz svog doma, gdje mi je sva imovina uništena, ja i moj suprug ostali bez posla, moj sin sa 19 godina uhićen, drugi ranjen, 60 posto invalid. To je bio razlog da se jednostavno angažiram, pošto u gradu Osijeku je tada radio *Bedem ljubavi* i organizirali smo se da tražimo nestale osobe jer je već tada bio veći broj. Taj rad je bio vrlo težak i mukotrpan jer se nismo znali snaći u radu. Mi smo bile žene, što kažu od šporeta otišle, jednostavno smo sami osmišljavali, niko nam se nije kao stručne osobe pridruživao ali mi smo to radile iz srca i vjerujem a to mogu i potvrditi neke osobe ovdje koje su nazočne, a kako smo se mi kao mali, obični ljudi sa velikim problemima sami snalazili i udruživali i susretali od 1996. godine pa na ovamo. Muslimanska nacionalnost, srpska, hrvatska, mi smo se kao udruženja čuli telefonom i tako smo se sastajali. Ja ću reći, jedan gospodin Medić iz Šapca, on je mene nazvao u 23 časova 1991. godine i rekao je da želi suradnju i od tog dana do dan danas mogu reći da smo prijatelji, da dijelimo sudbinu, da smo mnogo toga podijelili i ne samo s njim nego i sa ostalima i mnogo informacija smo podijelili što je vrlo važno, prikupili, prosljedili državnim komisijama kojima nismo dali mira jer smo vidjeli da ne rade onako kako mi to od njih tražimo. I tvrdim, odgovorno tvrdim da **među državnim komisijama postoje manipulacije. I zato mi ova riječ komisija koju vi želite osnovati nekako me bocka, nekako me dira, što je to sada ta riječ za vas, komisija. Jer ja vidim one ljude u onim komisijama koji mi se baš ne dopadaju.** Mi smo prikupljali kao udruženje podatke o nestalim osobama jer to nam je bio prvi cilj našeg rada, ispunjavali smo protokole kao što radi CIA, na taj način. Mi smo bili prvi u Hrvatskoj koji smo takve protokole ispunjavali, posle bi to državna komisija radila, i ti naši protokoli bili su korišteni pri samoj identifikaciji. Znači sve je bio opisano o nestaljoj osobi i podaci od obitelji koja potražuje tu osobu. Ta brojka nestalih uvijek se povećavala, evo sad ona se smanjuje nakon puno godina ali s tim smanjenjem nije riješen problem. Jer mi u Zagrebu imamo oko 600 tijela ekshumiranih od 1996. godine na ovamo, a nisu identificirani, plus što se zna da ima preko 300 tela srpske nacionalnosti koje isto treba identificirati, a preko 200 ili oko 300 je identificirano u Zagrebu. To je informacija s kojom bi se vi trebali baviti ako želite raditi. Danas je rečeno i o međunarodnoj zajednici da treba i nju prozvati i da su pod njihovom ingerencijom ubijani ljudi. Ja imam informaciju da je 600 Hrvata ubijeno dok je UNPROFOR bio na okupiranom području Istočne Slavonije. Upravo, i to je podatak gdje treba i njih prozvati, i gospodina Klajna i one koji su tada vladali, gospodarili tim okupiranim dijelom. Ja vas ne bih zamarala sa brojkama iako bi bilo dobro možda spomenuti koliko je ljudi stradalo i na koji način ali ne bih željela o tome nego bih htjela reći nakon devet godina traženja svog djeteta koji je imao 19 godina, ja sam posmrtno ostatke pronašla zahvaljući gospodinu Klajnu koji mi je omogućio da budem 1997. godine na ekshumaciji u selu Ernestinovu koje je bilo još okupirano i gdje, kad su masovnu grobnicu otkopali, bile su pokopane vezane osobe vezane i krava. Ostala je

samo ona velika lubanja i oni rogovi i između toga lubanje i one kosti koje su ostale od tijela. Tada nisam znala da je to moj sin među njima, ja sam tu lubanju držala u ruci, nisam znala, i nakon tri godine DNA analizom je utvrđeno da je to on. Znajući kako je to tragati hodajući diljem svijeta, moliti političare, svećenike, ne znam koga sve, gdje smo god čuli na koju adresu diljem Evrope i svijeta išli smo ne bi li rekli koji nas problem muči i svi su nas saslušali ali kad odemo, to je sve iza nas. Tako da smo sami počeli pisati i knjige i brošure i razne promidžbene materijale da bi dokazivali našu istinu da smo tako stradali kako jesmo. Nakon pronalazjenja mog sina ja sam se malo preorijentirala na rad i sada radim više sa civilnim organizacijama to jest kao žrtve Domovinskog rata koji obuhvaćaju i oboljele od PTSP i prognanike, i invalide, i udovice, i obitelji poginulih. Jednostavno dali smo si truda i radimo na prikupljanju informacija. Mi radimo za našu županiju jer je to zaista težak i obilan posao ići i razgovarati sa obiteljima da bi oni dali fotografiju poginule osobe i da bi mi napravili dokumentarnu stvar. Ja sam samo donijela jedan dio, jednu brošuru malo veću gdje smo mi fotografijom prikazali kako je grad i kako su civili ginuli po gradu gdje su ginule i osobe, ovdje ima nešto blizu 900 osoba sa imenom i prezimenom koji su poginuli u Osiječko-Baranjskoj županiji. Nadam se da ćemo prikupiti onu brojku od 1260 koliko u našoj županiji je poginulo. Zašto vam to govorim? Ovu svaku obitelj sam ja obišla i kad uđete u jednu obitelj vi ne možete izaći brzo jer najmanje ostanete tri, četiri sata i jednostavno organizam ne može to sve izdržati i onda sam rekla, mi jednostavno sad to ne možemo ali nakon 18 godina u mnogim obiteljima su ovi stariji roditelji ili braća su umrli, a djeca čiji su poginuli ili nestali baš ne prihvaćaju ovaj rad. Jednostavno se ne žele uključivati i to mi je jako čudno. Prije su majke uvijek govorile koje su tražile svoje muževe svojoj djeci, kao zaštiticemo ih, nećemo im o tome govoriti, oni su mladi, trebaju imati svoj drugačiji život i sada su te žene došle u godine ili su roditelji umrli i sad to ostaje ovako na nekome drugome da to radi. Ali upravo ovakva komisija, reći ćemo da se zovete komisija, upravo vi imate tu snagu jer vi dolazite sa strane, koji to možete ljepše i lakše sagledati. Mi uvijek idemo negdje i sebe stavljamo u prvi plan što nije dobro. Evo kao što sam ja, namjerno sam išla prvo od sebe jer mi je tako najlakše, od sebe, a vi tako ne možete i ne morate raditi. Vi ćete ići tamo gdje je veći problem. I mislim da ste dobro osmislili rad, da je mukotrpan da je težak ali da zaista se treba zalagati i ne treba posustati, ne smije se dozvoliti da bi netko u bilo kojoj državi rekao nešto sada vama i da vi posustanete i dignete jednostavno ruke da tako kažem. Nego jednostavno treba biti uporan, tvrdoglav i samo tako raditi. Mi da nismo radili tako kako smo radili, da nismo imali često naše konferencije, da se nismo sastajali u Novom Sadu, u Sarajevu, u Prištini, u Osijeku, Zagrebu i da nismo razgovarali...Mi svih ovih godina razgovaramo i da nismo tako radili vjerujte da ne bi bilo toliko nađenih osoba. I ne bi komisije apsolutno ništa radile. Mi znamo da su oni i trgovali i kako su radili ali u sve to je umješana politika, koliko ima političke volje toliko se problem riješava. Ali mi kao nevladine organizacije, kao osobe sa nekim iskustvom i osobe kao žrtve nećemo i ne smijemo dozvoliti da nam neki političari uzmu naše mjesto, da budu žrtve veće od nas. I zaista, ja ću biti sretna, presretna ako doživim da zaista bude pomaka da uspjete ili da uspjesto, a nadam se da hoćemo, jer vidim zaista da imamo svi volje i posebno mi je drago da smo sada na ovakvom skupu, ne samo gdje su obitelji nestalih nego znači i prognani i poginuli i nestali i invalidi i bolesni, svi smo mi, kao što kaže gospodin iz PTSP, svi imamo pomalo PTSP, da smo se ujedinili barem na današnji dan ali ovaj dan nije kraj. Nastavlja se dan sutra i tako dalje i vjerujem da ćemo

zajedničkim razgovorom, dogovorom, našim prijedlozima i našom pripomoći doći ka boljem rezultatu. Hvala, ja se ispričavam.

Vesna Teršelič: Hvala vam. I imamo šanse za uspjeh samo ako je to zajednički napor. I ova knjiga je izvor, vrlo važan izvor za neku buduću, da li će se zvati komisija ili nekako drukčije... Mi smo puno razgovarali o tome i dugo smo govorili o zvaničnom tijelu za utvrđivanje istine i nekako, kad smo se pitali a koje bi to bilo tijelo, opet nam je došlo da bi se stvarno ono ipak zvalo komisija, da će to ipak biti komisija. Na kraju nam je postalo jasno da će svima koji čuju za to biti puno jasnije o čemu govorimo ako govorimo o regionalnoj komisiji za utvrđivanje činjenica. Ali to je prijedlog koji je pred vama. Dakle ako imate ideju za bolje ime, predložite. Ne mora biti ni danas, izvrsno ako će biti danas ali vrlo je kratko kad kažete regionalna komisija. I onda ljudi lako razumeju o čemu zapravo govorimo. Ali smo otvoreni za druge ideje. I imamo još dugu listu govornika, sad je prvi na redu Simo Spasić, pa Edin Ramulić, pa vas samo molim da pokušate govoriti kratko, da se svi čujemo i da imamo šansu. Simo.

Simo Spasić: Ja ću pokušati u što kraćim crtama, mada deset godina tragedije nije malo. Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji koje vodi i zastupa Simo Spasić sa svojim saradnicima, sa porodicama žrtava, pa ne mogu da kažem da budemo srećni ali, hajde možemo biti ponosni jer smo jedino udruženje koje je objedinilo sve žrtve, pa bilo civila, bilo vojnika, bilo policajaca jer smo se ugledali na slična udruženja i udruge na prostoru bivše SFRJ. Ovde su porodice žrtava civila koje su predratne žrtve, iz 1998. godine uključujući i jedan broj vojnika i policajaca, nisam mogao 2.500 slika i ramova da donesem, ali je jedan od predstavnika Udruženja kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji Milorad Trifunović spomenuo i žrtve od dolaska UN ili NATO snaga. Mi kao porodice imamo pravo da reagujemo i da iznosimo našu ogorčenost zato što su mnogi te žrtve zaboravili. Ja sam nosio neku majicu gde je pisalo da su i Beograd i Beč i Priština zaboravili na ljudske živote. Ja sam jedan od retkih koji je vršio pritisak na državnike Srbije, čak sam slao pisma UN i Savetu bezbednosti pogotovo kada su se odvijali razgovori između Beograda i Prištine u Beču. Neshvatljivo je, a imao sam informaciju da su i predstavnici albanskih žrtava tražili a mi smo bili sigurni da će naša država da nas podrži mada neću da kažem da su nas prevarili ali stvarno smo ogorčeni. Odgovorno tvrdim da na tim mnogim temama oko kojih su vođeni razgovori između Srba i Albanaca, odnosno Beograda i Prištine, kako god to nazivali, moralo je biti i grupe za žrtve, gde bi na jednoj strani bili predstavnici albanskih udruženja a na drugoj predstavnici žrtava Srba, Roma, Goranaca, Turaka i ostalih. Sve bi bilo drugačije. Na žalost niko nije brinuo o tim žrtvama. Ne mogu za pet minuta da ispričam šta se sve dešavalo predratnim žrtvama jer svi misle da su Srbi i ostali stradali od dolaska NATO snaga i UN. Na žalost prve žrtve su mnogo, mnogo ranije. Samo uključujući period, govorim za civile, a ne za vojnike i policajce, maj, jun, jul sa svojih radnih mesta oteto je 10 rudara sa kopa Belaćevac i desetine i desetine civila iz sela Opteruša/Optershë, Retimlje/Reti, Orahovac/Rahovec, Suva Reka/Suharekë i sve to tokom 1998. godine. Verovatno je neko imao cilj da prvo nedužne radnike ili poštene seljake i domaćine kidnapuje onda će verovatno, kao što je i urađeno, uslediti akcija policije radi njihovog oslobađanja, gde su činjeni mnogi zločini od strane Srba, to garantujem životom i da počne rat. Na žalost crno se završilo po naše porodice. Mnogi,

među kojima sam se i ja nadao da je moj rođeni brat Žarko koji je otet 14. maja 1998. kao prva civilna žrtva, pored deset rudara kopa Belaćevca i brat od strica i mnogi od naših za koje tragamo i nadamo se da su živi. Međutim, i ako smo sa Carlom Del Ponte imali šest sastanaka, četiri puta u Beogradu i dva puta u Hagu, i 2001. godine je na sastanku u Beogradu bila prisutna i ona, ali i Hartmannova, Nikiforov i najvažnije, što je mnogo bitno za našu tragediju, bio je šef istočnih jedinica Mati Ratikenen. Svi su oni dobili podatke i dokaze o kidnaperima i ubicama. Na žalost, 2004. godine ona nas zove u Hag i naša delegacija odlazi tamo i ona onako bez solidarnosti, bez saosećanja, ja sam mnoge državnike međunarodnih institucija susretao ali da tako hladno žena kaže da su svi ubijeni, a mi plaćemo pored nje, a ona gleda, čak ni vodu nam nije ponudila. Što je najžalosnije ona je tada rekla da su svi za kojima tragamo pobijeni. Na žalost, nije rekla njenu istinu, do koje su došli haški istražitelji. I ona je u njenoj knjizi, ne znam ni ja kako se naziva knjiga [*Lov - Ja i ratni zločinci*], mi smo tu knjigu dobili u originalu. Mi smo razmišljali da nju tužimo, međutim naš advokat Borivoje Borović je odlučio da je ipak pozovemo za glavnog svedoka. Sve ono što je ona navela u ovoj knjizi ona to mora da dokaže na sudu. Ako ne dođe, što je moguće, mi ćemo nju u ime naših porodica kidnapovanih nestalih i ubijenih tražiti da ona krivično odgovara zbog jednog: zbog prikrivanja zločina. Ako je istina ono što je ona iznela u knjizi pitamo, od 1998. godine jer nisu u Albaniju bili prebačeni samo oni koji su dolazili od mirovnih snaga nego su oteti i 1998. godine jer ja sam dobio informaciju, jedan Turčin čija je žena Albanka mi je rekao da je na televiziji Tirana prva udarna vest bils da je zarobljen Žarko Spasić od oca Milorada. Kako zarobljen kad je on bio rudar? Po meni može biti zarobljen samo vojnik i policajac. Ja sam dobio kasetu, a BIA krije pravu istinu o zločinima i nad Hrvatima, Bošnjacima, Muslimanima, Albancima a pogotovo prema Srbima. Punih devet godina su oni krili istinu od moje porodice i došao sam do jedne kasete gde je Žarko bio u Likovcu/Likofc i Lapušniku/Llapushnik u logoru tada u životu. Možete vi mene da shvatite kako god hoćete. Hvala Nataši Kandić što mi je omogućila da dođem bar kao posmatrač. Kada su mnogi nju napadali, prvi sam joj pružio ruku, rekao je Trifunović da je trebao to pre pet godina, tačno je. Ja sam tad njoj prišao, mnogi su me napadali nazovi veliki Srbi ali ipak je objedinila sve žrtve. Mene ne interesuje vera i nacija, ja nikad neću biti... evo Albanci su ovde sa moje leve i sa desne strane, svedok je Bog, kada su oni došli ja sam im na albanskom poželeo dobrodošlicu, ja znam albanski izuzetno dobro dan danas, iako devet godina nisam toliko pričao. Ja sam živeo u Drenici među Albancima, ne, nisam imao sreće da sam živeo u srpskim sredinama. Nikada neću biti protiv svih Albanaca ali dok god me ne ubiju ili dok ne umrem ja ću biti protiv albanskih zločinaca. I odobravam što i Hrvati, Albanci, Bošnjaci i Muslimani traže, a i uspeli su, da mnogi zbog zločina nad njihovima budu u Hagu ili pod zemljom. Na žalost, nemojte pogrešno da me shvatite, ovo možda nećete da prihvatite, a to je istina, za razliku od ostalih žrtava drugih vera i nacija u toj tragediji mogu biti zadovoljni jer su mnogi Srbi, nazovi Srbi, Srbin pravi to ne bi uradio nikad u životu, u Hagu. Međutim za srpske žrtve, neću da govorim na prostoru bivše SFRJ ali zakačio bih je od Slovenije na ovamo ali pošto sam sa područja Kosmeta imam pravo da kažem. Nažalost za naše žrtve mnogi odgovorni Albanci nisu u Hagu. Da vam iskreno kažem, znamo suđenje nekih Albanaca ali verujte mi da su to suđenja samo zbog ubijenih Roma i Albanaca. Malo je Srba i htelo da svedoči, nije imalo hrabrosti. Na žalost oni koji su odgovorni će ostati na slobodi, čak će verovatno biti vlast u nekoj novoj državi. A garantujem životom i žrtve Hrvata i Bošnjaka

i Albanaca nikada ne bi dozvolile i priznale vlast nekih ljudi ili neke zločinačke tvorevine kao što je rekla Kada. Nikada nećemo priznati tu zločinačku tvorevinu pa odgovaralo nekome ili ne nikada mi porodice naših žrtava nećemo prihvatiti vlast takvih zločinaca. Što se tiče ove komisije, mi smo kao udruženje objedinili sve žrtve, jedino naše udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih ima dosta podataka i dosijea ubijenih civila, vojnika i policajaca. Ja u potpunosti podržavam ovu akciju Fonda za humanitarno pravo, Istraživačko-dokumentacionog centra i Documente, ali verujte da vi to ne možete da uspete, a Nataša zna da je to istina, ako ne dobijete ili ne dobijemo podršku, prvo od svih udruženja na prostoru bivše Jugoslavije a pogotovu državnika i vlada. A oni će morati to da prihvate ako mi među sobom budemo solidarni i složni. Mi ćemo njih da nateramo da to zaživi. Dobio sam kasetu od IDC-a i video kako oni to rade u Sarajevu, profesionalno. Ja sam pored ovog udruženja, mi smo osnovali dokumentacioni-informativni centar *Kosmetske žrtve* ali ne može bez pomoći države, a države sada to ne žele. Ja vas sve molim da se ovde danas dogovorimo ili videće Nataša kada će to biti, da predstavnici tih udruženja i onih ljudi koji mogu da pomognu tom centru da budu angažovani i profesionalci ali i da predstavnici udruženja žrtava. Još nešto, mi u Srbiji tražimo negde na teritoriji Beograda da nam daju neki plac da napravimo jedno spomen obeležje za te žrtve da se ne zaboravi ni jedan ljudski život. Na žalost dan danas nisu nam omogućili da ostvarimo ta prava. Ovom prilikom pozdravljam ideju o komisiji, sad da li će da se tako zove ili ne, vi to najbolje znate. Još ovo ću da kažem, pored ICMP-a i zaboravio sam prošli put da kažem Međunarodnog komiteta Crvenog krsta iako je odgovoran dosta, oni će kad tad dati odgovore za 1998. godinu, a odgovorni su jer su znali da su Srbi u tim logorima pa su prećutali. Fond za humanitarno pravo, odgovaralo to nekome ili ne, oni rade i jednostavno žele, a ovo danas je dokaz, da ispoštuju i srpske žrtve ali su pomogli i žrtve Hrvata, Muslimana, Bošnjaka i Albanaca. Sada je na redu došlo da se pomogne srpskim žrtvama i u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini a pogotovu sa Kosova i Metohije. Žao mi je što ni Hrvati ni Bošnjaci ni Albanci nemaju osobe poput Nataše Kandić koja ima smelosti da priča o zločinima nad drugim nacijama. Dok god nema takvih nevladinih organizacija među vašim narodima ne možemo razmišljati o pomirenju. Dok ne dignete glas kao što je Nataša Kandić i mnogi Srbi digli glas protiv *Škorpiona* morate i vi da podignete i za slovenačke i za hrvatske i za bošnjačke i za albanske škorpione. Kada to budete uradili imaćete našu podršku. Hvala puno.

Vesna Teršelić: Hvala Simo, Mirsad bi htio nešto kratko reći.

Mirsad Tokača: Možda Simo ne zna neke stvari, kad smo mi u Bosni dizali glas protiv zločina nad Srbima. Ali ovde se ne radi o pitanju zločina nad Srbima, Bošnjacima i Hrvatima, nego nad ljudskim bićima. Izađimo iz tih košulja nacionalnog pripadanja. Ja neću da znam za žrtvu sem za ljudsko biće koje je ubijeno na pravdi Boga. To je jedna stvar. Drugo, ovo nive naše, ovo je vaše; ovo je zajednički projekat. Ovo je projekat na kojem mi moramo zajedno raditi. To je puka slučajnost da smo se nas troje našli pa da nešto pokrenemo. Poenta ovih sastanaka je da ovo što smo pokrenuli bude vlasništvo svih nas. Vlasništvo svakog čovjeka koji ovde sedi i onih koji su sedeli na ostalim forumima. Dakle da uradimo nešto da to postane svojina svih nas. Simo ako si pažljivo gledao onaj DVD koji sam ti dao prošlog puta u Beogradu, mogao si ljepo da vidiš da mi nismo htjeli žrtve da dijelimo nego su sve žrtve svih naroda, svih vjera, svih socijalnih slojeva, pa čak

i vojnici u tom projektu. Dakle to je jedno pravilo koje mi moramo uspostaviti. Ako to ne budemo u stanju onda će svak svoje žrtve da čuva i da misli da su to samo prave žrtve. Jedan fratar mi kaže „bez tvojih i mojih žrtava nema naših žrtava“. A to su naše žrtve, ja ih osjećam kao svoje i svi ih moramo osjećati kao svoje. Bez obzira kakvom bi se bogu molili i kojoj naciji pripadali. I tom smislu, ne da nam treba vaša podrška, nama treba vaše aktivno učešće. Ne podrška, šta meni znači podrška Sime Spasića ili Simi moja podrška. Ništa nam ne znači. Mi moramo zajedno da radimo, to je poenta cijele ove priče. Mi sami ništa ne možemo. Naše tri organizacije će raditi, mi smo već nešto uradili, mi imamo rezultate. I samo još jedna informacija. Mi smo kroz našu saradnju u protekle četiri godine već uspostavili jedinstveni informacioni sistem. Ovih dana mi razvijamo projekat portala, jednog web sajta, ili bolje reći jednog projekta koji smo mi nazvali Bosanski atlas ratnog zločina, a mogao bi biti regionalni atlas ratnog zločina koji ćemo mi razviti do te mjere da ćete vi iz Prištine moći da ukucati ime koje vas zanima ili lokaciju koja vas zanima i dobiti informaciju, dokumente, fotografije i tako dalje. Ili ja iz Sarajeva da ukucam i tražim nešto što se tiče Prištine, nije bitno, Medačkog džepa i tako dalje. Dakle mi nećemo da vas opterećujemo mnogim stvarima koje smo mi uradili koja će tom budućem tijelu koristiti, a koristiće, mi ćemo im dati sve to na raspolaganje. Svi podaci koje mi imamo u Istraživačko-dokumentacionom centru su potpuno na dispoziciji tom tijelu. To nije ništa što ćemo mi kriti. Potpuna transparentnost ovog procesa mora biti obezbjeđena da bi mi imali rezultat ali to onda nije rezultat nas troje jer mi samo pokušavamo one tehničke stvari da radimo, a da oblikujemo cijelu ideju možemo samo s vama. Bez vas mi ne možemo ništa.

Vesna Teršelić: Hvala Mirsade. Edin Ramulić.

Edin Ramulić: Edin Ramulić iz Udruženja Prijedorčanki *Izvor* iz Prijedora. Mislim da ovo regionalno tijelo, pored utvrđivanja činjenica kao prioritet bi trebalo da ima i prihvatanje tih utvrđenih činjenica u zajednicama gde su počinjeni ratni zločini. Evo, mi smo prije desetak dana imali priznanje krivice i iskreno i duboko kajanje prijedočanina Dušana Fuštara pred Sudom Bosne i Hercegovine. Javni televizijski servis RTV Republike Srpske nije objavio informaciju o tome uopšte, lokalni mediji uopšte nisu objavili tu informaciju, i lokalna zajednica nije došla u priliku da prihvati tu činjenicu kao zločin. Iz toga se može izvesti zaključak da su tu mediji presudni u prihvatanju činjenica. Ali isto tako ne možemo se osloniti samo na medije. Čak i uključivanje medija ne može nam garantovati da će te činjenice biti prihvaćene u lokalnim sredinama. Mislim da je dobar primer rada jednog projekta koji je Istraživačko- dokumentacioni centar uradio, to je popis žrtava koji je po mom mišljenju bio relativno dobro bio promovisan u medijima, relativno dobro je prihvaćen od strane medija i javnost je upoznata o tom projektu. Na žalost ostali su još veoma bitni uticajni krugovi u Bosni i Hercegovini koji ne prihvataju rezultate rada Istraživačko-dokumentacionog centra. Znači ovo regionalno telo bi trebalo voditi računa da se ta istina, da se te utvrđene činjenice i prihvate u zajednicama, a pogotovu u onim smjerovima da se u okviru nacionalnih grupa prihvataju činjenice da su ratne zločine činili pripadnici njihovog naroda. Ovaj primer Dušana Fuštara je dobar pokazatelj jer tu smo imali u stvari taj zatvoren krug. Imali smo ono što bi i ovo regionalno telo trebalo da postigne, znači imali smo neosporno utvrđenu činjenicu, imali smo priznanje krivice i imali smo to kajanje od strane počinioca. Ovo je samo jedan od

primera na žalost. Svi drugi slučajevi priznanja, a Prijedor je bio možda u tome i najpoznatiji u nekom proteklom periodu jer u Tribunalu u Hagu su petorica ljudi prijedorčana priznala krivicu. Mislím da po opštinama tu Prijedor prednjači. Sva ta priznanja ne samo da nisu poznata za lokalnu srpsku zajednicu nego najveći broj preživelih logoraša ili porodica ubijenih i nestalih ljudi nisu imali priliku da čuju te riječi iskrenog pokajanja. Da li je sad bilo iskreno ili ne to je možda priča za sebe. Ono što je možda primer Istočnog Timora i tamošnje komisije, oni su upravo komisiju nazvali Komisija za prihvatanje, istinu i pomirenje, mislim da su oni prepoznali da je to važno, stavili su na prvo mjesto to prihvatanje, pa možda bi i to trebalo da bude mjerilo stvari u našem radu. Ne bih htio biti pogrešno shvaćen, ne bih htio da budem neko ko licitira sa žrtvama, sa tragedijom, sa stradanjem ljudi, nemojte me tako shvatiti ali ja insistiram da ova komisija ima jednak pristup prema svim žrtvama i ne samo u svim državama i regionima gde su zločini počinjeni, nego insistiram da se ne na jednak način tretiraju ali da se isto tako obuhvate kako civilne žrtve tako i vojne. **Ali moram ovde naglasiti da bi ovo regionalno tijelo trebalo da ipak najveću energiju i kapacitete usmjeri na ona područja gdje su počinjeni najveći zločini.** Nemojte me pogrešno shvatiti dao bih jednu usporedbu. Ukupan broj lica za kojima se traga u Hrvatskoj, znači i Srba i Hrvata, otprilike se podudara sa brojem nestalih lica koje tražimo samo u opštini Prijedor. Znači ovde imamo čitavu jednu državnu zajednicu sa daleko većim brojem ljudi, a ovamo imamo samo jednu opštinu u Bosni i Hercegovini. **Ovo regionalno tijelo, iako moramo imati jednak pristup, ipak moramo voditi računa da se kapaciteti tog regionalnog tjela usmjeravaju na ona područja gdje je daleko veći problem utvrđivanje činjenica. Na kraju bih htio reći da nam je jedan od prioriteta da se uključe i vlade iz regiona** ali s tim da samo formalno uključivanje, čak i finansiranje od strane tih vlada ne mora značiti da je to rešenje problema. Imamo dobar primjer a to je formiranje Komisije za utvrđivanje činjenica u Sarajevu, gdje smo imali, i vlade su se na kraju složile, imali smo i zainteresovanost i nevladinih organizacija i udruženja žrtava i evo toj Komisiji koja je formirana istekao je mandat a nisu dali nikakve rezultate. Znači sve i kada uključimo vladu moramo na neki način naći mehanizme da sve to rezultira konačnim našim ciljem, a to je da činjenice budu utvrđene i prihvaćene u svim zajednicama gde su ti zločini počinjeni.

Vesna Teršelič: Hvala puno. Molila bih sada Acu Stojanovskog, a onda Ahmeda Graiqevci-ja da nam kažu što misle. Imamo na listi još osam osoba, a sada je osam minuta do dva. Ako pretpostavimo da ćemo ići na ručak u 14:15h onda bi za svakog to značilo oko dvije minute.

Aco Stojanovski: Pričaću srpsko-hrvatski da me bolje razumete, ali nije mi baš najbolji nemojte zameriti. Čuo sam mnogo potresnih priča i lično sam se sa mnogim stvarima upoznao danas, a sa nekima i ranije. Moram preneti u nekoliko reči stanje u Makedoniji pošto sam jedini predstavnik ovde. I kod nas je bilo posledica rata iz 2001. godine, i kod nas su nestali ljudi i Makedonci i Albanaci, i kod nas ima raseljenih lica i njihovih udruga, koji sedam godina posle rata pokušavaju da se vrata kući, a to ne mogu i postoji Udruga poginulih i ranjenih branitelja kao i ostalih branitelja učenika rata. Kratka slika situacije u Makedoniji je da su se udruge osnovale da bi ostvarile svoja prava ispred države, a ne da bi parirale albanskom ili makedonskom etnikumu. Fakt je da su sedam

godina unazad sve ove strukture koje sam spomenuo, ignorisale države. Dakle branitelji su morali sami da traže lokaciju sedam godina, jedva su uspeali da postavljaju spomenik, branitelji su sami vršili programe psihološke rehabilitacije svojih članova, branitelji su se sami sa decom albanskih poginulih boraca i decom poginulih branitelja udruživali, išli na zajedničke izlete, zbližavali se. Imali smo čak i jednu emisiju i direktno suočenje na Makedoniskoj televiziji A1, suočenje pripadnika odbrambeno- bezbednosne strukture i Albanaca i uspostavili smo dijalog ali to smo uradili mi kao organizacije i udruženja, a ne država. Sa žalošću moram ovo da kažem jer država i sedam godina posle rata nije precizirala šta je to bilo u Makedoniji 2001. godine, da li je bio to rat, da li borba za čovekova prava, da li je to bilo mešanje međunarodne zajednice ili invazija sa Kosova. I mi kao i svi vi hoćemo istinu, hoćemo pravdu ali hoćemo i svoje dostojanstvo. Recimo porodice poginulih branitelja, sada posle sedam godina moraju da vrate novac koji su dobili od države kao odštetu za svoje poginule i ranjene zato jer je Vrhovni sud poništio odluku, odnosno smatra da oni treba da ginu jer im je to posao, da brane državu, a sad pripremaju da daju borcima za ljudska prava ili kao što ih mi zovemo teroristima, to je oficijelna verzija u makedonskoj državi, da daju njima borački status. Ove prilike i prethodna i sadašnja vlast koristi da bi postigli svoje političke poene a ne da bi rešili problem. Interesantno je to da nisu ništa pomogli ovim udrugama, interesantno je to da ne misle o svom glasačkom telu. Predstavljam udrugu koja ukuplja 17.000 branitelja, 17.000 učesnika koji su uglavnom udani, oženjeni, imaju decu, imaju braću i sestre i to je veliko glasačko telo od 100.000, a oni neće baš ništa da urade da bi nam rešili status. Znaete slučajeve u vezi haških zatvorenika naših, da to ne ponavljam, isto tako i poseban teret predstavljaju vraćeni haški slučajevi koje je prethodna vlada poslala Hagu u stvari da dobije malo u vremenu, da legne možda malo prašina ali evo sad ih vraćaju opet nazad i koriste, procesuiraju zbog političkih interesa a ne radi razrešenje istine. Tako da sa zadovoljstvom mogu da kažem da ova inicijativa koju ste pokrenuli i što ste nas pozvali sa ogromnim odobrenjem je prihvaćena kod nas branitelja u Makedoniji i za kraj mogao bih da kažem i sledeće. Da za sedam godina koliko vodim Udruženje branitelja Makedonije, država mi je prisluškivala telefon, maltretirala tako što me je stavljala na niža radna mesta, vojni invalid sam a nisam mogao da ostvarim penziju ni invalidsku, ni bolje radno mesto, radio sam sa fakultetom na nižim radnim mestima kao sa srednjom školom. Žao mi je što je to tako od moje države ali isto tako sa gordošću mogu da kažem da sam istrajniji i gord sam jer mi nijedan Albanac nije opsovao preko telefona, ni jedan Albanac me nije prekorio za nešto sa druge strane tako da tu sam sa vama i daću sve što mogu da ova vaša ideja uspe. Hvala.

Vesna Teršelić: Hvala. Drugi sudionici apeliraju da se držite teme. Ahmed Graiqevci.

Ahmed Graiqevci: Hvala vam. Pozdravljam vas, ja se zovem Ahmed Graiqevci i dolazim iz Kosova Polja/Fushë Kosovë. Pričaću o nekim slučajevima sa Kosova Polja/Fushë Kosovë i predstaviću neke od članova porodice. Pažljivo sam slušao sve govornike i primećujem da svi ovde imamo isti bol, neko manje a neko više, Neko ima sedam, osam do deset članova a neko ima jedan ali bol je bol. Na Kosovu su se desili teški zločini, nestanak ljudi, bilo je i masakara i genocid ali ja mislim da se sve to izvršilo na komandovan i administrativan način. Kada ovo kažem ja ću to pokriti sa tačnim podacima, sa kojima ćemo ubuduće raditi i sa Natašom Kandić i sa sudovima. **Zločin je**

zločin, genocid je genocid i ono ima samo jedno ime; zločinac je zločinac i ima samo jedno ime, i svako lice iz bilo koje nacije pre ili kasnije treba odgovarati za izvršeni zločin. Mislim da svi zajedno, mi na ovom skupu, trebamo biti ujedinjeni i da gonimo sve njih bez obzira na njihovu rasu, nacionalnost ili pol. Od koga su bili autorizovani da izvrše zločine oni će sami da kažu. Ja ću biti jako kratak. Spomenuću samo dva slučaja. Imamo jedan slučaj, sigurno moje komšije iz Kosova Polja/Fushë Kosovë znaju da se blizu Kosova Polja/Fushë Kosovë nalazi selo Ariljače/Halilaq. Dana 22.06.1999 godine je nestao magistar Hysen Zogiani. Uхваćen je od strane srpskog KOS-a, zna se imenom i prezimenom, ovo će biti predmet sudova u budućnosti. Porodica Mirena sa 17 članova je ubijena, nestali su a potom pronađeni u Batajnici 07. Porodica Ramadani granatirana od NATO-a na mostu u selu Lužane/Lluzhan. Otac i majka su pronađeni u Batajnici 07 dok petoro njihove dece još uvek nisu pronađeni. Čudo. Spomenuću porodicu Behluli koja je u potpunosti likvidirana a i porodica Ramadani se ugasila. Usred bela dana nestali su od strane srpskih vojnih i policijskih snaga u saradnji sa njihovim komšijama. Majka sa dve ćerke pronađene su u Batajnici u Srbiji dok otac sa dvojicom sinova još uvek nisu pronađeni. Kratko ću spomenuti i porodicu Hyseni iz Kosova Polja/Fushë Kosovë koja je ubijena, nestala i pronađena u Batajnici u Srbiji, četiri članova, ugašena porodica. Još jedan slučaj ću spomenuti. Porodica Sharku iz Orahovca/Rahovec, umesto igračaka ova deca su dobili metke, jel to znači da čovek koji je izvršio ovaj zločin ne treba da odgovara pred pravdom? Nemoguća stvar. I ovo svi zajedno ćemo postići. Što se tiče komisije, proces koji je Nataša Kandić inicirala, je odličan, dobar i zajedno možemo više uraditi. Ako očekujemo od vlada, bilo Srbije bilo Kosova, bilo BiH, one imaju druge probleme i neće se baviti našim problemom, neće se baviti. Tu i tamo će se baviti time ali proces će se prolongirati. Ovo smo videli, svi smo svedoci toga, vidimo i danas i videćemo i sutra i prekosutra. Hvala svima, hvala.

Vesna Teršelić: Negovan Mavrić i nakon njega Kada Hotić.

Negovan Mavrić: Ja sam Negovan Mavrić iz Velike Hoče/Hoçë e Madhe, opština Orahovac/Rahovec, Kosovo i Metohija/Kosova. Iskreno da vam kažem, posle izlaganja prethodnika, nisam se javio po redosledu da bih bio govornik posle njega ali verovatno da je takav raspored tamo vođen. Meni je jako drago da ovde sedimo svi zajedno i ne odvajamo se po naciji nego pokušavamo da nađemo svi zajedno neko rešenje za koje bi svi mi mogli da damo neki svoj doprinos. Kad kažem drago, nije mi drago što ovde sedimo zbog problema koji svi imamo, bolje je da sedimo za neku lepšu priliku ali posle svega ovoga, posle sedam, devet i deset godina, a za neke još i više, ipak je dobro da ovde sedimo svi zajedno i pokušamo da svi zajedno nađemo neko zajedničko rešenje. Kada je reč o komisiji na regionalnom nivou, mislim da je to jako dobra inicijativa, da će biti obuhvaćene sve strane, bez obzira na veru i naciju, da će moći sve strane da dokažu i da pokažu koliko može jedna drugoj strani da pomogne. Svi mi znamo šta se dešavalo. Evo, pošto je prethodnik pomenuo porodicu Sharky, zločin koji se desio u opštini gde ja živim, verujte mi da se svi, odnosno i mi Srbi, pitamo ko je i zašto je to uradio. Odgovorno tvrdim da se i mi Srbi pitamo ko je to i zašto je to uradio i verujte mi da bi svi mi bili radosni da se zločinac pojavio pred licem pravde i svi mi hoćemo da ga vidimo, ko je to uradio, prvo toj deci. Meni je žao, znam lično tu porodicu i to su stvarno bila deca. Šta hoću time da kažem. Moramo da budemo svesni svi mi ovde da zločinac ne bira

žrtve i za nas mora da bude da je zločinac zločinac, ma ko on bio. I taj zločinac sa koje god strane da dolazi, mora da odgovara. A kako će on da odgovara ako mi samo sedimo i ništa ne preduzimamo. Znači moramo svi zajedno, da ne štitimo svoje zločince a napadamo druge. Dok tako radimo, verujte da nećemo nikada postići rezultate, nego prvo moramo svoje zločince da osudimo, pa tek onda da idemo korak dalje. Svi mi ovde imamo isti bol. Ono što je rekao prethodnik, neko više neko manje ali je bol bol. Svi smo mi osetili ruku zločinca, svi mi ovde koji sedimo. I ja bih voleo da svaki zločinac odgovara. Na inicijativu ovog današnjeg skupa, ja sam se odazvao, da bih došao ovde i dao svoj doprinos. Uzeo sam učešće u razgovoru da ne bude da sam samo došao, a da se ne javim. Ne bih mnogo da uzimam vremena jer je ovde stvarno rečeno ono što mi nismo očekivali da to može ovde tako da se kaže. Jer vidim da svi mi uvažavamo jedni druge što je po meni stvarno... i ako ovako nastavimo da se svi zajedno borimo, mislim da ćemo brže doći do rezultata. Ja moram stvarno da se osvrnem na knjigu Carle del Ponte da je ono što se dešavalo u logorima u Albaniji. Da li je to stvarno moglo da učini ljudsko biće, da vadi organe iz tela, i to da prodaje za novac, koje su to pare za koje može da se proda? Tako da taj zločin svi mi moramo da osudimo jer ja ovde odgovorno tvrdim da u tom logoru, ako se to dokaže da je tačno, nisu bili samo Srbi, zločinac ne bira naciju, on bira žrtvu. A tamo su verovatno birane žrtve, tamo su vađeni organi iz ljudi i taj zločin svi mi ovde moramo da osudimo jer je to stvarno zločin, ako se bude dokazalo a ja bih želeo da se to dokaže. Pošto već i vreme nam odmiče, ja ću da eto završim i hvala vam puno na razumevanju.

Vesna Teršelić: Hvala puno, Kada Hotić.

Kada Hotić: Ja ću kratko samo vezano za komisiju, rad komisije i za mogućnosti problema u toku rada komisije o istraživanju istine. Pred sami kraj mandata Carle del Ponte, ja i Munira Subašić iz mog udruženja sastale smo se sa Carlom i razgovarale same, bez prisustva bilo kog njenog saradnika, samo smo mi imali svog prevodioca. Jako smo joj puno pitanja postavili, htjeli smo na neki način da čujemo iz njenih usta zaista iskreno jedno mišljenje. Kaže da nije zadovoljna sa onim što je učinila ali nije u njenoj moći bilo. Pitali smo je da li je bio pritisak međunarodne politike i velikih sila na Haški tribunal. Nasmijala se, nije rekla ni da ni ne. Zašto nije imala uspeha u Beogradu sa Srbijom, sa srbijanskim političarima oko Karadžića, Mladića i tako. Rekla je da se trudila svim silama i da je imala samo obećanja. Ali velike sile su imale nagodbu s Beogradom, ostalo je to nejasno. Tu nam je nešto rekla jer zaista samo smo bile Munira, ja i naš prevodilac i Karla tako da nam je mnogo što šta rekla. Znači da ipak politika, međunarodna i velikih sila, igra veliku ulogu na događaje ovde i na rasplet događaja i komisija koja bude formirana imaće jako puno posla. Rekla nam je Carla da Haški tribunal krije važne informacije koje još nije obelodanio nigde, zbog pritiska politike. A sad, po pitanju jedne knjige oko ovih organa koji su se uzimali, ona može svedočiti. A mi imamo u Udruženju jednu dojavu osobe, žene, koja je rekla da u Milićima, to je kod Srebrenice jedno mjesto blizu, da je isto tako vršeno vađenje organa od velikog broja mladića koji su dovoženi i da su tu bila vozila tehnički opremljena da mogu preuzeti te organe i da se to radilo i u Bratuncu i u Milićima. Ali to je jako škaljivo pitanje jer bez dokaza, mi smo šutili, mi to već nekoliko godina znamo, ne znamo koliko je to istina. Ali imajući u vidu da su mnogu bogataši izašli iz rata, a takvo zlato kao što su ljudski organi

dobro se unovčiti može, zašto bi to zatrpali u zemlju tek tako a da to ne iskoriste. E sad, možda ti dokumenti u Hagu kriju i nešto od toga i dobro bi bilo da komisija koja bude formirana uđe u sve moguće niti istrage kako bi se zločin što bolje i potpunije istražio. Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala, to svakako može biti zaključak. Molim vas da budete koncizni s prijedlozima. Ursula Renner.

Ursula Renner: Ja ću samo pragmatički nešto da kažem. Vi ste u poduhvatu razjašnjavanja sudbine nestalih i ubijenih izuzetno zavisni od individualnih ljudi, od svedoka. Znači vi ne možete ni jednu tajnu službu, ni jednu policiju, međunarodnu zajednicu, ne možete prinuditi da vam predaju bilo koju dokumentaciju koju imaju. U raznim zemljama veliki deo takve dokumentacije pretpostavljam čak i ne postoji tako da ste stvarno zavisni od individualnih svedoka koji su ili bili u tim strukturama ili koji su služili u vojsci ili u policiji. Ja preporučujem stvaranje jednog takvog regionalnog tela jednostavno zbog toga da se takvim svedocima olakša put do iskaza.

Vesna Teršelič: Hvala Ursula, molim te dodaj mikrofon Vjekoslavu Magašu.

Vjekoslav Magaš: Hvala. Ja sam Vjekoslav Magaš, dolazim u ime Zajednice udruga hrvatskih vojnih invalida Domovinskog rata Grada Zagreba i htio bih se pridružiti ovoj diskusiji sa nekoliko riječi. Dakle govorimo o inicijativi koja bi raspravljala o načinima utvrđivanja zločina na ovim prostorima, a sada govorimo ovde već i o komisiji, pa moram reći odmah da mi se ideja komisije ne čini najprikladnijom s obzirom da Hrvati imaju jedan izraz za komisiju koja glasi *povjerenstvo*, dakle povjerenstvo, nešto se povjerava, neko u ime nekoga utvrđuje neku materiju, neke činjenice i to odrađuje za nekoga, za neko tijelo koje je iznad te komisije. Dakle puno prikladnije bi bilo da se govori o nekakvom forumu, asocijaciji ili kako god se taj krug, skup aktivista nazivao nego li komisija. Zato sam malo skeptičan prema komisiji s obzirom da bi komisija mogla biti međuvladino tijelo koje bi utvrđivalo nešto jer bez takvog nadtjela, odnosno ako iza toga ne stanu službene, oficijelne vlasti i vladini forumi, onda ova komisija nema ni resurse ni mogućnosti, ni sredstva i u velikoj mjeri je ograničena u istraživanju i utvrđivanju ovih činjenica o kojima se ovde govori. S druge strane, ja bih nekoliko stvari rekao načelno koje se tiču ovih izraza koje ovdje čujemo, kao što je *komisija za istinu, univerzalna istina* da se utvrdi, o kojoj je govorio gospodin Kulaglič, čujemo termine kao *najpošteniji narod*, kako je rekao gospodin Trifunović. To su sve pomalo orvelijanske forme, orvelijanske fraze koje nemaju jednu humanističku potku i nemaju jedan legitimitet u realnom životu i u odnosu na druge subjekte društvenog života. Naime, kada pričamo o istini onda možemo početi od Poncija Pilata i Svetog pisma, pa ponoviti njegovu frazu što je istina. Prije dvadesetak, trideset godina Nolit je izdao jednu knjigu jednog američkog filozofa otprilike pod tim radnim naslovom *Što je istina*, a zapravo glasilo je naslov *Koliko je realno realno*. Jedna od temeljnih teza u toj knjizi je da je verzija, odnosno fraza o univerzalnoj istini, o jednoj istini, najveća zabluda u povijesti svijeta. Zabluda iz koje su proistekli mnogi zločini, mnogi ratovi i mnogi nesporazumi i nerazumijevanja među ljudima i među narodima. Ono što hoću reći, **svaki narod ima pravo na svoju istinu**. To je temeljna potka pojma suvereniteta kao takvog. Mi ne

možemo negirati realnost na ovim prostorima. Nećemo napraviti veliki posao ako tu realnost gurnemo pod tepih u našim dnevnim raspravama. Dakle ta realnost je da svaki čovjek, ali i svaki narod i svaka država ima, bez obzira na danas u suvremenim okolnostima promenjenog poimanja pojma suvereniteta, ima pravo na vlastito modeliranje, formiranje i izražavanje svoje istine, svojih svjetonazora, svojih uvjerenja i svojih pojmova pravde i istine. Mi imamo problem sa suđenjima za ratne zločine. Samo na tom pitanju ću se kratko zadržati. Veliko je pitanje da li ljudi drugog podneblja, drugih formativnih okolnosti, drugog svjetonazora mogu suditi ljudima nekog drugog podneblja. To je načelno veliko pitanje, a napose kada se pritome krše pravne norme prostora ljudi kojima se sudi. Da ne idem šire u tu temu, moglo bi se o tome još pričati ali ja ću kratko i završit ću time da kažem da ovakav forum, radije bih ga tako nazvao, iako komisija formalno nije ni formirana ali ovakav forum može djelovati na taj način da se uspostavi kao lobi, kao organizacija za pritisak na vlasti pojedinih državnih subjekata kao onaj lobi koji će poticati dijalog i suradnju između vlada, etničkih zajednica i između tih istina. Dakle samo ako pođemo od toga, činjenica je sa da druge strane da te istine, te zajednice moraju voditi računa o svojem širem okruženju. Ni jedna od tih zajednica, kao što je ovdje rečeno neće ostvariti međunarodni legitimitet, barem ne u humanističkom i civilizacijskom smislu ako ne bude vodila računa o zločinima u svojoj sredini, naravno bez ikakvih diskriminacijskih naznaka, bez ikakve razlike u tom smislu da li je žrtva ove ili one vjere, nacionalnosti i tako dalje. Ali u prvom redu taj posao ne može odraditi nikakav ovakav gremi, nikakva inicijativa, to moraju učiniti pojedine zajednice. To će one bolje učiniti ukoliko im priznamo i pođemo od toga da imaju pravo na formuliranje vlastite istine, odnosno formuliranje vlastitih uvjerenja i vlastitih kriterija. Ti kriteriji treba da budu usklađeni da humanističkim i civilizacijskim standardima i da dobro međusobno surađuju. Hvala.

Milorad Trifunović: Ja se izvinjavam, molim vas. Gospodin je rekao da sam rekao nešto što nisam rekao. Molim vas, ja nisam upotrebio reč narod, ja sam rekao ljudi, a ljudi su ljudi, a narod je narod. Molim vas niste me razumeli. Ja sam rekao da su ostali najpošteniji ljudi, a tamo je bilo i Srba i Roma i Albanaca, i ovih i onih. Molim vas nemojte, to je krupna reč. Nemojte mi stavljati nešto što nisam rekao. Da kaže to neko ovako ali vi intelektualac koji držite ovako lep govor, a da mi pripisujete nešto što nisam rekao, molim vas da mi se izvinete. Javno.

Vesna Teršelič: Prije interpretacija svakako je bitno utvrdit činjenice. A na razini činjenica stvarno ne bi trebalo biti prijepora oko različitih mogućih viđenja činjenica jer činjenice su činjenice. Činjenična istina je nešto što prethodi interpretacijama. Nataša.

Nataša Kandić: Ja bih samo radi razjašnjenja. Neću da polemishem nego samo da pokušam da razjasnim. Mi smo danas i u uvodu govorili o regionalnoj koaliciji za vršenje pritiska za formiranje regionalnog tela, zvali ga komisija, veće ili ne znam kako. Vi govorite da treba da stvorimo regionalnu asocijaciju, forum, lobi, da lobira. Ono o čemu mi govorimo je neko telo koje će da formiraju vlade. Mi smo za to da pripremimo te uslove u kojima će to vlade da prihvate. Ako mi jednog dana sakupimo milion potpisa žrtava, građana, pa nema te vlade u svetu koja bi posle toga rekla, e pa ne možemo da formiramo i to nam ne treba. Nema, zato što je to onda nešto iza čega stoje žrtve,

udruženja, građani i to je ta jačina. Inače, nevladine organizacije, udruženja žrtava, ne mogu da formiraju to telo. Ono mora da ima političku moć, a moć mogu da mu daju samo vlade. E u tome je ta vrlo važna karakteristika tog tela. Inače što se tiče istine, Vesna je vrlo jasno rekla, mi hoćemo da se utvrde činjenice. Činjenice su te koje će omogućiti svima da jasno vide šta se dogodilo u vezi sa ratnim zločinima. Šta je to što je počinjeno. Svaki čovek ima pravo na svoju istinu ali na činjenice nema niko monopol. Činjenice se utvrde i one postoje i to je ono što mi hoćemo, da utvrdimo te činjenice. Nikad se nećemo zalagati da svako ima svoju istinu, da svako ima pravo na interpretaciju. Naučnici imaju pravo da interpretiraju i da koriste činjenice. Mi hoćemo da pripremimo te činjenice i uslovno upotrebljavamo sinonim kad kažemo istina radi lakše i jednostavnije komunikacije ali sve vreme isključivo govorimo o činjenicama i ako možete to da razumete i da prihvatite i da se uključite u ovo čemu razgovaramo. Činjenice nam jedino mogu pomoći, ako bismo išli nadalje sa istinama, to je nešto što može trajati beskonačno dugo i da ne dođemo do činjenica. Ako pođemo od činjenica onda smo u situaciji, u prilici, da se tačno suočimo sa tim nasleđem i da pripremimo jedno pozitivno nasleđe za buduće generacije. Na generacije koje će moći da imaju vrlo pouzdane činjenice koje će onda da uzmu u obzir i da formiraju svoje sopstvene zaključke. Nećemo formirati istine, hoćemo da utvrdimo činjenice i da budemo načisto sa tim činjenicama kao nikada do sada. I prvi put zapravo.

Mirsad Tokača: Samo nešto *a propo* ovog teretskog i filozofskog pristupa problemu istine. Molim vas, vrlo je i apsolutno je nemoguće utvrditi apsolutnu istinu i tačno je da ne postoji istina u kojoj ćemo mi apsolutno sve objasniti. Ali bih vas sve samo na trenutak upozoriti na jednu malu stvar. I takva istina ima svoje slojeve, različite nijanse i hajmo te nijanse objasniti. Brda literature ću vam dati o problemu istine na različitim nivoima ali jedna mi se najviše sviđa: istina mora počivati na činjenicama. **Nema istine bez činjenica, a mi trebamo činjenice.** One postoje na individualnom nivou, ja sam prvi put čuo priču gospođe Olgice. Pazite, to su nove činjenice u mojim spoznajama zločina na ovom prostoru. I svaki onaj ko misli da zna istinu grdno se vara. Mi jednostavno ne znamo istinu o događajima na ovom prostoru. Ja se 16 godina bavim ovim poslom i ne smijem sebi ni jednog časa reći „Mirsade ti znaš istinu“. Ma daleko sam od nje. I zato ova inicijativa, da se čujemo, da komuniciramo, da otvorimo društveni dijalog, da čujemo drugu, drugačiju verziju istine koja će se u cijelini jednog dana uklopiti u ono što mi možemo svi zajedno prihvatiti kao našu zajedničku istinu o događajima. Prema tome, prije četiri godine kada smo mi počeli popis žrtava u Bosni, bila je jedna sasvim druga vrsta priče a danas je potpuno druga vrsta priče. Zato što smo utvrdili nove činjenice, potpuno drugačije od onih grubih političkih procjena koje smo imali na početku projekta. Dakle činjenice potpuno mijenjaju percepciju istine. Istine u koju sam ja možda vjerovao ili neko drugi, evo gospodin reče, pre pet godina imao je jednu sasvim drugu percepciju onoga što Nataša radi. Danas ima možda jednu sasvim drugu na bazi činjenica koje smo obezbedili. Zato vas molim da uvek u vidu, u glavi ukucamo sebi to, da slikajući sliku o događajima u regionu, znamo da ta slika ima razne svoje nijanse, razne slojeve. E to je onda istina sa raznim slojevima jer naravno, istina o pogibiji vojnika nije isto što i pogibija civila koji je zaštićena osoba, jel' tako? I jedno i drugo je istina. Poginuo Suljo u Sarajevu od granate ili od snajpera ili poginuo Pero od nečeg drugog na drugom kraju svijeta. Sve te činjenice nam trebaju. I u tom smislu je strašno važno da imamo taj

zajednički front za činjenice. I biće interpretacija, ne bojte se. Interpretacija će uvek biti ovakvih i onakvih, ali kad obezbjedite pristup činjenicama, ljudi će znati da koriste tu činjenicu pa da kažu „pa ti lažeš čovječe, ti lažeš“. I tu riječ *laž* trebamo isto tako upotrebljavati. Ljudi lažu, lažu vam u oči, lažu vam otvoreno, manipuliraju vama. Ko je rekao, gospodin je to čini mi se se sjajno govorio o zbivanjima u Kninskoj Krajini.

Dragan Pjevač: Dozvolite minut, radi se o vrlo bitnoj stvari. Radi se o tome da ne zalutamo ovde. Molim vas, samo minut vas molim. Gospodine Vjekoslave, čini mi se da ste vi ovde počeli, stavili nešto za šta je ovaj skup jako osjetljiv. Ja sam na ovo što ste vi rekli jako osjetljiv. A vi ste rekli doslovno ovako da svaki narod ima pravo na svoju istinu. Ja se s tim mogu složiti. Ali nemojte neke stvari da pomešate. Svaki će narod uvek da stoji iza svoje istine i teško ćemo mi to pomerati. Ja to znam u Hrvatskoj. Ali da je, ne znam, 200 ili 250.000 Srba iz Hrvatske otišlo, to vi ne možete poreći. Hrvati će reći svoju istinu, s tim se slažem, izvolite, imate prava na nju. Srbi će reći svoju, ja je sad neću ovdje reći, ja sam Srbin. Ja je sad neću ovdje reći da ne vređam Hrvate, imam obzira. Ali to da je otišlo 250.000 ili 200 ili 130 ili ne znam koliko, to će utvrditi neko, to je činjenica. Primjer broj dva, u mom selu Hrvati će reći - u tom selu, Čitluku, granatirali su Gospić, pa smo morali to rešiti. Srbi će reći, ne, godinu dana niko nije, a ja sam to provjerio, niko nije jednu granatu poslao na Gospić. I tu se nećemo složiti i to je u redu, ovo što vi kažete, nećemo se složiti, svak ima svoje. Ali ne može se poreći da je 13 ljudi bilo masakrirano, ne može se poreći, ja neću sada da opterećujem skup, tu je bila moja majka, to se sad dokazuje u Zagrebu. O toj istini nećemo, o toj istini nećemo, to je činjenica. I još nešto, da završim, u Lovincu isto tako, u Lovincu pre toga je isto tako, ja ne znam tačno koliko na žalost ne znam, pet ili šest Hrvata, baba, bakica ubijeno. Ubijeno je i ja sam slušao, kažu imala je pušku pod suknjom. Znae, tako je i moja majka, tako sam posle slušao, da je i ona imala pušku pod suknjom. To je činjenica i to je istina. To je istina, ja o toj istini pričam, a mi ćemo svi imati svoju istinu. I meni je žao. Možda je zbog toga što je nekakav idiot u Lovincu to napravio, moja majka stradala. Mi ovde pričamo o činjenicama, o onome što nas sviju boli. Ja sam plakao kad je gospodin rekao da je njemu žao što je neko od Albanaca ubijen, ko je to napravio. Molim vas ko je to napravio? Ja toga hoću. Ja ću toga naći za 20 godina. Ja ću ga naći za 20 godina, ja se nadam da ćemo doživeti, pola od nas ovde će nas živeti još 20 godina i mi ćemo njih naći. Mi pričamo o činjenicama i zato svaka čast ljudima koji tamo sede i vama svima koji se s tim borite već 15 godina. Ja sam sad počeo i dok živim, dok dišem, neću stati. Hvala, izvinjavam se.

Vesna Teršelić: Puno hvala. Mislim da je vrijeme da pođemo na ručak. Imamo pet ljudi na listi koji će odmah govoriti posle ručka. To su Dobrinka Trifković, Hysni Berisha, Čedomir Marić, Nazim Veseli, Zlata Magić. I vidimo se ovde ponovo u u 15.30.

Pauza

Vesna Teršelić: Nastavljamo, prva će govoriti Dobrinka Trifković. Izvolite.

Dobrinka Trifković: Dobar dan. Ja sam Dobrinka Trifković, dolazim iz Bijeljine. Mene ovaj sastanak podsjeća na daleku 1996. godinu kada sam tek krenula u saradnju sa Međunarodnim Crvenim krstom. Isto smo se ovako okupljali, bilo je sa svih strana, imali smo posete iz drugih zemalja, jako smo fino pričali i dogovarali se i svi smo mislili da će biti u redu. Ali kada se razidemo sa sastanka, svako po svome. Ja podržavam ovaj skup i ovu organizaciju koja treba da se osnuje ali **prvo bih predložila da mi svi odemo svojim udruženjima i svojim organizacijama da predočimo, da vidimo kako će naša okolina na to reagovati.** Kod nas u Bijeljini je drugo, imamo već osnovanu organizaciju za pomirenje i istinu pošto u našoj Bijeljini ima i Roma, Srba, Muslimana, Hrvata, svih nacija i već je dvije godine kako mi tu organizaciju imamo, oni su počeli da rade i mukotrpan je posao tog rada. Ja bih ipak dala sugestiju, da svi mi dobro razmislimo u okviru svojih organizacija da ne bude onako kao što je bilo 1996, odnosno 1998. godine. ICMP je najviše uspio da nas ujedini, dok Međunarodni Crveni krst nije toliko mogao da uradi. Mi imamo još povjerenja u ICMP. Ja sam za ovu komisiju, eto toliko.

Vesna Teršelič: Hvala puno. Hysni Berisha.

Hysni Berisha: Hvala organizatorima koji su mi dali mogućnost da i ja kažem par reči o ovom pitanju koje je toliko teško i bolno. **Sve nas koji smo se skupili ovde i koji smo danas zajedno ujedinio je isti bol, nekoga manje nekoga više, jer tražimo da osvetlimo istinu o svemu ono što nam se desilo.** Ja dolazim iz Suve Reke/Suharekë, član sam porodice Berisha. Sigurno da većina vas ima saznanja o zločinu i genocidu koji je zadesio moju porodicu. Bez obzira na to mi smo se organizovali i dali smo sebi zadatak zbog one dece, žena i starih ljudi kojima je neko nepravedno uzeo život. **Mi smo saradivali sa svim mogućim institucijama i udruženjima koja su delovala na Kosovu i koja su se bavila otkrivanjem počinilaca zločina i pronalaženjem i identifikacijom svih onih koji nama nedostaju.** Kada sam dobio poziv od Nataše Kandić da budem učesnik ne samo na ovom sastanku danas nego počevši od prvih sastanaka koji su održani, mi smo podržali i **podržavano ovakvu inicijativu i ja uvek kažem da nema druge alternative samo da se osvetli istina o onome što se desilo.** Istinu smo mi tražili u najjiskrenijim i najpravednijim oblicima, kroz prikupljanje i sistematizaciju dokaza, i predajom te dokumentacije Haškom tribunalu ili drugim institucijama. Marta 1999. Suva Reka/Suharekë je, kao jedna opština imala 60,000 stanovnika, i 42 sela. Odmah nakon početka NATO bombardovanja 24. marta 1999, znači odmah 25. marta u jutarnjim časovima počeli su zločini na najneljudskiji način. Moja porodica je stradala 26. marta kada je na najmonstruozniji način streljano 49 članova porodice Berisha. Ja ovde imam, i raspodelio sam svim učesnicima da bi videli šta se desilo sa nezaštićenim civilnom stanovništvom, ne štedeći ni decu ni trudne žene ni starce (pokazuje bilten udruženja). Mi smo se pomirili sa onim... znali smo šta se desilo ali nismo znali u kojem pravcu su odnešena tela svih ovih ljudi koji su streljani i počeli smo sa istragom u masovnim grobnicama 1999. godine. Pronašli smo tragove zločina na površini vojnog poligona između sela Koriša/Korishë i Ljubižda/Lubizdhë. Ta grobnica je pregledana od strane stručnjaka sudske medicine koji su radili za Haški tribunal. Ali veća tragedija za nas je bilo to da su u toj grobnici pronađeni mnogi predmeti koje smo identifikovali kao što su lična dokumenta, slike i drugo. Ali na žalost tela nisu bila tu. Tu je bilo nekih delova tela koji su ostala od rada buldožera koji su natovarili tela na kamione i vožena u nepoznatom

pravcu za nas u to vreme. Sa otvaranjem masovnih grobnica u Srbiji neki članovi moje porodice su pronađeni u Batajnici 1. U toj grobnici su pronađena lična dokumenta 9 članova moje porodice. Kao što znate slučaj je predstavljen i u Haškom tribunalu, na procesu protiv Miloševića i Milutinovića i drugih, ali mi smo dali sebi zadatak da trebamo raditi i angažovati se da se osvetli istina i u drugim institucijama. Vi znate da i na sudu za ratne zločine u Beogradu je u toku proces za slučaj Suve Reke. Mi se nismo ustručavali da budemo svedoci na tom sudu. Mi smo imali priliku i pravo da angažujemo i zastupnika kao oštećena strana u tom procesu. Ali zbog toga što istina priča i dokazima i svedočenjima nismo videli za shodno da angažujemo advokata. Mi smo poverili Fondu za humanitarno pravo, odnosno Nataši Kandić, da nas predstavlja na tom suđenju. Čitajući i prateći transkripte svedočenja svedoka koji su defilovali na tom suđenju, bez obzira što ima dokaza kroz koje se vidi istina, može se razumeti da svedoci optužene strane hoće da prikriju zločin. Ja razumem branioce optuženih, jer oni rade za novac, ali nisam mogao da razumem vodeće opštinske strukture koji su svedočili neistinu. Bitno je da se navede da se zločin u Suvoj Reci/Suharekë dana 26. marta 1999. dogodio usred bela dana, dogodilo se 30 metara daleko od zgrade Skupštine ppštine. Apсурно je da se kaže, kao što su govorili neki svedoci na ovom suđenju, „ja ne znam ništa, ja nisam video ništa“. Oni su, iako verujemo da će istina pobediti jer mi imamo tri svedoka koji su preživeli ovaj masakar, koji su natovareni na kamion kao ubijeni ljudi, zločinci su mislili da su dovršili zločin i da će sakriti tragove zločina. Viša sila boga je spasila ona tri svedoka da bi rekli istinu. Mi smo, ne samo sa Fondom za humanitarno pravo, već za svaki forum ili sastanak koji je održan bilo od strane FHP, od strane ICMP ili ICRC, izrazili spremnost i želju da saradujemo sa bilo kojim udruženjem porodica sa kojima bi razmenili mišljenja i sugestije da bismo došli do istine. Mi nećemo tu da stanemo jer još teži je bol, i posle devet godina, i nakon povratka svih posmrtnih ostataka iz Beograda nama je došlo samo devet identifikacija. Nama nedostaju i danas identifikacije 40 tela, a znamo da je poslednja adresa Batajnica. Mi se sve vreme pitamo gde su ostala tela. Mi nismo dobili odgovor na to i zato tražimo od srpskih udruženja koji imaju istu muku kao i mi da priđu i da saradujemo, da razmenimo informacije jer mi smo ti koji možemo da guramo proces napred i da dođemo do cilja koji nas muči. Hvala na strpljenju.

Vesna Teršelič: Hvala.

Čedomir Marić: Ja se izvinjavam što uzimam ponovo reč ali osećam potrebu da sa dve, tri sugestije ukažem na nešto kroz šta smo prošli, pa imam neko, ja bih rekao i jedan dio lošijeg iskustva. Mi danas listom ovdje, kako smo se god javljali za riječ, svi dajemo podršku. Bojim se da ćemo doći na ono što često puta iza ovakvih skupova se dešava, a iza toga šta će se onda desiti. Za badava nama danas dizati ruku i izjašnjavati se ukoliko mi ne budemo u svojoj svijesti se mjenjali i ne budemo mi ta motorna snaga koja će tom tijelu, kako ga god nazvali gurati da on bude na nivou funkcije i misije koju bi trebalo da ima. Znači da li smo mi do te mjere izgradili svoju svijest da možemo biti ta motorna snaga, ja odgovorno govorim da nismo. Ja odgovorno govorim da nismo. Zašto? Ja sebi uzimam za pravo da to kažem poslije... Od 1995. godine sam u ovom procesu, ja sam spomenuo u prethodnom dijelu jednu pozitivnu stranu zahvaljujući ICMP-u i MKCK-u okupljanja porodica. Dobrinka reče i dalje će ICMP činiti, neće on je učinio mnogo za nas ali izostalo je ono što mi nismo uradili. Mi nismo napravili taj iskorak, pa se bojim da

će i posle ovoga, i posle ovog deklarativnog izjašnjavanja izostati taj iskorak. Nama je sve ICMP učinio što se tiče porodica. Formirana su tijela koordinacije, izvršno tijelo i tako dalje, imamo finansiranje sastajanja tog tijela, imamo jedanput godišnje Regionalnu konferenciju, znači sve što se tiče toga, imamo logistiku što je jako bitno. Ali mi se sastanemo i razidemo se, ono što je neko rekao, opet svak vraćajući se svom ataru i zatvarajući se u taj svoj atar. Ja ovo upozoravam iz tog razloga jer i danas se osjetilo malo koliko mi nismo spremni čim se malo dirne, koliko nismo mi spremni da izidemo izvan toga. Ja često puta sebi postavim pitanje, pa da li ja koji sam imao jedino muško dijete, da li sam ja njega toliko volio ili sam ga manje volio nego neko drugi samo zato što drukčije sagledavam. Kad se nađemo ovako ja želim biti iskren, želim biti iskren i da imam s one druge strane iskrenog sagovornika i da smo oboje spremni za razgovor. Ako nema toga onda nema ni rezultata. Tako da ja gledam i unaprijed, da ćemo mi neke stvari možda u startu osuditi na neuspjeh ukoliko se mi ne budemo mjenjali. Znači mi se moramo mjenjati. Podsjetiću vas, ja sam negdje nekad, da li je to bilo u Neumu, na jednoj konferenciji, malo sam bio i revoltiran, rekao ovako “gospodo, vi iz udruženja i udruga, nemojte slati na konferencije one osobe koje se ne mogu osloboditi prošlosti, koji dođu na konferenciju i budu opterećeni prošlošću. Ovakvi skupovi moraju da budu nosioci oni koji čim uđu ostave sve iza sebe. Ako nisu spremni, neka ne dolaze“. Ja sam bio toliko slobodan da to kažem jer je bilo dovedeno u pitanje dalji nastavak te regionalne konferencije. I uvijek ću biti spreman da upozorim i da otvoreno u oči pogledam svakom onom koji bude usko gledao samo iz svog atara i da ne izide ne na kapiju nego da ima još neka dodatna sigurnosna vrata ispred te kapije. Ako bude toga, nema rezultata. To je jedna stvar. Druga stvar, mi porodice smo bili ti koji su davali podatke. Od prvog dana kako su nam se dešavale tragedije u porodici. I onda su se javljale raznorazne institucije koje se bave nama i onda oni budu gospodari istine i čuvari podataka. Molim vas, ja želim upozoriti danas ovdje da se moramo unapred ograditi i moram reći da ćemo imati mukotrpan posao u borbi sa onima koji su uzeli podatke i koji smatraju da su oni jedini od boga dani da oni mogu iznositi i da su oni gospodari podataka, a samim tim i gospodari istine. Znači to je takođe jedan veoma krupan zadatak koji će biti pred ovim tijelom. I na kraju, ono što je nama najviše potrebno, a to je pravna pomoć. Ono što smo mi kao porodice ostavljeni na nekom suvom ostrvu i kada počinjemo da nešto pokrećemo ne možemo jer prvo, nemamo adekvatnu pravnu pomoć, nemamo sredstva, porodice četo puta i ako ulete u neke sudske procese, uđu u neke troškove i onda stanu na pola puta jer nemeju hrabrosti ući dalje i dotjerati proces do kraja, i time u stvari doći do konačne istine. I zato mislim da bi jedan od ključne pomoći ovog tijela upravo bilo ono, ponovo ću se vratiti, neko je ovde spomenuo ono što je Fond davao porodicama, da to udruženim snagama sve tri ove organizacije, svako na svom prostoru pružaju pomoć. Ja ću samo spomenuti, gospođa Vesna zna slučaj Vjere Solar u Sisku, koliko godina se ona bori bez pravne pomoći, a ima mnogih primjera, da ih ne imenujem ovdje koji jednostavno stanu jer ne mogu dalje. To ne znači da njihova istina nije validna istina ali jednostavno nemaju snage da je dovedu do kraja. I ja na kraju bih apelovao i završio, to je onaj dio posla koji bih molio da vi kao tijelo koje bude, i u sadašnjim okvirima i u ono u šta ćete se konstituisati sutra, da daleko više pružate pomoć porodicama. Hvala.

Simo Spasić: Ako mogu samo minut.

Vesna Teršelič: Hvala puno. Da Simo, minut.

Simo Spasić: Da, samo minut. Za one neupućene. Ja mislim da će sve porodice bez obzira na veru i naciju da me podrže. Šta to znači da neko treba da učestvuje ovde da zaboravi prošlost zbog bilo čega? Nikad nećemo zaboraviti prošlost zbog sadašnjosti i zbog budućnosti. Naši najmiliji su i prošlost i sadašnjost i budućnost. Da odgovorim gospodinu Berishi. Gospodin Berisha zna koliko smo mi puta bili na sastancima koje su organizovali Fond za humanitarno pravo, ICMP, a nešto malo i MKCK. Mi smo bili jedni od retkih koji smo rekli da nam je žao albanskih žrtava. Na žalost, i danas, a i mnogo unazad nismo još čuli da je i Albancima žao zbog srpskih, romskih i ostalih žrtava. I sad ovo kažem jer je rekao Berisha da traži pomoć našeg Udruženja koje predstavlja Srbe, Rome i ostale. Evo, istina je samo istina. 2000, 2001. godine smo bili u kontaktu sa albanskim udruženjima i oni su nas molili i tražili da ih podržimo, da pomognemo, da se rešava sudbina njihovih nestalih. Verujte mi, a to zna Nataša Kandić, da su naše porodice, naša udruženja podržale Zakon o amnestiji i država Srbija je samo u periodu od 1998. godine, a pogotovu 2001. godine iz srpskih zatvora, što amnestijom, što sporazumom, što preko noći je iz srpskih zatvora oslobođeno 2108 Albanaca. Mi nismo bili protiv da se oslobode Albanci ali smo bili protiv da se oslobode albanski zločinci. Čak su oslobođena i braća Mazareku koji su priznala zločin u Klečki/Kleckë. Šta to mene boli? Nakon toga niko više od tih albanskih udruženja, nije želeo, evo zna Olgica, koliko smo puta razgovarali sa predstavnicima Albanaca onda su prekinuli svaki kontakt sa nama. Umesto da nam pomognu Albanci mi sada njih treba da molimo da nam pomognu bar da kažu gde su grobnice, gde su jame, da nam daju bar kosti. Čak i to se ne dešava. Zato molim Albance, ja sam vama rekao dok god od vas neko ne bude imao hrabrosti poput Nataše Kandić koja se bori da dokaže da su Srbi zločinci, i jesu mnogi Srbi zločinci, zašto niko od Albanaca ne osudi albanske zločince i ne traži odgovornost i da nam pomogne da nam kaže bar gde su kosti naših najmilijih. Prema tome ja bih zamolio vas Albance koji predstavljate žrtve saosećajte sa žrtvama drugih naroda i narodnosti. Pomozite, dajte nam bar kosti. Meni je žao zbog porodice Berisha i prvi put kada sam čuo za taj slučaj, mislim da je baš bilo u Zagrebu ili u Sarajevu, i prišao sam vam. Žao mi je tih nedužnih žena i dece koja su stradala. Ali još nikad nisam čuo da je iko od Albanaca rekao javno da mu je žao što su i srpski civili, žene i deca, stradali. Prema tome, malo više saosećajte jer mi smo živeli takoreći u jednoj ulici, u jednom gradu, u jednom selu.

Vesna Teršelič: Hvala.

Mirsad Tokača: Ja bih bio vrlo zabrinut kada bih znao da Nataša želi da dokaže kako su Srbi zločinci. Ja koliko znam, a znamo se dosta dugo, ovde se radi o tome da dokažemo da je zločinac zločinac. Prema tome, mislim da si se zaletio malo u interpretaciji, ne mislim da misliš tako. I to ne bi bilo dobro. Ja ne bih radio sa nekim ko bi htio da bilo koma narodu dokaže da je zločinački.

Vesna Teršelič: Idemo i držimo se teme. Nazim Veseli.

Nazim Veseli: Dobar dan svima. Zovem se Nazim Veseli. Preživeo sam, odnosno streljan sam 27. marta 1999. godine ali desila se sreća u nesreći i danas sam među vama.

Ja sam jako srećan što se danas, devet godina od završetka rata, nalazim među svim nacionalnostima koje su učestvovala u ratovima devedesetih godina na teritoriji bivše Jugoslavije. Ja bih zatražio od svih prisutnih da imamo dobru saradnju a posebno od udruženja ratnih veterana da oni daju maksimum i najveću pomoć da bi se otkrili počiniozi zločina, da se otkriju kosti nestalih bilo gde da su ih sakrili. Takođe, zahtevam od svih udruženja da vrše pritisak kod svojih vlada, kod sudova, kod tužilaštava da bi se radilo što više za otkrivanje počinilaca zločina i njihovih nalogodavaca. Najveći doprinos za otkrivanje zločina možemo dati svi ali poseban doprinos mogu dati oni koji su bili učesnici u ratu. Ne bih želeo da mnogo odužim zbog vremena i mogućnosti da pričaju svi. U moje lično ime svim onima koji su izgubili njihove najdraže hoću da izrazim najiskrenije saučešće dok svim onima koji imaju nestale iz svojih porodica želim da što pre saznaju o sudbini članova njihovih porodica. Hvala Vam.

Vesna Teršelić: Hvala. Zlata Senić.

Zlata Senić: Dragi gosti, ja sam sa Kosova, rođena sam na Kosovu, radila sam do penzije, decu sam školovala, sve što kažem, mnogo znamo, niko ne treba da je uvređen, ni Albanac, ni niko, mi sve znamo. Nije kriv, niko možda nije kriv, ni Srbin, ni Albanac nego onaj odozgo, Solana, Klinton kojemu veličaju slike. Mojemu mužu 1941. godine deda sa bratom krene za Peć/Pejë, ubili su ih Albanci iz sela, zakopali su ih tu. Ne znam koliko godina su sedeli. Moj muž je 1944. sa šest i po godina ostao bez oca, koji je poginuo u 31. godini života, stric u dvadeset i nešto. Sad kad je bio ovaj rat nikome ništa, ostao je kući sa ćerkom, ona nije htela bez oca i ostali su tu. Ni u žive, ni u mrtve, koliko smo tražili i po Beogradu i po... kad su bili u Dečani/Dečan, svud smo tražili, ništa od toga. Ništa. A što se tiče Albanaca, ja znam dobro. Ja sam radila 32 godine u fabrici, sve što im se naredilo odozgo, radimo kao sad, zajedno, odjednom ne govori s tobom, kako im naredi neko drugi. Imala sam kućne prijatelje mog oca i strica koji je morao da napusti državni posao svojih braće od stričeva. Došao kod moje strine da moli. Daj, kaže, daj mi ovu šupu, garažu jer mora... i tako je bilo da su napustili. Ja sam gledala isto komšiju koji je bio...

Vesna Teršelić: Jel' možete preći na temu komisije?

Zlata Senić: Ne, ne kažem to, što kažu da su Srbi. Vidi, i Albanci poštene ima. Ima i poštenih Albanaca koji su poginuli. Ali njih su ubijali njihovi. Komisiji svaka čast ali ne može nikad da zna šta se radilo, ukoliko niste živeli na Kosovu. Šta su preživeli možda i Albanci i Srbi, ali pogotovo mi. Otkud ti možeš da znaš? Lako je pričati. Devet godina niko me nije pitao ništa. Ko te pita? Niko. Ove ovde, vidiš ove drugarice, Kontić, ona ima četvoro dece, muža su joj ubili. A moj muž je ostao, ništa niko ne zna, niti me pitao neko. Lako je pričati. Pitali smo mnoge prijatelje Albance dok jedan nije rekao „nemojte ga tražiti“. Odveli su ga, kaže, videli smo. Razne verzije, ali od toga nema ništa. Moja deca...kako ću ja da kažem ćerkama? Ne pada im na pamet, niko ne sme da kaže, niti je pokojni, čekaš neizvesnost. Sad skoro iz Beograda kada dođu pišu knjige, sad su kod Ljubiše, Ljubiši i njegovom udruženju posebno hvala. I kad dođu, sada da tražim da robu donesu, otud ja znam šta je on obukao tada, ni ja ne znam šta sam tada obukla. Da li je neko nas pitao da li imamo krov? Za nekoga pitaju a za nekoga ništa. Otišla sam u Palatu

pravde zbog muža jer nemam ni papira. Kada sam se vraćala hteli su da mi razbiju, da bace stvari. A gde ću, na ulicu? Niko, niko me ne pita ništa. Lako je pričat ovde, ko ima krov. Toliko.

Vesna Teršelič: Hvala. Gordan Bodog se javio sljedeći.

Gordan Bodog: Ja bih probao stvar vratiti na temu, a to su regionalne konsultacije. Tu su predstavnici žrtava, stradalnika, tu su i predstavnici veteranskih organizacija. Podsjetio bih da i u materijalima koji su tu da su određene preporuke za regionalni proces drugih fokusnih grupa, mladih i tako dalje, pred nama, ne? Načuo sam da sad Mirsad govori da će se preći na zaključke. Nekako bih se ja s tim složio ali imam dojam da ovih nekoliko sati je po N-ti put je vidljivo da još uvijek postoji velika potreba i među nama koji bismo surađivali dugoročno za onim ventiliranjem iskustava. Taj proces nije obavljen, ne mislim samo ovde, niti u svim procesima kojima se ove tri organizacije bave. Dakle u budućem regionalnom radu tog tijela, neka se zove i komisija sa svojim departmanima i tako dalje, nastavak toga rada mora biti, dakle rad, pa i na traumi. Toga mora biti. Nadalje, uloga veterana. Govoreno je bilo da veterani mogu i trebali bi pritiskati svoje vlade s jedne strane, s druge strane informacije koje moguće ili zasigurno posjeduju davati na uvid ili pomagati da se one otkriju. Moguće je tako nešto da se dogodi, ali na tome valja raditi. Neću otkriti špansko selo kad ću reći da organizacije veterana u svim bivšim državama ili sad samostalnim državama su u dobroj mjeri povezane sa državnim institucijama i one možda samo nominalno nose titulu udruženja građana ili nevladinih organizacija, a zapravo su u dobroj mjeri, ako već ne osnovane, a ono nadzirane, odnosno od vlade organizirane organizacije veterana. Tu treba videti kakva očekivanja mi možemo imati u vrlo skoroj perspektivi i kakva očekivanja od doprinosa veterana možemo imati u periodu idućih nekoliko godina i što treba učiniti da bi se to povećalo. To nismo tematizirali danas, to nam slijedi jer nema vremena u budućnosti. Čini mi se da ne znam koliko ćemo biti u stanju sada stvoriti zaključke koje bismo onda možda nazvali Regionalni zaključci predstavnika udruženja žrtava ili ćemo mješovito, pa i žrtava i veterana ili veterana. Mislim da je to preveliki zadatak i da će na tome trebat radit putem neke druge komunikacije. Međutim čini mi se da ovaj regionalni program ispred nas stvarno stavlja nužnost obimnosti toga. To znači da napori koji su do sad uloženi i ulagani od svih organizacija protagonista rata, žrtava rata, ljudsko-pravaških organizacija, organizacija koje promiču pravdu i koja promiču rekonzilijantske, odnosno procese nalaženja i zagovaranja činjenica o počinjenim zločinima, on se nužno mora dakle povećavati sredstvima, opsegom, količinom ljudstva. To znači isplanirati taj put koji će za koliko godina, mi smo nešto rekli za nešto godinu dvije dovesti do tog regionalnog tijela ili kako će se već zvati i u tom putu treba napraviti niz radnih sastanaka, dakle formirati te stručne skupine ali ne u smislu ako ne želite rešiti neki problem formirajte povjerenstvo ili komisiju, pa onda to ide u nedogled. Ne. Sa ipak nekakvim jasnim zadacima i mislim da bi možda mogli danas naznačiti koji bi zadaci, vezano za ove dvije fokusne grupe mogli biti u tih nekakvih, šest meseci, devet meseci, godinu dana.

Vesna Teršelič: Imamo još dva govornika, to su Osman Jašari i Enver Duriqi. Štefice, gledaš me kao da imaš repliku?

Štefica Krstić: Da, na Gordanovo ovo bih se nadovezala što je rekao. Ja se ispričavam ali vrlo, vrlo kratko. Što je on rekao da ima dve populacije, stradalničke i veteranske populacije i udruge. Ja s njima surađujem i znam tko su ti ljudi, to su ljudi koji su bili u ratu na svim stranama. Nitko vama ovde neće doći ispričat svoj ratni put, što je radio, što je morao raditi i kako. To nema šanse. Neće, ma neće. Ali hvaliće se ili nešto ali ne vjerujem u to. Žrtve hoće.

Mirsad Tokača: Sav fokus ovdje je bio na žrtvama. Ja se slažem sa tim, ali hajmo malo otvoriti te prozore da malo to provjetrimo. Postoje veterani rata. Mi ne govorimo o ratnim zločincima, mi ne govorimo o ljudima koji su počinili zločin. Postoje ljudi koji su bili regularno regrutovani, koji su bili pripadnici regularnih vojnih jedinica, koji nisu počinili nikakav zločin i koji pripadaju veteranskim organizacijama. Ti ljudi su posjednici dragocijenih informacija za proces saznavanja istine. I vi gospodo koji tragate za svojim nestalim, možda ćete biti u prilici da vas indirektno oni dovedu do nekih lokacija. Možda ne direktno ali možda znaju neke učesnike, znaju neke učesnike preko trećih. Dakle isključiti jednu bitnu populaciju bi bilo potpuno pogrešno. Osim toga, postoji perspektiva rata iz pozicije žrtve ali isto tako moramo čuti i ovo, ko je meni dao pušku, kad mi je dao pušku, pod kojim okolnostima mi je dao pušku i kad mi je naredio da ubijem mog komšiju.

Vesna Teršelič: Imam četiri osobe koje se sada javljaju po prvi put. Ja bih sad zatvorila tu listu. Još te četiri osobe i onda idemo na zaključke.

Nataša Kandić: Ali ponovo svi u zaključcima učestvujemo.

Vesna Teršelič: Tako je. Prvi je bio Osman Jašari.

Amir Kulaglič: Oprostite gospođo, molim vas, imamo problem sa Simom zato što ga vi stalno prekinete u pola priče a čovek smatra da priča veoma važnu stvar i nije rekao do kraja i onda on stalno upada sa strane. Pustite ga neka priča dva sata, mi ćemo ga slušati ali da jednom završimo s tim. Ja vas razumem ali ostavite čoveka nezadovoljnog i on stalno dobacuje.

Simo Spasić: Shvatite da porodice žrtava, i Hrvata i Bošnjaka i Albanaca i Srba neće dozvoliti da u toj organizaciji budu veterani rata. Žrtve treba da budu posebno, a oni ako hoće neka stvore nešto posebno, to sam hteo da kažem.

Mirsad Tokača: To je Simin stav.

Vesna Teršelič: U redu, čuli smo taj stav, idemo dalje. Simo, čuli smo taj stav. Gordan Bodog, jednu rečenicu.

Gordan Bodog: Na prošlom sastanku Beogradu, dakle na Forumu, tema i pitanje na maloj grupi gdje su bili predstavnici žrtava iz cele regije postavio sam pitanje predstavnicima žrtava iz cele regije što misle o bitnosti i važnosti prisustva veterana ili predstavnika veteranskih organizacija u procesu pomoći i organizacijama žrtava i svemu

ovome. Svi su komentirali da je to izuzetno važno i da to treba i zapravo su podržali taj proces. Time, ovo što Simo govori, apsolutno ne stoji.

Vesna Teršelič: Molila bih sada Osmana Jasharija da govori.

Osman Jashari: Hvala vam što ste mi dali reč. Vidim da smo malo umorni ali imajte strpljenja da i ja kažem par reči. Bez obzira što mi je prvi put na ovakvom skupu i što sam ovde najstariji ne želim nikome da negiram svoje. Otac sam trojice sinova koji su bili pretučeni do ivice smrti, suprug sam stare žene koju je napustio rad srca kada je došla policija u našu kuću i maltretirala nas pola sata, kada su sve su bacili na zemlju, i otac sam masakriranog sina u Malom Alašu/Hallaqi Vogël u Lipljanu 19. aprila 1999. godine gde je njih 22 bilo poređano za streljanje. U Lipljanskoj opštini su masakrirana tri sela, Slovinje/Silovi, Mali Ribare/Ribar i Vogël i Mali Alaš/Hallaqi Vogël. U Slovinju je masakar trajao dva dana neprekidno. Čini mi se da se to nigde nije desilo, dva dana za redom da se vrši masakar nad jednim selom. U Malom Ribaru pre zore su ušli, zvali su ga i pitali gde ti je sin a potom su mu ubili ženu i oca, a kada su se čule puške onda svi meštani izašli i bežali su kroz blato. Oni koji su stigli do srpskog groblja su se spasili inače sve ostale na koje su naišli su ubijali, 25-oro njih. Sada ću pričati o mome selu. Nije se to dogodilo slučajno. Dvanaest dana pre toga je izašla jedna ekipa oko sela. Pitali su ih šta traže a oni su odgovorili da traže jednog pilota NATO-a koji je oboren. To nije bila istina. Posle nedelju dana su došli i masakrirali na mučki način. Kada su naredili da svi stanovnici sela izlađu na ulicu, žene, deca i svi su izašli ali one koji nisu izašli ubili su u kućama, opljačkali kuće a potom ih spalili. Od onih koji su izašli iz kuća, njih 50 su izabrali i odvojili od svojih porodica i povelili na likvidaciju. Kada su ih vodili tamo njih 13 su izabrali koje su imali na spisku, naslonili su ih za zid sa nevezanim rukama, pogledom na automatsku pušku sa prevodiocem. Pola sata su ih držali tako a potom su ih likvidirali. Ovo je bio najgori prizor. Dvojici nisu dali da izlađu iz kuća nego su ih tu zapalili. Znači na tri načina je izvršen masakar na moj Alaš, gde ima 50 albanskih kuća a ubijeno je 22 ljudi. Ovo sam hteo da kažem jer kada smo saznali da se opština Lipljane ne spominje u Hagu u vezi tih masakara mi, porodice tri sela smo pokrenuli peticiju ali nismo naišli na razumevanje, niko nije podigao glas za ovo, niti mediji niti organi gde smo se žalili. Na kraju, iako sam u ovom stanju pritiska i gubljenja ja sam u stanju danas da pružim ruku svakom Srbinu kome se desilo nešto kao meni, a najviše me je pogodio me slučaj o kojem govori knjiga Karle Del Ponte, ako je istinit. Ako se pokaže da jeste mi Albanci ćemo prvi osuditi taj slučaj, ali ne možemo *a priori* da osuđujemo to dok ne znamo da li je istina ili nije. Na kraju želim da imate uspeha u ovom poslu koji ste pokrenuli ali ja mislim da krivica može da se nađe i zna se ko je to uradio. Oni koji su dali naređenja, oni koji su pokrenuli rat ostavljamo sa strane a tražimo onoga ko je lično počinio zločin. Zločin je počinio onaj koji je naredio, on je došao naoružan i uniformisan i morao je da poćini. Drugo, pogodio me je poslednji slučaj što štrajkuju srpski rezervisti po Leskovcu i svuda, što nisu dobili plate. Koje plate, plate što su masakrirali na Kosovu, Albanec? Žao mi je što ovo kažem pošto sam Albanac, ali ovo se desilo, mi smo ubijeni u našim kućama, u našim dvorištima, spaljeno je sve, nismo imali gde da se smestimo. Hvala vam. Nemam šta dodati. Želim Vam mnogo sreće. Iz dubine duša želim vam uspeh koji imate ispred. Možda sam malo preterao, oprostite mi.

Vesna Teršelić: Hvala ljepo. Enver Duriqi.

Enver Duriqi: Ponovo pozdravljam sve vas, hvala vam puno. Ja sam iz opštine Podujevo/Podujevë. Inače, član sam sedmočlane ubijene porodice, najmanje dete je imalo 21 mesec. Taj događaj se desio dana 28. marta 1999. godine, usred bela dana, od takozvane jedinice Škorpioni, koji su bili rezervni sastav MUP-a. Za neke ljude se zna, među njima je bio Saša Cvjetan dok za druge, znaju se njihova imena. Kako je moguće da se poćini takav masakar nad decom i starcima? Stvarno je nezamislivo da ljudski mozak pomisli na nešto tako. Ja se zahvaljujem organizaciji Nataše Kandić koja mi je pomogla za osvetljavanje ovog događaja. U isto vreme izražavam saućešće svim porodicama koje su stradale kao ja. Daće bog da se i nestali pronađu što pre. Toliko, hvala vam.

Vesna Teršelić: Puno hvala. I zaključno, Novica Kostić.

Novica Kostić: Poštovanje svima, ja sam Novica Kostić, inače učesnik rata na teritoriji Hrvatske kao rezervista bivše Jugoslovenske narodne armije. Posle svega ovoga, ćini mi se da je teško govoriti, pogotovo posle ove priće sa poštovanjem prema svim porodicama ųrtava a sa etiketom veterana, teško je sada reći nešto. S obzirom na ćinjenice ako ovo podržavamo ja mislim da ako je negde pribliųan podatak da je od 700 do 900.000 ljudi bilo ukljućeno u vojnim i paravojnim formacijama u bivšoj Jugoslaviji, ti ljudi su bili ili direktni poćinioci ili u najmanju ruku svedoci tih nasilja i ćinjenja zloćina. Ćini mi se da te ljude trebamo iskoristiti kao svedoke ali je problem otvoriti te ljude, učiniti da izađu i da poćnu da govore uopšte o ratu, o istini, o ćinjenicama koje oni znaju. Naime, ima veterana koji su spremni da osude zloćine koji su učinjeni u njihovo ime, da prihvate, mislim na veterane sa svih strana zato što s obzirom na nekoliko treninga veterana ratova sa svih strana, to se dešava da ljudi otvoreno govore o ratu, prihvataju svoju lićnu odgovornost. Ne kaųem generalno svi i ne bih se sloųio, nisam bitan ja kao Novica ali ne bih se sloųio generalno da su svi veterani sa svih strana generalno zloćinci. To uopšte ne stoji zato što imate mnoge ljude koji su ili mobilisani ili bili na odsluųenju vojnog roka. Duga je to prića, ne bih oduzimao vreme da prićam o motivaciji i ućešću u ratu. Neki su zatećeni. Recimo šta ćemo sa ljudima u Sarajevu kojima su tenkovi došli ispred kuće, kako sada iskljućiti te veterane. Široka je ta prića da bismo sada prićali o tome ali eto samo ųelim da vam kaųem da ima veterana koji ųele da sarađuju, a imaju velike poteškoće u svojim sredinama. Da ne bih se ponavljao sve ono što je do sad rećeno, samo sam hteo te neke ćinjenice da kaųem i naime moj zaključak je da veterani trebaju ostati u procesu izgradnje mira i u procesu izgradnje poverenja. Hvala vam.

Vesna Teršelić: Hvala puno, svakako mislim da trebaju ostat. Sada prelazimo na zaključke, nemamo puno vremena, pa vas molim da budemo osobito jasni i saųeti.

Nataša Kandić: Ja bih pokušala da prvo iznesem ono što se danas ćulo kao predlog u odnosu na formiranje regionalnog tela ili zovimo ga regionalna komisija, pa onda posle da prećemo na to da to dopunimo ili proširimo. Vaųno je, i to je nekoliko učesnika danas reklo, da nikakvog zvanićnog regionalnog tela ne moųe biti ukoliko nema polićićeke volje.

To je neko rekao baš u toj formi, pominjući kao Čedo Marić političku volju, neki drugi su rekli da tog tela nema bez podrške i učešća nacionalnih vlada. I kada je reč o tome nije loše da kažemo da svi ovi razgovori, ove konsultacije treba da idu ka tome da mi u nekom trenutku postignemo to neko stanje u kojem će nacionalne vlade da podrže formiranje jednog takvog tela. Ako neka poslednja faza naših konsultacija bude dogovor o prikupljanju milion potpisa na teritoriji država u čitavom regionu onda će to biti jedna ozbiljna snaga posle koje neće biti te vlade koja će reći „ne mi to ne prihvatamo“. Naravno, tu nam je neophodna i međunarodna podrška. Bitno je da kažemo i da je za formiranje tog regionalnog tela najbitnija podrška udruženja žrtava ali da danas nismo pominjali još jednu kategoriju društva koja je strašno važna i čija podrška je značajna a to su mladi. Danas nismo stigli da govorimo ni o liderima verskih zajednica ali nekom drugom prilikom će biti potrebe i vremena da se o tome govori. Danas se govorilo i o tome šta bi bio mandat te komisije pa je najmanje dvoje učesnika ukazalo na to da treba da vodimo računa o tome da to telo treba da se bavi utvrđivanjem činjenica i rešavanjem sudbine nestalih prikupljanjem podataka koji mogu da dovedu do ekshumacije i do identifikacije ekshumiranih. Ono što je takođe danas rečeno i što pomaže u utvrđivanju kako bi se došlo do sastava ovog tela je da bi bilo dobro da se formira neko operativno telo koje bi obavljalo posao prikupljanja podataka i predloga o članovima te komisije a da bi nakon toga trebalo da postoji i neko telo, da li bi to bilo to operativno telo ili neko drugo, koje bi zapravo imenovalo članove komisije. Takođe je danas rečeno, što mislim da je veoma važno za zaključivanje, da u toj komisiji osim žrtava i predstavnika udruženja žrtava mora da bude i onih koji su stručnjaci jer će posao tog tela u velikoj meri biti i istražni posao ne samo prilikom prikupljanja i odabira podataka nego i prilikom provere nekih podataka. Ono što je takođe rečeno a čini mi se da je važno misliti o ovome, mislim da je to Kada rekla, da je za to telo haška arhiva, pre svega dokumentacija haškog tužilaštva strašno važna i to je tačno. Postoji ta javna a postoji i ona poverljiva, nejavna dokumentacija haškog tužilaštva. Ta čitava haška arhiva je jedan od najvažnijih izvora za rad tog tela i upravo kada se govori o toj haškoj arhivi treba svi da imamo u vidu da odavde treba da ide jedan zahtev da je toj arhivi, kopijama te archive mesto upravo ovde zato što nam je potrebno za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i nastavak traganja za nestalima. Rekla bih još da su danas mnogo puta pomenuti nestali i evidentno je da do sada sve što je urađeno u potrazi za nestalim licima i utvrđivanjem sudbine nestalih ipak nije dovoljno i da ostaje veliki broj onih čija sudbina još uvek nije razjašnjena i da nam je jedno takvo telo upravo potrebno radi rešavanja pitanja nestalih i da ni jedno nacionalno telo ne može doprineti rešavanju ovog pitanja nestalih kao što to može regionalno telo. Pomenuta je uloga veterana i pitanje da li zajedno sa udruženjima žrtava ili ne. Mislim da to nije bitno pitanje da li zajedno ili ne, ali uloga veterana, onih koji su učestvovali u oružanim sukobima, ne govorimo o počinocima ratnih zločina već o pripadnicima oružanih snaga počevši od 1991. Nema ni jedne uspešne tranzicije niti i jednog posla na utvrđivanju činjenica ukoliko nema integracije veterana u društvo, a najviši nivo te integracije se postiže njihovim uključivanjem u ovako važne poslove kao što je utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima. Vi koji imate bilo kakve rezerve treba da mislite na to da nema utvrđivanja činjenica, nema sticanja poverenja, nema normalnog prijateljskog odnosa ukoliko u to nisu uključeni veterani. Veterani jako puno mogu da pomognu ne samo u prikupljanju i davanju podataka nego i u vezi sa ovim važnim pitanjem traženja i razjašnjavanja sudbine nestalih. I čini mi se da danas nismo dotakli

pitanje kako može Slovenija, mi imamo danas jednog učesnika iz Slovenije koji predstavlja one građane Slovenije koji su te 1991. godine izbrisani kao državljani. Većina vas ovde verovatno jako malo zna o tome ali je to itekako u vezi sa tim oružanim sukobima koji su i započeti na teritoriji Slovenije. Da li to možemo povezati sa ovom našom osnovnom funkcijom tog tela a to je utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima, to je pitanje o kojem možemo razgovarati. Ono što je danas toliko bilo jasno tokom razgovora je da postoji **strašno velika potreba žrtava da govore o tome šta su oni doživeli, šta je njima učinjeno i šta oni očekuju zapravo da se u neko skorije vreme uradi u vezi sa tom nepravdom koja je njima napravljena. Upravo smo mi od samog početka ove ideje i mislili na tu jednu formu rada komisije a to je saslušanje žrtava.** To je to javno kazivanje koje bi pratili mediji, kazivanje koje bi slušala javnost. Bez toga mi ne možemo da postignemo da utvrdimo činjenice koje će biti priznate, prihvaćene i koje će uticati i na pravljenje udženika i na obrazovanje i vaspitanje sadašnjih i nekih budućih generacija. Čini mi se da to obavezno treba da uđe u zaključak iako danas niko nije eksplicitno rekao da je potrebno da ta komisija radi i u formi organizovanja saslušanja. Ali svako ko je počeo da govori imao je tu strašnu potrebu pre svega da govori o tome šta se njemu lično dogodilo. Ja trenutno ne mogu da odgovorim na to pitanje koje je nekoliko njih postavilo – šta sada posle ovog sastanka? Ono što za sada znamo je da treba produžiti sa ovim konsultacijama ali smo razmišljali i o tome da se konsultacije moraju širiti i horizontalno, da se moraju nastaviti konsultacije u okviru udruženja žrtava, u okviru organizacija mladih i skupovima sa mladima, u okviru organizacija za ljudska prava, moraju se organizovati konsultacije sa strukovnim i profesionalnim udruženjima, ženskim grupama, ne zaboravite konsultacije sa veteranima, sa ženama, majkama koje su raseljena lica i izbeglice a onda početi razmišljati i o onome što je najteže – kako se zapravo sa ovim našim konsultacijama i zaključcima približiti i otpočeti neki razgovor i konsultacije sa vladama. Još uvek mi se čini da smo daleko od toga ali smo veoma blizu tome da o tome moramo da imamo neku jasnu predstavu na koji način. Ja bih vas sada zamolila da pokušate kratko da dopunite ono što sam ja izvukla kao predlog zaključaka iz današnje rasprave, verovatno sam mnoge stvari propustila. Znači kratko idemo sa dopunama ako neko još ima neku ideju za zaključak. Ali nemamo više rasprave, nema više govora nego sada svi treba da budemo fokusirani i koncentrisani na kratke i jasne zaključke, dopunu onoga što sam rekla i eventualno predloge novih zaključaka koji će da nam pomognu da dođemo do nekih jasnijih zaključaka koje ćemo onda svima da pošaljemo i da nam služe za dalje konsultacije.

Dragan Sekulović: Dragan Sekulović, Centar za komunikaciju *Pravda*. Tehničko pitanje. Ja bih vam sugerirao da u smislu efikasnosti, da ne gubimo vreme s obzirom i da smo u cajtnotu, svako će hteti da kaže mnogo, ne možete ga prekinuti u pola minute. Mi imamo svi vaš mail, znači svatko može da u međuvremenu do narednog sastanka, do narednog okruglog stola pošalje svoje sugestije, svoje ideje i tako dalje. Da ljudi ne budu sada na crti pa hajde u minut brzo reci to što imaš jer avion upravo treba da krene. Znači malo ćemo smanjiti tenzije a na efikasnosti ćemo jako puno dobiti.

Mirsad Tokača: Ovo što ste rekli da pretvorimo u jasan zaključak: da ove konsultacije ne svodimo samo na ovakvu vrstu sastanaka nego da ostvarimo jednu vrstu foruma na kojem ćemo mi koji učestvujemo u ovome imati prilike da, recimo nešto će mi na um

pasti za pet sati, da to pošaljemo ili IDC-u ili FHP ili Documenti. To je jedna stvar. A druga stvar, mislim da je jasan zaključak iz vaših diskusija da je neophodno ovo već pretvarati u jednu vrstu čvršće koalicije nevladinih organizacija u procesu uspostavljanja ovog tijela. Dakle, nas ništa ne sprečava da uspostavimo tu koaliciju, mi u Bosni radimo na jednoj takvoj koaliciji. Treća stvar koju želim u formi zaključka da bude. Procesi koje mi otvaramo na regionalnom nivou ne sprečavaju nikoga da se na nacionalnom nivou, odnosno u okviru država isto tako organizuje u smislu ovih aktivnosti o kojima mi govorimo. Dakle čak i na lokalnom nivou da pravite svoje unutrašnje koalicije, da se povezujete i sve to može snažno da doprinese ovom procesu. Mislim da je Edin rekao jednu vrlo važnu stvar a to je da u ovim konsultacijama mi moramo afirmisati javnost javnih priznanja i, mislim da je to Čedomir rekao, transparentnost procesa i toga da podaci koje svi mi dajemo ili primamo moraju biti vlasništvo svih nas. Nikakve ekskluzivnosti, tih lažnih čuvara istina ne smije biti, niti mi ovo buduće tijelo možemo smatrati takvom vrstom institucije. Dakle potpuna transparentnost rada. Vrlo sam ponosan i drago mi je da je ovo proticalo u jednoj vrlo lijepoj atmosferi međusobnog uvažavanja i poštovanja i mislim da je ovo jedan od sjajnih skupova kojima sam prisustvovao. Zaista mi je bilo drago i čestitam vam na tome.

Vesna Teršelič: Kada Hotić.

Kada Hotić: Pošto moram prenijeti mojoj organizaciji neke informacije sa ovog sastanka pa me interesuje, a mislim da bi trebalo, da se za ovo tijelo odaberu osobe koje su stručne za taj rad i ako je moguće da se odredi nekakav vremenski rok, kao i lokalni timovi koji će se recimo sastajati sa građanima širom bivše Jugoslavije kao neke lokalne grupe, ali naravno te lokalne grupe će morati biti od nekog plaćene, neće niko to džabe raditi, koje će prikupljati priče, koje će čuti od mene šta ja imam reći, od ovoga od onoga i koje bi to skupljale. Ali da mi budemo znali ko su nosioci tog projekta, ko odrađuje to i da li nam može pružiti neki vremenski rok. A mislim da smo se složili ovdje da je potrebno to da se uradi, jer svi tražimo istinu a istina povlači odgovornost i zadovoljenje pravde na neki način. I to nam je potrebno.

Vesna Teršelič: Simo Spasić.

Simo Spasić: Predlažem, da bi se pomoglo žrtvama a gde bi bili uključeni vi koji treba da radite a i mi porodice tj. udruženja, bićemo uključeni u to mi svi mi, da taj posao obavljaju kompetentni ljudi, ne može bilo ko. Vidite ovako, ja predlažem ne komisiju već dokumentacioni-istraživački centar. Komisija kao komisija, svi znate da u Beogradu ima Komisija za nestala lica a ima toliko ubijenih za koje nema nikakva organizacija. Moje mišljenje je da to treba da bude dokumentacioni-istražni centar, da se istraži, neko je rekao mislim da je to bila Kada, da kod nas ima tri tačke posle toliko žrtava. Moje mišljenje je da će preko tog istražnog centra možda bar približno moći će da se utvrdi, makar približno nikada tačno, koliko je na prostoru bivše SFRJ ljudi stradalo. Zato treba po meni, komisija kao komisija ali istražni centar ima tu svrhu da istražuje i dalje i dalje da ide dok ne dođemo do one brojke, ne znam koliko će to vremenski biti, meseci, godine ali moje mišljenje je da to mora biti dokumentacioni-istražni centar. Ovo što se tiče boračkih organizacija, nemojte pogrešno da me shvatite u našem udruženju ima veliki

broj bivših vojnika i policajaca, ali loše deluje... ja hoću da podržim recimo boračke organizacije Srba ali kako će da reaguju hrvatske porodice ili bošnjačke za te Škorpione. Zbog toga kažem da ovaj centar mora raditi isključivo sa porodicama i udruženjima žrtava svih vera i nacija. Neka budu uključene i boračke organizacije ali da budu malo sa strane u odnosu na žrtve, jer svoje Škorpione su imali svi.

Nataša Kandić: Samo malo da se razumemo, centar je jedna stvar, centar može da bude recimo Istraživačko-dokumentacioni centar, Documenta ili FHP. To su organizacije a mi govorimo o nekom telu koje bi imalo određeni mandat, vreme za koje treba da to uradi, to je obično dve ili tri godine. Istraživačko-dokumentacioni centar pravi i napravio je popis ubijenih i nestalih u Bosni. Mi radimo sada popis ubijenih, stradalih i nestalih na Kosovu. To treba da se uradi i za Hrvatsku. I to će biti pomoć tom telu, to telo neće morati to da radi nego ćemo u jednom trenutku imati taj popis s tim što, kao što je rekao danas Mirsad, taj popis nikada neće biti završen zato što će se uvek dogoditi da je neko zaboravljen i da ga treba uvesti u taj popis. Ono što hoćemo takođe da radimo i što će pomoći tom regionalnom telu je mapa ratnih zločina. Mapa ratnih zločina se čini na osnovu analize, uzimanja podataka iz različitih ali veoma pouzdanih izvora. Na primer, događaji iz Orahovca su potkrepljeni činjenicama i to ulazi u tu mapu ratnih zločina. Kada se napravi ta mapa ratnih zločina, onda sva tužilaštva u bilo kojoj državi imaju neviđeno moćan instrument za procesuiranje ratnih zločina. Kao nevladine organizacije mi možemo da pomognemo u tome, da se pomogne rad tog nekog regionalnog tela a svi zajedno možemo ovakvim skupovima i podrškom da tražimo formiranje tog regionalnog tela. Pomoćićemo mu sa svedocima, sa podacima, sa popisom žrtava, sa mapom ratnih zločina ali hoćemo da se obezbedi da se stvori javni prostor u kojem će žrtve moći javno da govore zato što je evidentno da postoji potreba. Tražićemo da se medijski prostor uredi tako da oni budu podrška tom postupku u procesu utvrđivanja činjenica, priznanja i prihvatanja tih činjenica. Pogledajte danas, mi celi dan razgovaramo i ja ne znam da je u skorije vreme bio ovako neki dobar skup a nije bilo ni jednog novinara. Sva sreća da smo snimali pa ćemo napraviti zapis od toga ali danas nije bilo ni jednog novinara. Prema tome, drugo su istražne radnje koje ćemo mi svi da pomognemo ali govorimo o jednom telu čiji mandat ćemo da kreiramo, zajedno da stvaramo, da predložimo članove tog tela, da se dogovorimo kojim će se ratnim zločinima to telo baviti ali sada dajte što više konkretnih predloga i zaključaka.

Miroslav Varga: Hvala lijepa. Da nam ostavite više prostora kraći bi bili zaključci. Ono što sam htio reći, koalicija za utvrđivanje činjenica mi se čini vrlo spretan naziv i ne bih šiljio to, s tim da bih volio da se napomene ono što je na početku bilo niježno spomenuto pa onda vremenom odbačeno: **takva koalicija je komplementarna policijskim ili tužiteljskim službama svake države.** Bilo je rečeno komplementarna sudu, sud je nespretno ali tužiocima ili istražnim tijelima mislim da to treba ući u zaključke. To je jedno. Drugo, mislim da na sledećem skupu treba podijeliti nekakav popis web adresa gdje se mogu naknadno slati forumi. Mi ćemo slati Documenti, neko drugi će slati IDC-u i tome slično a ja bih volio da to bude na jednom mjestu. Ja znam da vi to dijelite ali ja bih volio vidjeti šta je rekla neka moja kolegica a ona će to slati u svoj centar i ja neću znati šta je ona napisala. Volio bih da je na jednom mjestu, eto to je prijedlog, da to bude jedan forum. Zašto bi to bilo strašno? I time bih završio svoje prijedloge. Imam još jednu

malu dopunu čisto za razmišljanje. Zgodno bi bilo pritisnuti vlade u smislu „vi ne morate sudjelovati ali onda će vam istragu i tuženje vaših zločina, odnosno zločina koje su izvršile vaše formacije obavljati oni koji sudjeluju u ovom tijelu a vi ne morate sudjelovati pa ćemo onda putem drugih tijela vama prezentirati one podatke na temelju kojih ćete vi biti dužni poduzeti neke mjere. I bolje je da sudjelujete u početku nego da se držite po strani“. Hvala.

Hysni Ramoci: Na Kosovu je bilo i Srba i Roma i Muslimana i Hrvata, nije bilo samo Albanaca i ja bih zamolio Albance da nam nađu i Rome i Srbe i Muslimane i sve ostale. I drugo, molim i Srbiju da nađe nestale Rome, Albance i druge. Nemam više ništa da pričam, to je kraj.

Vesna Teršelić: Edin Ramulić.

Edin Ramulić: Ja predlažem da sada u ovom trenutku prvo idemo na formiranje tog jednog tijela, foruma, vijeća, koalicije, sa zainteresovanim stranama. To su udruženja žrtava, mladi, veterani i eventualno vjerske zajednice, a tek kasnije da idemo prema vladama i da se onda formiraju komisije. I da ne insistiramo strogo na tome da to bude jedna komisija za cijeli region jer ja mislim da će to dosta teško ići. Ja mislim da je možda bolja ova parcijalna varijanta jer ja vjerujem da su sada u ovom trenutku neke vlade spremne da prihvate tu ideju. Možda bi se sada već mogla formirati komisija recimo za Hrvatsku, za BiH, neke od država bi bile spremne da se ona formira. Ali ovo tijelo koje ostaje znači ono je to koje koordinira i radi na stvaranju komisija u svim državama u kojima nema političke volje a pogotovo će biti prednost ako se formira u jednoj, bilo kojoj od država, druge države neće imati argumente protiv formiranja istih takvih komisija. Znači prijedlog je da idemo na ta dva nivoa, da to tijelo bude sada trenutno od zainteresovanih strana da ne bismo izgubili nekoliko godina čekajući neke od vlada da prihvate. I ono što sam izgleda propustio, možda nisam bio dovoljno koncentrisan, mislim da se ni jedan od današnjih zaključaka nije odnosio direktno na ulogu medija u ovome. Mislim da bi jedan od zaključaka trebao da bude vezan za direktnu ulogu medija, možemo se složiti i složili smo se da su oni jedna od važnih karika u ovom procesu. Hvala.

Nataša Kandić: Molim Vas, samo da pojasnimo. Mi smo imali dosta pokušaja u vezi sa formiranjem nacionalnih komisija. Ja lično u nacionalne komisije ne verujem. Ja ne verujem da se mogu utvrditi činjenice u Bosni bez učešća Srbije i Hrvatske. Ne vredi, bila je formirana komisija u Srbiji, bilo je dva pokušaja u Bosni i nikad se ništa nije dogodilo. Ni jedan zločin nije napravljen a da nije bilo učešća onih iz druge države. Treba da sagledamo šta je to što najviše može da pomogne u tom utvrđivanju činjenica. Taj rat je bio *cross border*, preko granica, ne možemo na nacionalnom nivou... Neke stvari se mogu utvrditi na nacionalnom i lokalnom nivou ali nema kompletne slike ukoliko mi nemamo to sve priznato, prikupljeno i prihvaćeno na regionalnom nivou.

Vesna Teršelić: Amir Kulaglić.

(Amir Kulaglič: Ja sam htio predložiti, ja sam na ovakvim i sličnim konferencijama gdje se pričalo o regionalnom organiziranju prisustvovao... Jedan od zaključaka koje predlažem je da se sa dosadašnjih regionalnih konferencija ... unutrašnje organizacije nekog ... tijela. Čini mi se da su na tu temu diskutovali...na ovoj našoj konferenciji ovde mi se jedna stvar posebno dopala, čini mi se gospodin iz Krajine hrvatske ej diskutirao ... mislim da bi jedan od ... te koordinacije ... i druga stvar, stidno smo prešli preko ... mi smo u jednoj medijskoj blokadiako smijem tako reći. mislim da ovo tijelo...tim o unutrašnjim aktivnostima ali jedan tim koji će osmisliti da pokušamo da dođemo do onih do kojih hoćemo.)

Vesna Teršelič: Hvala puno. Narcis Mišanović.

Narcis Mišanović: Mi moramo imati jasan cilj i rok završetka ovih sastanaka i rok početka formiranja te komisije. Sve nešto u zraku. Volim da znam datum i vrijeme. Kroz ove forme znate otprilike koliko vam vremena treba za organizaciju foruma i otprilike koliko nam vremena treba da završimo ove forume i da konačno donesemo odluku o formiranju komisije. Tu komisiju treba da formiraju i da budu osnivači sva udruženja koja su zainteresovana za ovu stvar. Mi koji smo ovdje trebali bi potpisati jedan protokol suradnje. Ništa bez papira i dok se ne potpišeš. Da mi potpišemo protokol i jasne ciljeve u protokolu šta mi želimo kao udruženja.

Mirsad Tokača: Dakle predlažeš da potpišemo protokol o formiranju koalicije?

Narcis Mišanović: Da, upravo tako. Samo da stoji na papiru šta mi želimo i šta hoćemo. Treba da bude koalicija da bi mi to i formirali. Tu komisiju mora neko da formira.

Nataša Kandić: Ne možemo mi da formiramo tu komisiju.

Narcis Mišanović: A što ne možete? Ja vam kažem da možete.

Nataša Kandić: Mi pravimo koaliciju za formiranje regionalnog tela, a to telo mogu samo da formiraju vlade.

Narcis Mišanović: Znate šta, ako oni to formiraju nema nas nigde na mapi. Sledeće, ako mi dopustite. Mi moramo kako da osnujemo jedno udruženje koje bi moglo djelovati na području ovih država gde imamo probleme i to udruženje bi trebalo da ima svoju skupštinu. U skupštini sede svi predstavnici zainteresovanih udruženja koji su osnivači tog udruženja i potpisi onih koji su potpisali taj protokol o suradnji. Ta skupština i to udruženje formira svoju komisiju, jer svako udruženje ima pravo da ima i svoje komisije, statutarne i ove i one. A mi možemo u okviru našeg zajedničkog udruženja formirati neovisnu komisiju sa članovima od struke, žrtava i tako dalje. A da se ta komisija finansira kroz to udruženje, da država legalno uplaćuje sredstva na račun udruženja, Udruženja žrtava bivše Jugoslavije, možemo ga tako nazvati. U tom udruženju da postoji ta komisija a udruženje da se finansira od ovih svih ostalih država. Mislim da će komisija bolje raditi ako bude neovisna.

Vesna Teršelič: To nećemo moći raščistiti sada. Žanka Stojanović se slijedeća javila.

Narcis Mišanović: Onda ja prijedlažem da angažujete pravnika.

Vesna Teršelič: Imamo više pravnika, koji slušaju, koji su tu i koji će dati svoje mišljenje.

Narcis Mišanović: Svaki zakon ima rupu prema tome možemo to srijediti. Ako bude državna komisija mora onda neko da je formira, ili u parlamentu ili pri ministarstvu. Znači i ovako je problem kad bi hteli država da je formira. Koja država da formira onda tu komisiju? Lakše vam je onda ovo udruženje.

Vesna Teršelič: Postoje međudržavne institucije...

Narcis Mišanović: Može biti međudržavno udruženje.

Vesna Teršelič: Žanka Stojanović.

Žanka Stojanović: Ja sam namerno danas izostavila svoju diskusiju jer sam dovoljno u javnosti i mislim da me svi znate. I zahvaljujući pritisku na javnost i medije uspela sam zajedno sa porodicama da nešto učinimo, mada mnogi zlikovci i dalje šetaju oko nas. Ali sam htela samo jedno konkretno pitanje u ovom momentu sada. Šta sa mapom ratnih zločina koje je NATO uradio ovde nama, gde ćemo njih da stavimo? Pozdravljam ovo i moramo ovo uraditi jer bez ovoga nećemo izaći a da naši mladi ljudi ne pitaju sutra šta smo radili, to je jedna stvar. A druga stvar je da me ne pitaju moje koleginice šta hoćeš sada posle devet godina. Hoću odgovornost i istinu za ono što je učinjeno ne samo meni, ja sam samo jedna od hiljadu majki koja je ovo doživela. Hvala vam.

Vesna Teršelič: Gordan Bodog, pa Olgica Božanić.

Gordan Bodog: Imam dva prijedloga. Prije idućeg foruma da se barem jedanput u svim državama bivše Jugoslavije u suradnji različitih organizacija žrtava koje će surađivati u organizaciji istog sa organizacijama mladih i eventualno ako je moguće sa organizacijama veterana napravi barem jedna dnevna debata na kojoj se predstavljaju zaključci regionalnih konsultacija, na koje se pozivaju novinari i mediji i to je minimalno 6-7 jednodnevnih *happenings* (događaja). Ona će govoriti o solidarnosti i uzajamnosti podrške žrtava. I drugo, da se na idućem forumu, kao što se pokazalo da je svedočenje i govorenje žrtava, da se u koncepciju ubaci i začetak svjedočenja ili govorenja i veterana. Hvala.

Vesna Teršelič: Hvala. Olgice.

Olgica Božanić: Ja bih samo da pomognem oko ovog registrovanja ili formiranja ovog tela, kako ćemo ga zvati to će biti na predlog svih nas. Isto kao što smo se uz pomoć i podršku ICMP-a udružili u Odbor Regionalne koordinacije na prostoru bivše Jugoslavije koja okuplja sva udruženja, osim albanskih udruženja koja se još nisu izjasnila. Mi smo

potpisali dokument sa uputstvima i pravilima ponašanja svih nas koji smo se obavezali da ćemo učestvovati u radu tog izvršnog tela i odbora koordinacije. Izvršno telo je jedan viši organ od odbora koordinacije koja obuhvata po dva predstavnika iz svakog naroda u regionu. A odbor regionalne koordinacije obuhvata 5+5+5. Do sada smo dosta toga zajednički odradili uz podršku ICMP-a i njihovih facilitatora ili predavača. Sami smo uspeli da organizujemo tri regionalne konferencije, pozivali smo predstavnike vlasti iz regiona i nevladine organizacije i zaista imamo dosta tog iskustva i samo sam želela da kažem da je to dobar način kako da se mi organizujemo za budući rad, da se nečim obavežemo, nekim dokumentom da ćemo raditi ono što smo danas ovde govorili i klimali glavom da smo saglasni da ćemo podržati.

Mirsad Tokača: Mi se obavezujemo da ćemo pripremiti poseban protokol o uspostavljanju koalicije na nivou ex-Jugoslavije.

Vesna Teršelič: Dragane.

Dragan Sekulović: Biću vrlo kratak. Impersioniran sam ovim skupom. Najveći utisak je da su se ljudi iz svih krajeva gdje je bio rat sakupili u ovako tolerantnoj atmosferi na čelu sa gospođom Kandić. To je najveći moj utisak. U grupnom smislu zaslužuje medijsku pažnju. U pojedinačnom smislu želim da izrazim zahvalnost i moj lični najdublji utisak je ostavio ovaj čovek Albanac, čije ime nisam zapamtio, koji je pružio ruku pomirenja uz svu tragediju koju je proživeo. I trebaju svi da pruže ruku pomirenja i da kažu slične reči kao što ih je rekao on, kada je rekao „vratite se kući svi koji hoćete da se vratite kući“. To je najveći utisak, toliko od mene.

Vesna Teršelič: Hvala svima i srećan vam put. Poslaćemo vam svima taj predlog protokola na prijedloge i komentiranje.